પ્રકાશક
ગોપાળદાસ જીવાભાઈ પટેલ,
મંત્રી, શ્રી જૈન સાહિત્ય પ્રકાશન સમિતિ, અમદાવાદ
મુદ્રક
જીવણજી ડાહ્યાભાઈ દેસાઈ
નવજીવન મુદ્રણાલય, કાળુપુર, અમદાવાદ

નિવેદન

[પ્રથમ આવૃત્તિ વખતનું]

આ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ જૈન આગમ સૂત્રકૃતાંગનો છાયાનુવાદ છે. એટલે કે, મૂળ ગ્રંથની પૂરેપૂરી છાયા પ્રામાણિકપણે સંઘરાય એ દૃષ્ટિ રાખી, મૂળ ગ્રંથના વિષયોનું સ્વતંત્ર શૈલીથી આમાં સંપાદન કરવામાં આવ્યું છે. આ શૈલી પસંદ કરવાનું કારણ એ વિચારથી કે, મૂળ ગ્રંથ નહીં નહીં તોય ૨૦૦૦ ઉપર વરસનો જૂનો ગણાય. તેની શૈલી — પુનરાવર્તન તથા વિસ્તારીકરણ વગેરે — [illegible] ને જમાનાને યોગ્ય [illegible]. આજે એ જ શૈલીના ગ્રંથ [illegible] લોકપ્રિય થાય. આ માળાનો પ્રધાન ઉદ્દેશ તો આ આપણા જૂના અનેક વારસાને આજે સુલભ [illegible] કરવાનો હોઈ, શૈલીભેદ કરવો જ પડે. એ પરથી આ અનુવાદનું [illegible] [illegible] સૂચિત, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

રહેવાના ઇરાદાથી તે નથી કર્યું. ક્યાંક પ્રકરણનો નામફેર કર્યો છે એટલું જ. આવી જાતના ફેરફારો જ્યાં કર્યા છે, ત્યાં નીચે નોંધમાં એ બતાવવાનો નિયમ રાખ્યો છે

મૂળ ગ્રંથમાં વિદ્યમાન ઐતિહાસિક, સામાજિક, ધાર્મિક વગેરે બધી હકીકતો તથા સામગ્રીને એમની છાયારૂપે આ ગ્રંથમાં પૂરું સ્થાન આપેલું જ છે, એ વાત જણાવવાની ખાસ જરૂર હોય.

આચાર્યશ્રી આનંદશંકરભાઈએ નાદુરસ્ત તબિયત તથા અનેક કામના બોજાઓની ઉપરાંત થઈને જે પ્રસ્તાવના લખી આપી છે, તે બદલ તેમનો આભાર માનવામાં વાચકવર્ગ પણ સામેલ થશે એવી ખાતરી છે.

[સં ૧૯૮૨] —સંપાદક

આ બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરતી વખતે મળેલી તકનો લાભ લઈ, ઉપોદ્‌ઘાત તથા અનુવાદ બંનેના લખાણમાં ઘટતા સુધારાવધારા કરી લીધા છે.

[સં ૨૦૦૧] —સંપાદક

પ્રસ્તાવના

આ ગ્રંથ જૈન આગમના એક પ્રાચીન ગ્રન્થ – સૂત્રકૃતાંગ – નો 'છાયાનુવાદ' છે. દર્પણમાં પડતી 'છાયા' તો મૂળનું સર્વાંશે પ્રતિબિમ્બ હોય છે, પણ આ 'છાયા' એટલે પડછાયો – માત્ર આકૃતિનું દર્શન. તે વાચક આગળ મૂકવામાં અનુવાદકર્તાનો એક મુખ્ય ઉદ્દેશ એ છે કે, આવા પ્રાચીન ગ્રન્થોના જે ભાગમાં આજકાલના જમાનાને રસ નથી અને જે જાણ્યાથી ખાસ લાભ થવાનો પણ સંભવ નથી, તેવા ભાગ છોડી દઈ, માત્ર જે ભાગ અત્યારના વાચકને રસ ઉપજાવે, જ્ઞાન આપે અને લાભ કરે, તેવા ભાગ જ રજૂ કરવા. એ પદ્ધતિ ગુજરાતીમાં [illegible] ઘણું [illegible] છે અને ગુજરાતના સર્વે વાચકોની – જૈનોની તેમજ જૈનેતરોની – સારી સેવા બજાવી છે.

'સૂત્રકૃતાંગ' એ જૈન આગમનો એક પ્રાચીન તેમ જ [illegible] પ્રધાન ગ્રન્થ છે. જેમાં 'નવા દીક્ષા પામેલા શ્રમણોને સંયમમાં સ્થિર કરવા માટે અને તેમની મલિન મતિને શુદ્ધ કરવા માટે જૈન સિદ્ધાન્તોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.' [illegible]

[illegible]

શાખાઓ છે. એઓના તત્ત્વજ્ઞાનનાં દર્શનોમાં વિરોધ હોય એમાં આશ્ચર્ય નથી. કારણકે, તત્ત્વ એવો વિશાળ પદાર્થ છે કે આંધળાના હાથી પેઠે દરેક જિજ્ઞાસુ એનું અપૂર્ણ સ્વરૂપ ગ્રહણ કરે અને અંશ (part) ને કુલ્લ (whole) માની તેઓ પરસ્પર અજ્ઞાનથી લડી પડે એ સ્વાભાવિક છે. પણ આ જાતનો વિરોધ તો તે તે ધર્મના અવાન્તર દર્શનોમાં ક્યાં નથી? નૈતિક સિદ્ધાન્તમાં અને આત્મિક ઉન્નતિ સંપાદન કરવાના આચારમાં સર્વ ધર્મમાં તત્ત્વતઃ એટલી એકતા છે કે, તેઓનો પરસ્પર વિરોધ જરાપણ જણાતો નથી.

પ્રાચીન ભારતના તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસીને સૂત્રકૃતાંગમાં નોંધેલા વિવિધ જૈનેતર સિદ્ધાન્તો જાણવા જેવા અને રસ ઉપજાવે એવા છે. એવી જ નોંધ બૌદ્ધ ધર્મના બ્રહ્મજાલસુત્તમાં પણ મળે છે. પણ એ સિદ્ધાન્તોના સમયનો પ્રશ્ન તત્ત્વજ્ઞાનના ઇતિહાસકારને મૂંઝવે એવો છે. બૌદ્ધ ત્રિપિટકો અને ખાસ કરીને તદન્તર્ગત બ્રહ્મજાલસુત્ત ઈ. સ. પૂ. ૨૦૦ વર્ષ પહેલાં મળી શકાય એમ નથી, એમ એની ભાષાના સ્વરૂપ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. જૈન આગમના સર્વથી પ્રાચીનમાં પ્રાચીન ગ્રન્થો, જે મહાવીર સ્વામીથી પણ પૂર્વેના માનવામાં આવે તે, એ 'પૂર્વ' નામથી પ્રસિદ્ધ છે. અને તે, પછીની 'દ્વાદશ અંગ' નામની ગ્રન્થાવલિમાં બારમું અંગ જે 'દૃષ્ટિવાદ' કહેવાતું, તેમાં દાખલ કરવામાં આવ્યાં હતાં; પરંતુ કાળ-જોગે આખું અંગ આખું લુપ્ત થયું અને તે સાથે પૂર્વો પણ ગયાં! એ દૃષ્ટિવાદ અને પૂર્વો હયાત હોત, તો એમાં જૈનેતર દૃષ્ટિની બહુ હકીકત મળી આવત, અને એ પુસ્તકો મહાવીરસ્વામીની પહેલાંનાં હોવાથી એ દૃષ્ટિઓના સમયના પ્રશ્નનો પણ કાંઈક અંશે નિર્ણય થઈ શકત. પરંતુ ઉપર કહ્યું તેમ એ નષ્ટ થવાથી સૂત્રકૃતાંગ વગેરે જે અંગો હયાત છે, તેમાંથી જે પુરાવા મળે તે ઉપર આધાર રાખવો પડે એમ છે. સૂત્રકૃતાંગ [illegible]

[illegible]

હશે એમ માનવું અપ્રમાણ નથી. આ રીતે સૂત્રકૃતાંગ પ્રાચીન દૃષ્ટિઓના સ્વરૂપ ઉપર બહુ પ્રકાશ પાડે છે અને એને બૌદ્ધ બ્રહ્મજાલસુત્તમાં એના નિરૂપણથી સ્વતન્ત્ર પુષ્ટિ મળે છે. એ દૃષ્ટિઓનું આ પુસ્તકના ઉપોદ્ઘાતમાં સારું સ્પષ્ટીકરણ થયેલું છે. એટલે એ સંબંધી પિષ્ટપેષણ કરવાની જરૂર નથી. તથાપિ એક વસ્તુ ઉમેરું. એમાં ઉલ્લેખાયેલા વાદો પુરાણ સિદ્ધાન્તના વિકૃત રૂપ જણાય છે, અને એ વિકૃતરૂપે શ્રીમહાવીરસ્વામીના સમયમાં એ લોકમાં પ્રચલિત હશે એમ અનુમાન કરવું પડે છે. તેમ મૂળ રૂપમાં પણ એ સર્વ વાદો અનેકાન્ત જૈન દૃષ્ટિએ અપૂર્ણ સત્ય છે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. અને ત્રીજી મોટી વાત લક્ષમાં રાખવાની છે તે એ કે, [illegible] જૈન ઉપદેશ પ્રમાણે

[illegible] છે કે, કોઈપણ જીવની હિંસા ન કરવી [illegible] એ અમુક [illegible] સમાન છે. [illegible] એટલે, [illegible] હિંસા ન કરવી. અહિંસાના [illegible] તથા [illegible] તથા [illegible] તથા [illegible] અહિંસા, [illegible] ધર્મ [illegible]

[illegible]

[illegible] આનંદશંકર બાપુભાઈ ધ્રુવ

અનુક્રમણિકા

ખંડ ૧ લો

ખંડ ૨ જો

ઉપોદ્ઘાત

૧

જે ગ્રંથનો અનુવાદ આ પુસ્તકમાં રજૂ કરવામાં આવ્યો છે, તે ગ્રંથ જૈન ધર્મગ્રંથોમાં સૌથી પ્રાચીન ગણાતા બાર 'અંગ' ગ્રંથોમાં પહેલું સ્થાન ભોગવે છે. બૌદ્ધ ધર્મગ્રંથોનો સમૂહ જેમ ત્રિપિટક નામથી ઓળખાય છે, તેમ જૈન ધર્મગ્રંથો 'ગણિપિટક' કહેવાય છે. 'ગણિ' એટલે સાધુઓના ગણ અથવા સમૂહનો નાયક — આચાર્ય. અને આચાર્ય પાસે જેની જ્ઞાનની પેટી તે 'પિટક.' આ [illegible] (… ૧૧૨) [illegible] છે કે "इमं दुवालसंगं गणिपिडगं, [illegible]" [illegible] ગણિપિટક છે, તે [illegible] આચારાંગ, સૂત્રકૃતાંગ, એમ દૃષ્ટિવાદ સુધી."*

[illegible]

[illegible]

મહાવીર ભગવાનના પોતાના જીવનકાળ દરમિયાન જ, તેમના હજારો શ્રમણ (સાધુ) અનુયાયીઓ જુદા જુદા ગણો—સમૂહો—માં વહેંચાઈ જઈ, ૧૧ પટ્ટશિષ્યોના નિયમન હેઠળ ગોઠવાઈ ગયા હોય એમ જણાય છે. તે અગિયાર શિષ્યો તે કારણથી 'ગણધર' કહેવાતા. તે અગિયારમાં ગૌતમ ઇંદ્રભૂતિ મહાવીરના મુખ્ય શિષ્ય હતા.[1]

મહાવીર ભગવાનના નિર્વાણ પછી ગૌતમ બાર વર્ષ કેવળજ્ઞાની તરીકે જીવ્યા (ઈ. સ. પૂ. ૫૧૫); પરંતુ કેવળજ્ઞાનીને સંઘવ્યવસ્થા વગેરે કાર્ય કરવાનાં હોય નહિ એટલે તે કામ પાંચમા ગણધર સુધર્માના હાથમાં આવી પડ્યું. કારણ કે બાકીના ગણધરો મહાવીરની પહેલાં જ નિર્વાણ પામી ગયા હતા.

'મિથ્યાદર્શનરૂપી શલ્ય' દૂર થતાં, તેઓ ઝટ સમ્યગ્જ્ઞાન અને ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરી શક્યા.

સંઘની વ્યવસ્થાનું કામ સંભાળતાં સંભાળતાં સુધર્માસ્વામીને ૯૨ વર્ષની ઉંમરે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. એટલે તેમણે સંઘનું કામ પોતાના શિષ્ય જંબુસ્વામીને સોંપ્યું. ત્યારબાદ તે કેવળજ્ઞાની તરીકે આઠ વર્ષ જીવ્યા અને ૧૦૦ વર્ષની ઉંમરે ઈ. સ. પૂ. ૫૦૭માં, એટલે કે મહાવીરના નિર્વાણ પછી ૨૦ વર્ષે, નિર્વાણ પામ્યા.

જંબુસ્વામીનો જન્મ રાજગૃહ નગરમાં ત્યાંના પ્રસિદ્ધ શેઠ ઋષભદત્તની પત્ની ધારિણીને પેટે થયો હતો. તે નાનપણથી જ ચતુર હતા. પોતાના માતપિતાને અત્યંત વહાલા હતા અને માતપિતા પણ પોતાની સર્વ રિદ્ધિસિદ્ધિથી તેમને ઉછેરતાં હતાં. તે સોળ વર્ષના થયા ત્યારે એક વખત સુધર્માસ્વામી ફરતા ફરતા તે નગરમાં આવી ચડ્યા. જંબુસ્વામી પણ મિત્રોની સાથે તેમનો ઉપદેશ સાંભળવા ગયા. તે સાંભળતાં જ પોતાના પૂર્વસંસ્કારો જાગ્રત થઈ આવ્યા. તત્કાળ તેમને તીવ્ર વૈરાગ્ય થયો, અને ઘેર જઈ માતપિતા પાસે આવી. [illegible]

[illegible]

નિષ્ણાત એવો પ્રભવ તે ઘરમાં દાખલ થયો. તે વખતે જંબુ જાગતો હતો. તેની સાથે પ્રભવને વાર્તાલાપ થયો. વાતચીત દરમ્યાન પ્રભવે જાણ્યું કે, આ બધો વૈભવ તથા પોતાની તરુણ નવોઢા પત્નીઓને છોડીને જંબુ આજે દિવસે જ સંન્યાસી થઈ જવાનો છે; ત્યારે તેને ઘણું આશ્ચર્ય થયું અને તે જંબુને તેનું કારણ પૂછવા લાગ્યો. કારણ જાણવા પછી તેને પણ વૈરાગ્ય આવ્યો અને તેણે પણ જંબુસ્વામી સાથે દીક્ષા લીધી.

આ જંબુસ્વામીના પ્રશ્નના જવાબમાં સુધર્મસ્વામીએ બારે અંગ [illegible] છે, તથા ભગવાનના બધા ઉપદેશને વર્ણવી લીધા છે, એવી [illegible] [illegible] આગળ ચાલીએ.

જંબુસ્વામીને [illegible] કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું [illegible] પોતાના મુખ્ય શિષ્ય એવા પ્રભવને સોંપ્યું [illegible] [illegible] અને ૮૦ [illegible] [illegible] નિર્વાણ [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] નિર્વાણ પછી [illegible] [illegible] [illegible]

બાર વર્ષનો મોટો દુકાળ પડ્યો. આવા કારમા દુકાળના વખતમાં લોકો પર અનુગ્રહ ભારરૂપ નાખ્યા વિના આટલો મોટો ભિક્ષુસંઘ જીવનનિર્વાહ કરી શકશે નહિ, તેમજ સંઘના સખત નીતિનિયમોનું પાલન અસંભવિત થઈ પડશે એમ લાગવાથી, ભદ્રબાહુ પોતાનો શિષ્યસમુદાય કે જેની સંખ્યા ૧૦૦૦૦ કહેવાય છે, તેની સાથે દક્ષિણમાં કર્ણાટક તરફ ચાલ્યા ગયા. અહીં શ્વેતામ્બરોના આચાર્ય સંભૂતિવિજયના શિષ્ય સ્થૂલભદ્ર હતા.

દુકાળના વખતની અવ્યવસ્થિત સ્થિતિમાં પડવાથી સાધુ સમાજનું જ્ઞાન ઘણું છિન્નભિન્ન તથા લુપ્ત થઈ જવા જેવી દશામાં આવ્યું હતું. [illegible]

થયા. ત્યાર પછી તે દશ પૂર્વનું જ્ઞાન પણ ધીમે ધીમે લુપ્ત થતું ગયું અને અત્યારે તો માત્ર ૧૧ અંગોનું જ જ્ઞાન બાકી રહ્યું છે.[1]

આ 'પૂર્વ' ગ્રંથો વિષે આ સ્થાને થોડો વિચાર કરી લેવો જરૂરી છે. તેમના નામ ઉપરથી સૂચિત થાય છે તેમ, તે ગ્રંથો જૈન ધર્મના પ્રાચીન ગ્રંથો છે. [illegible] ટીકામાં જણાવ્યું છે કે, "તીર્થ પ્રવર્તાવતી વખતે તીર્થંકરે (મહાવીરસ્વામીએ) ગણધરોને 'પૂર્વ' ગ્રંથોના સૂત્ર તથા અર્થ શીખવ્યાં; અને ગણધરોએ (તે ઉપરથી) આચારાદિ ગ્રંથો રચ્યા."

૧ એ જ ટીકાકાર બીજો મતાંતર પણ જણાવે છે કે, ભગવાને ગણધરોને [illegible] ગ્રંથોનું વસ્તુ કહી સમજાવ્યું, તે ઉપરથી ગણધરોએ પૂર્વ ગ્રંથો રચ્યા; તેમ જ આચારાદિ અંગગ્રંથો પણ રચ્યા.

૨ [illegible] ગ્રંથોમાં જ જૈના સિદ્ધાન્ત સમાઈ જતા હોવા છતાં ([illegible]) [illegible] ગ્રંથો રચવાનું કારણ એ જણાવાય છે કે, "પૂર્વ ગ્રંથો મંદબુદ્ધિવાળા સામાન્ય માણસો તથા સ્ત્રીઓ વગેરેથી સમજી શકાય તેમ ન હોવાથી, તેમ જ સ્ત્રીઓ તુચ્છ સ્વભાવવાળી, બહુ અભિમાનવાળી, ચપળ ઇંદ્રિયવાળી [illegible] વિદ્યાઓ જેમાં સમાયેલી છે, તે [illegible] ન ભણવા [illegible] અંગગ્રંથોની રચના કરવામાં આવી છે."
[illegible]

પાછળથી તો આવા બાર દેવાની વાતને અતિ પ્રાચીન — પ્રથમથી જ ચાલી આવતી કરાવવા માટે ખાસ પ્રયત્ન થયો લાગે છે, અને તેમનું અસ્તિત્વ પ્રથમ તીર્થંકર ઋષભદેવના વખતથી માંડીને ચાલતું કહેવાય છે ; તથા સાથે સાથે બારેય અંગ લુપ્ત થવાની હકીકતને પણ પ્રાચીનકાળથી ચાલી આવતી બતાવાઈ છે. જેમ કે, 'પહેલા તીર્થંકરના વખતમાં ૧૨ અંગ હતાં, પણ પછીના આઠ તીર્થંકરના વખતમાં ૧૧ અંગ જ રહ્યાં, અને બાર પછીના સાત તીર્થંકરના સમયમાં તો [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

એ કલ્પી શકાય છે કે, પાટલિપુત્રમાં આગમગ્રંથો એકઠા કરવા મળેલો સંઘ માત્ર ૧૧ અંગો જ એકઠાં કરી શક્યો હતો. ૧૪ પૂર્વો ભણવા માટે તો સ્થૂલભદ્રને ખાસ ભદ્રબાહુ પાસે મોકલવા પડ્યા હતા. એટલે સ્થૂલભદ્ર જે કાંઈ શીખી લાવ્યા તે બધું પછી અગિયાર અંગોને છેડે બારમા અંગરૂપે જોડી દેવામાં આવ્યું હશે. પછી તો જેમ ચૂલિકાઓ તે અંગમાં પાછળ ભાગ ઉમેરાયો, તેમ આગમ ગ્રન્થ વિભાગ પણ ઉમેરાયા હશે, અથવા જુદા પાડવામાં આવ્યા હશે.

અસ્તુ, પરંતુ મુખ્યત્વે ઉત્તરમાં રહેતા સંઘના પ્રયાસથી જે આગમ ગ્રંથો પાટલિપુત્રમાં એકઠા કરવામાં આવ્યા, તે દુકાળ વખતે દક્ષિણમાં ચાલ્યા ગયેલા (અને ત્યાંથી પાછા આવેલા કે ન આવેલા) સંઘે સ્વીકાર્યા નહીં. તેમને મન પ્રાચીન ગ્રંથો — પૂર્વો તેમજ અંગો — લુપ્ત જ થઈ ગયા હતા. એટલે જ તેઓ થોડુંઘણું શ્રુત જેમ બેઠું જે રહ્યું, તે મૂળ કે અન્ય ગ્રન્થ પોતાના આચાર વિચારનું મૂળ માનીને અંગીકારી શકે નહીં.

આવી મુખ્ય બાબતમાં મતભેદ પડવો એ ગ્રંથની એકતા માટે હાનિ- કારક જ લેખાય. એટલે [illegible] [illegible] (ઈ. સ. પૂર્વે [illegible]) [illegible] લગભગ [illegible] વર્ષે, તે બે ગ્રંથો [illegible] નહિ [illegible] શકાય.[1]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

સમય સુધી પણ મહાવીરના ઉપદેશો કાંઈક નિર્ણીત સ્વરૂપમાં સચવાઈ આવેલા હોવા જોઈએ. નહિ તો તેમને વ્યવસ્થિત રીતે ભેગા કરવાનો પ્રશ્ન જ ન ઊભો થાય. અને શ્વેતાંબરો તેમજ દિગંબરો બંને ભદ્રબાહુ સુધીના આચાર્યોને શ્રુતકેવળી માને જ છે. એટલે એ ગ્રંથોમાં ઘણું પ્રાચીન છે એમ માનવાને કાંઈ જ વાંધો નથી. ઉપરાંત શિષ્યોની પરંપરા દ્વારા પ્રાચીન ધર્મગ્રંથો સ્મૃતિને બળે જ અણીશુદ્ધ સાચવી રાખવાની પ્રણાલિ હિંદુસ્તાનમાં જૂના કાળથી ચાલતી આવેલી જ છે. ઈ. સ. પૂર્વે બીજા સૈકાના જૈન શિલાલેખો ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે જૈનો લેખનકળાનો ઉપયોગ પણ બહુ જૂના વખતથી કરતા આવ્યા છે. એટલે ઈ. સ. ના પાંચમા સૈકા જેટલા પછીના સમયમાં વલભીપુરમાં ભેગા મળેલા સંઘે એકઠા કરેલા ગ્રંથો તરફ તે કારણે જ અશ્રદ્ધાની નજરે જોવાની જરૂર નથી.

આની સાથે અહીં એટલું જણાવવું જોઈએ કે, દેવર્ધિગણીએ જે સ્વરૂપમાં [illegible]

[illegible]

૨

હવે આપણે સૂત્રકૃતાંગ ઉપર આવીએ.

'મૂળસૂત્ર' ગણાતા ઉત્તરાધ્યયનમાં સૂત્રકૃતાંગ વિષે કહ્યું છે કે

तेवीसाइ सुयगडे   जे भिक्खू जयई निच्चं से

न अच्छइ मंडले। ३१-१६ ॥

જે ભિક્ષુ સૂત્રકૃતાંગસૂત્રના તેવીસ અધ્યયનો જાણે છે તથા તે પ્રમાણે પ્રયત્નપૂર્વક આચરણ કરે છે, તે સંસારના પરિભ્રમણમાંથી મુક્ત થાય છે.'

સમવાયાંગમાં તથા નંદિસૂત્રમાં સૂત્રકૃતાંગના વિષયનિરૂપણનું આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું છે

નવા દીક્ષા પામેલા શ્રમણોના [illegible] સ્થિર કરવા માટે અને [illegible] મતિને શુદ્ધ કરવા માટે સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રમાં જૈન સિદ્ધાંત [illegible]

[illegible]

જાણ્યું છે . . . તે બંધન શું અને શું જાણવાથી તે તૂટે એવો બોધિ પ્રશ્ન ત્યાં . . . સમજાવે છે અને, 'તે બંધન વીરસ્વામીએ કેવા પ્રકારનું કહ્યું છે' એ વાક્યથી એમ પ્રશ્ન મૂક્યો છે. . . . પ્રશ્નમાં તે (વીરસ્વામી) [illegible] સમાધાન એમ કરે છે કે, આત્મસ્વરૂપ એવા શ્રી વીરસ્વામીનું [illegible] કહેલું. તેથી આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છનારે માટે આત્મસ્વરૂપ પુરુષ [illegible] અત્યંત વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય છે. તે બંધનનું સ્વરૂપ ત્યાર પછી સમાધાન કરે છે, તે ક્રમથી વિચારવા યોગ્ય છે . . .

" આ જે [illegible] છે તે આત્માના નિશ્ચય વિના થાય નહિ. [illegible] અજ્ઞાની ઉપદેશોથી જગતનું સ્વરૂપ અન્યથા સમજી, [illegible] અન્યથા સમજી. અન્યથાની સ્થાપના નિશ્ચય કર્યો છે, [illegible] વિના, તે નિશ્ચયનો સંદેહ પડ્યા વિના [illegible]

તત્ત્વજ્ઞાન, ધર્મ અને સમાજને બચાવી લેવાનો હતો. સામાન્ય રીતે જૈન તેમ જ બૌદ્ધ ધર્મોને હિંદુધર્મ સામેના બળવારૂપે વર્ણવવામાં આવે છે. પરંતુ તે વાત સાચી નથી. તેમણે કોઈની સામે બંડ ઉઠાવ્યું નહોતું. હા, ચારે બાજુ ચોમાસાની વનસ્પતિની પેઠે ફૂટી નીકળેલા અનેક વાદો સામે હુમલો કરી, તેમણે તેમનો ઉચ્છેદ કરી નાખ્યો છે ખરો. અલબત્ત, તેમના તે સપાટામાંથી બ્રાહ્મણધર્મનાંય કેટલાંક અનિષ્ટ અંગો બચી શક્યાં નથી. પરંતુ તે અંગોનો વિરોધ બ્રાહ્મણધર્મમાં જ ઓછો નથી થયો. યજ્ઞોનો વિરોધ ઉપનિષદોએ જ ક્યાં નથી કર્યો? વેદોને અપરા વિદ્યા કહેનાર ઉપનિષદો જ છે ને! પરંતુ એ બધી ચર્ચામાં ઊતરવા માટે આપણે તે વખતના ટૂંક ઇતિહાસ તરફ જ વળીએ.

માલુમ પડે છે. અને તે એ કે, અસુરોના પક્ષો, અસુરોના વિધિઓ અને અસુરોની ક્રિયાઓની સામે દેવોના પક્ષો, દેવોના વિધિઓ અને દેવોની ક્રિયાઓ સ્થાપવી. તે અસુરો બીજા કોઈ નહિ પણ આર્યોના જેવા જ 'પ્રજાપતિના પુત્રો' કે જેઓ આર્યોની પહેલાં આર્યાવર્તમાં પ્રાચીન વંશજ હતા, તે જ હોવા જોઈએ. એવી વિદ્વાનો માન્યતા છે કે, તે અસુરોની એવી વિધિઓ અને તેટલી જ એવી ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરવાનો મોટો આગ્રહ આર્યોનો [illegible] કર્યો હતો. તે વખતે આર્યપ્રજાના નેતાઓને તેથી જ પરંતુ કાંઈક શુદ્ધ સાધનો, કાંઈક શુદ્ધ ભાવનાઓ અને કાંઈક શુદ્ધ દેવોવાળા વિધિઓ પ્રચલિત કર્યા. [illegible]

[illegible]

[illegible]

જંગલમાં જઈ ઉપાસના અને તપસ્યાનું જીવન ગાળવા જતા માલૂમ પડે છે. એ બધું બ્રાહ્મણ યુગના કર્મકાંડમાંથી સ્વાભાવિક રીતે નીકળી આવતું હોય એમ લાગતું નથી. જ્યાં સુધી માણસને પ્રચલિત વિધાનોમાં અશ્રદ્ધા પેદા ન થાય, અથવા તેમનાથી સધાતા લક્ષ્યથી કૃતકૃત્યતા પ્રાપ્ત થતી ન લાગે, ત્યાં સુધી માણસ અગ્નિહોત્ર છોડી અરણ્યમાં ન જાય. અને એક વાર એમ બનવા માંડ્યું એટલે પછી, ચાર આશ્રમ વગેરેની વ્યવસ્થાથી એ વસ્તુસ્થિતિને અમુક અંશે સ્વીકારી લઈ, તેની ગતિ થોડો વખત ભલે થામી નંખાય. પરંતુ એને અધૂરા કરેના પરિસ્થિતિ થઈ ગયા વિના ન રહે.

બધી મુશ્કેલીઓનો અંત ન આવતાં ગુરુ પાસે ફરી બીજાં પચીસ વર્ષની તપશ્ચર્યા પામવી — એવા અનેક દાખલાઓ આપણને ઉપનિષદોમાં મળે છે. નચિકેતા જેવા કુમારો પણ મૃત્યુના મુખમાં જવા સિવાય એ જ પ્રશ્નનો નિવેડો લાવવાની તૈયારી દાખવી રહ્યા હોય છે.

પરિણામે, 'તે ભગવાન શું છે' એ પ્રશ્નના ઉત્તરો ભિન્ન ભિન્ન સ્તરોના ઉપનિષદોમાં આપણને મળે છે. કોઈ એ તે કેવળ ભૌતિક ક્ષેત્રમાં મળતી હોય છે, તો કોઈ એ માનસિક ક્ષેત્રમાં. પરંતુ અંતે બધાને 'અમૃત' સ્વરૂપે ઓળખે અને તે બધાં [illegible] તે કસોટીએ કમાય છે. તેથી કોઈ એકાદ તત્ત્વ [illegible] [illegible] તત્ત્વ અપૂર્ણ છે, એવું માનતાં, બીજા સદ્ગુરુ પાસે વિના [illegible], નમ્રતાથી [illegible] જાય છે.

[illegible]

૨. ૩. ૧૨; છાં. ૫. ૧૮. ૧). આત્માની જાગ્રત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ ઉપરાંત ચોથી તુર્યાવસ્થાનું પણ વર્ણન છે. અને અંતે, આત્મામાં સમગ્ર વિશ્વ સમાયું છે, આત્મા એ જ સમગ્ર જગતનું મૂળ તેમજ અધિષ્ઠાન છે, અને તેના સિવાય બીજું કાંઈ નથી, એવો માયાવાદ પણ ઉપસ્થિત કરવામાં આવ્યો છે.

પુનર્જન્મના સિદ્ધાન્તની પણ સારી ચર્ચા થયેલી છે; અને દેવયાન પિતૃયાન એ બે માર્ગ તેમજ પુનર્જન્મ પ્રાપ્ત ન થાય તેવી મુક્ત સ્થિતિનું વર્ણન અને તેને પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો પણ ચર્ચાયા છે. કર્મનો નિયમ પણ નિશ્ચિત રૂપમાં આપણને માલૂમ પડે છે. તેમ મુક્તિ માટે સમાજના [illegible] કરવા કે ઘરબાર છોડી વનમાં [illegible] તેની પણ ચર્ચા છે (બૃહ. ૪. ૪ [illegible] માટે [illegible] ન કરવું એ [illegible] મુક્તિ. ૩. ૫–૬ બૃહ. ૪ ૪. ૫). [illegible] એ પ્રશ્ન પણ ચર્ચાયો છે.

છે. એટલે અમુક માણસે સાચું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે કે નહિ તેની ખાત્રી, સામાન્ય માણસ માટે [illegible] કરેલી છે. તે માણસ સંન્યાસી [illegible], આત્મજ્ઞાનની આવશ્યક એવી કોઈ [illegible] આવ્યું છે, તથા તેવા પુરુષ [illegible] છે. એટલે પરિણામે ગમે તેવા [illegible] અનુભવવાળા કે પાખંડી લોકો માટે પણ ગમે તેવા સિદ્ધાન્ત અને [illegible] તેવા પંથ સ્થાપવાનો માર્ગ ખુલ્લો થઈ ગયો.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

અને આચારની અવ્યવસ્થા અને અનાચરણમાંથી વ્યવસ્થા અને શૈથિલ્યના નવો નિર્માણ કરવા એ કેટલુંક અગત્યનું અને અઘરું કામ હતું. તથા તે કામ આચાર્યોથી પાર પાડીને તે જૈન અત્યપૂર્વક આપ પ્રેરતી કેટલી ભાગ્યશાળી હતી એ. તેનો ખ્યાલ આપણે ત્યારે જ આવી શકશે.

એ સમયની માહિતી આપણને મુખ્યત્વે કરીને નીચેના ગ્રંથોમાં મળે છે:

(૧) સૂત્રકૃતાંગ, આચારાંગ, ભગવતી સૂત્ર અને નંદિસૂત્ર જેવા જૈન આગમ ગ્રંથો. તેઓમાં કેટલાંક વિચારો, અભિપ્રાયો, મતાન્તરો અને સિદ્ધાંતો[1] એ બધાં સમયના દેશ [illegible]

(૨) [illegible]

[illegible]

માન્ય છે. પરંતુ મહાવીર તેમ જ બુદ્ધે તે વાદનો નામ દઈને ઉલ્લેખ કર્યો નથી, કે ખંડન કર્યું નથી. શીલાંકાચાર્યે આચારાંગસૂત્રની ટીકામાં ઈશ્વરવાદ, આત્મવાદ, નિયતિવાદ, સ્વભાવવાદ અને યદૃચ્છાવાદની સાથે કાલવાદને અક્રિયાવાદમાં સમાવી દીધા છે, કારણ તે વાદ પણ એમ માનીને, સુખદુઃખ વગેરેનું કારણ આપણે જ માનતા હોઈ, એક પ્રકારનો અક્રિયાવાદ જ છે. અક્રિયાવાદ એટલે (આત્માનું અસ્તિત્વ જ ન માનીને, કે તે કાંઈ ક્રિયા કરતો નથી અથવા ક્રિયાથી લેપાતો નથી એમ માનીને) જેઓની વિચારણામાં તેમ જ કર્મમાં ન માનનારો વાદ.

ઈશ્વરવાદ, આત્મવાદ, પુરુષવાદ વગેરે વાદો ઉપનિષદોમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. તે વાદોને અક્રિયાવાદમાં સમાવવાનું કારણ એ લાગે છે કે, [illegible]

[illegible]

કપાવે કે ઘાત આપે અથવા અપાવે તો પણ તેમાં મુદ્દલ પાપ લાગતું નથી. અથવા ગંગા નદીના ઉત્તર કિનારા ઉપર જઈ કોઈ દાન દે અથવા દેવરાવે, યજ્ઞ કરે અથવા કરાવે, તો તેથી જરા પણ પુણ્ય થતું નથી. દાન, ધર્મ, સંયમ, સત્ય ભાષણ એ બધાથી કાંઈ જ પુણ્ય થતું નથી. એમાં જરા પણ પુણ્ય નથી.”[૧]

પૂરણ કસ્સપ ઈ. સ. પૂર્વે પાંચમા સૈકામાં મરણ પામ્યો એમ કહેવાય છે. તેથી તે બુદ્ધ [illegible] બુદ્ધનો સમકાલીન જ કહેવાય. આજીવક [illegible] [illegible] તેના મતને અક્રિયાવાદ કહેવામાં આવ્યો છે. [illegible]

[illegible]

[illegible]

વડે કોઈનું ડોકું કાપે છે, તે કોઈનું પણ જીવિત હરણ કરતો નથી. માત્ર એ સાત પદાર્થોની વચ્ચેની જગામાં શસ્ત્રો પ્રવેશ કરે એટલું જ.”

પકુધ કચ્ચાયન પણ બુદ્ધનો કોઈક અંશે સમકાલીન દેવ-પ્રશ્ન ઉપનિષદના કબન્ધી કાત્યાયનનો ઉલ્લેખ છે. કબન્ધી અને કકુદ એ બંને શબ્દો એક જ શારીરિક ખોડના વાચક છે. બુદ્ધઘોષ જણાવે છે કે, તે ઠંડું પાણી નહોતો પીતો, ગરમ પાણી જ પીતો; તેમ [illegible] અનુયાયીઓ પણ [illegible] જીવન ગાળનારા હતા. એના વાદને શાશ્વતવાદ અથવા અનેકવાદ કહેવામાં આવે છે. સૂત્રકૃતાંગ ૧. ૧. ૧. ૧૫ [illegible] માં તથા [illegible] ૧. [illegible] માં પકુધ કચ્ચાયનના વાદ જેવા [illegible] આત્મા માને છે [illegible] પદાર્થ માનવા [illegible] આત્માને મારી શકાતો નથી, છેદી શકાતો નથી [illegible] ૨ [illegible] ૧ [illegible] જેવા ઉપનિષદોના સિદ્ધાંતો [illegible] એટલે આનો વાદ જ આત્મ[illegible] ગણો [illegible] છે.

[illegible]

[illegible]ઓ વગેરે પારલૌકિક યોનિઓ પણ નથી. આ લોક અને પર-[illegible] જાણી અને બરાબર ઓળખી બીજાને શીખવનારા, સર્વજ્ઞ, અને [illegible] માર્ગે જનારા શ્રમણો કે બ્રાહ્મણો આ જગતમાં નથી. મનુષ્ય [illegible]નો બનેલો છે. જ્યારે તે મરે છે ત્યારે તેનામાંથી પૃથ્વી ધાતુ [illegible]માં, આપો ધાતુ પાણીમાં, તેજો ધાતુ તેજમાં અને વાયુધાતુ વાયુમાં [illegible] છે અને ઇન્દ્રિયો આકાશમાં જાય છે. મરેલા માણસને ચાર [illegible] ઠાઠડીમાં નાખી, રસ્તામાં તેના ગુણ ગાતા ગાતા સ્મશાનમાં લઈ [illegible] છે. ત્યાં કબૂતર રંગનાં હાડકાં પડી રહે છે અને તેણે કરેલા [illegible] અને આહુતિઓ રાખોડીરૂપે બાકી રહે છે! દાન, (હોમ)ની [illegible] માણસોએ ગોઠી કાઢી છે. જે કોઈ આસ્તિકવાદનું [illegible] છે. તેનું કહેવું તદ્દન ખોટું અને નકામી બકબક છે. ડાહ્યા [illegible] શરીર પડ્યા પછી ઉચ્છેદ અને વિનાશ થાય [illegible]"

[illegible] જોઈતો. તેથી તે કેશકંબલી [illegible]

[illegible] અસ્તિત્વને [illegible]

[illegible]

[illegible] ધ્યાન ખેંચે [illegible] અને છેલ્લો તીર્થંકર [illegible] વર્ણન કર્યું છે, તે રીતે એનાં [illegible] કહેવાશે એ જ નવાઈ જેવું [illegible] ખોટું કાંઈ જ કરવાનું [illegible] ઉપાસકદશાસૂત્રમાં તો [illegible] વખતે બાપ એટલી જ [illegible] કરવાનું બાળ, [illegible] ચાર [illegible]

[illegible] કોઈનું [illegible] કાપે છે, ને કોઈનું પણ છવિત હરણ કરતો નથી. માત્ર એ સાત પદાર્થોની વચલી જગામાં શસ્ત્રો એ પ્રવેશ કરે એટલું જ.'

પકુધ કચ્ચાયન પણ બુદ્ધનો કંઈક અંશે સમકાલીન [illegible] પ્રશ્ન ઉપનિષદમાં કબન્ધી કાત્યાયનનો ઉલ્લેખ છે. કબન્ધી અને [illegible] [illegible] એક જ શારીરિક ખોડના વાચક છે. બુદ્ધઘોષ જણાવે [illegible] [illegible] ઠંડું પાણી [illegible] નહોતો પીતો, ગરમ પાણી જ પીતો; [illegible] [illegible] અનુયાયીઓ [illegible] [illegible] જીવન ગાળનારા હતા. એના [illegible] [illegible] અથવા અનેકવાદ કહેવામાં આવે છે. સૂત્રકૃતાંગ ૧. ૧. ૧. ૧૫ [illegible] [illegible] ૧. [illegible]માં પકુધ કચ્ચાયનના વાદ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તેમાં આત્મા સાથે છ પદાર્થ માનવા [illegible] [illegible] 'આત્માને મારી શકાતો નથી, [illegible] શકાતો નથી.' [illegible] [illegible] ૧ [illegible] ૧૮ [illegible]) એવા ઉપનિષદોના સિદ્ધાંતને [illegible] [illegible] એટલે આવો વાદ જ આવીને ઊભો રહે છે.

[illegible] અજિત કેસકંબલ એનો સિદ્ધાંત નાસ્તિક, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] માનવા આવે છે. આવો વાદ દરેક કાળમાં [illegible] [illegible] [illegible] એ વાતને જણાવ પણ [illegible] [illegible] [illegible] અને તેમની [illegible] [illegible]

[illegible]

નારકીઓ વગેરે પારલૌકિક યોનિઓ પણ નથી. આ લોક અને પર-
લોકને જાણી અને [illegible] બીજાને શીખવનારા, સર્વજ્ઞ, અને
[illegible] ભગવાન શ્રમણો કે બ્રાહ્મણો આ જગતમાં નથી. મનુષ્ય
ચાર ભૂતોનો બનેલો છે. જ્યારે તે મરે છે ત્યારે તેનામાંથી પૃથ્વી ધાતુ
પૃથ્વીમાં, આપો ધાતુ પાણીમાં, તેજો ધાતુ તેજમાં અને વાયુધાતુ વાયુમાં
ભળી જાય છે અને ઇન્દ્રિયો આકાશમાં જાય છે. મરેલા માણસને ચાર
પુરુષો ખાટલીમાં નાખી, [illegible] તેના ગુણ ગાતા ગાતા સ્મશાનમાં લઈ
જાય છે. ત્યાં કબૂતર જેવાં હાડકાં પડી રહે છે અને તેણે કરેલા
યજ્ઞ, દાન અને આહુતિઓ રાખરૂપે બાકી રહે છે. દાન, [illegible]
આ [illegible] મૂર્ખ માનવોએ [illegible] છે. જે કોઈ આસ્તિકવાદનું
પ્રતિપાદન કરે છે, તેનું [illegible] અને [illegible] છે. [illegible]
અને મૂર્ખ બન્નેનો [illegible] પડ્યા પછી ઉચ્છેદ અને વિનાશ થાય
છે. મરણ પછી તેમનું કંઈ બચતું નથી."

[illegible]

[illegible]

[illegible]

રાખ્યો આપી, પોતાના અનુયાયીઓને એ બાબતમાં મોટો ફેરફાર કહ્યો છે.

જૈન પરંપરા ઉપરથી આપણે એટલું વિશેષ જાણી શકીએ છીએ કે, આજીવક સંપ્રદાયનાં મહાવીર અને ગોશાલ બંને ૬ વર્ષ સાથે રહ્યા હતા. ત્યાર પછી, ગોશાલે મહાવીરથી જુદા પડીને પોતાનું જિનપદ જાહેર કરી, આજીવક સંપ્રદાયનું મુખ્ય પદ લીધું હતું. ત્યારે મહાવીર સાથે ઝઘડો કરી, મહાવીર ઉપર પોતાની તેજોલેશ્યાનો પ્રયોગ કરવા જતાં, તે તેને પાછી ફરી તેના શરીરમાં પેઠી. એ પછી [illegible] જૈન ગ્રંથોમાં આ [illegible]

[illegible]

" ૯૮ આખ મહાકર્મના દરામાં ગયા પછી [illegible] અને [illegible] ગીના દુઃખોના નાશ થાય છે. ' આ શીલ, વ્રત, તપ અથવા બ્રહ્મચર્યથી અપરિપક્વ કર્મોને પક્વ કરી નાખીશ અથવા પરિપક્વ થયેલાં કર્મોનાં ફળો ભોગવીને નષ્ટ કરી નાખીશ ' એવું તે કોઈ કહે, તો તે બનવાનું નથી. આ સંસારના સુખદુઃખ પરિમિત. પાલીથી માપ્યા [illegible] (નિયત) છે. અને તે [illegible] [illegible] [illegible] નથી કે [illegible] [illegible] ન [illegible] સુધી જ રહેશે. તેમ ડાહ્યા અને મૂરખના દુઃખનો (સંસારનો) [illegible] [illegible] જ નાશ થશે. "

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

કથન થવાનો ભય નથી. આવો સિદ્ધાન્ત એક યા બીજે રૂપે વેદાન્તીઓમાં પણ મળે છે. એ સિદ્ધાન્તના બચાવનો ઉપાય છે.

૫. સંજય બેલટ્ઠીપુત્ત – સંજય બુદ્ધના સમકાલીન હતા. તે પણ પરિવ્રાજક હતા, તીર્થંકર તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા. બુદ્ધના મુખ્ય શિષ્યો સારિપુત્ત અને મોગ્ગલાન પ્રથમ સંજયના અનુયાયીઓ હતા એમ જણાવવામાં આવે છે. સંજયના ઉપદેશનું વલણ વિક્ષેપવાદી કે અજ્ઞાનવાદીનું હતું. તે કહેતા કે, "'શું પરલોક છે?' એમ મને પૂછવામાં આવે, અને 'પરલોક છે' એમ મને લાગે, તો 'પરલોક છે' એમ હું કહું. પણ મને એમ પણ નથી લાગતું અને તેમ પણ નથી લાગતું; 'નથી' એમ પણ મને લાગતું નથી અને 'નથી એમ નથી' એમ પણ લાગતું નથી." એ જ પ્રમાણે ઔપપાતિક પ્રાણીઓ, સારાં અને નરસાં કર્મોનું ફળ, તથા તથાગત મરણ પછી રહે છે કે નહિ, એ બાબતમાં પણ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

વિનાશક સાધન થઈ પડે. કારણ, તેના આશ્રય હેઠળ મનુષ્ય [illegible]
અંતિમ પ્રશ્નોની ટોકણી ભુરી કરી, નિત્યપ્રાપ્ત ઐહિક જીવનમાં જ
તેનાં સુખોમાં જ મગ્ન રહેવાની સગવડ સૌને તેને મળી જાય. અને [illegible]
તેવું જ પરિણામ તે જમાનામાં આવવા પણ લાગ્યું હતું એવું [illegible]
બન્યું, એટલે ફરી તત્ત્વજિજ્ઞાસા અને આચારને તેમને યોગ્ય [illegible]
સ્થાપી આપવા એ ઘણું મુશ્કેલ બની જાય. તેમ કરતાં પહેલાં પ્રથમ
લોકોના હાથમાં આવી પડેલું તે હથિયાર જ નકામું કરી નાખવું
જોઈએ. તે કામ મહાવીરે સ્યાદ્વાદથી પાર પાડ્યું. સંજય [illegible]
કોઈ પણ વસ્તુ વિષે 'તે છે' એમ પણ ન કહી શકાય કે 'તે નથી'
એમ પણ ન કહી શકાય. કે, 'તે છે અને નથી' એમ પણ ન કહી [illegible]
મહાવીરે જગતને જણાવ્યું, અલબત્ત, દરેક વસ્તુ અનંત ધર્મ [illegible]
હોવાથી, તેના કોઈ પણ અમુક ધર્મ ઉપર ભાર મૂકી, તેને વિશે [illegible]
કથન કરવા જઈએ, તો તેનાથી વિરુદ્ધ એવું કથન પણ એ રીતે [illegible]
દૃષ્ટિબિંદુથી કરી શકાય, અને એમ થતાં અજ્ઞાનવાદ આદિને [illegible]
[illegible] એમ કરવું એ જ ખોટું છે. અનંત ધર્મો યુક્ત વસ્તુ [illegible]
ધર્મની અપેક્ષાએ 'સ્યાત્' ('એમ પણ હોઈ શકે') એવું જ [illegible]
[illegible] નથી [illegible] અમુક દૃષ્ટિબિંદુથી એટલે કે અમુક ધર્મની, [illegible]
[illegible] અપેક્ષાએ કોઈ વસ્તુને આપણે 'છે' (સ્યાદસ્તિ) એમ [illegible]
[illegible] ન જ [illegible] અન્ય ધર્મની, ક્ષેત્રની કે કાળની અપેક્ષાએ [illegible]
[illegible]

અવક્તવ્ય કહી શકાય (સ્યાદસ્તિ અવક્તવ્યમ્); તથા, તે જ પ્રમાણે જુદાં જુદાં દૃષ્ટિબિંદુથી તે 'છે,' 'નથી,' અને 'અવક્તવ્ય છે' એમ પણ કહી શકાય (સ્યાદસ્તિ, સ્યાન્નાસ્તિ, સ્યાદવક્તવ્યમ્).[1]

'સ્યાત્' વસ્તુના અમુક ધર્મો ઉપર જ ભાર મૂકતા નય છે અને અંતિમ ધર્મો ઉપર દુર્લક્ષ કરી, એકાંતિક કથન કરતા નય છે, તેથી વિવિધ વિરોધોમાં [illegible] છે. પરંતુ તેમ ન કરતાં, તે વસ્તુને અનેક ધર્મો યુક્ત સ્વીકારી લઈ, તેને વિષે અનેક અપેક્ષાથી કહી શકાય એમ સ્વીકારી લઈએ, તો વસ્તુ [illegible] કાયમ રહે છે, માટે તે દ્રવ્ય નિત્ય છે, એમ જ કહેવું [illegible]

[illegible]

૧. નિત્યવાદ [illegible]

જીવન પ્રાણીવધ અને ઇન્દ્રિયહિંસાનો ત્યાગ કરનારો હોઈ, કોઈ આપે તેટલું જ લે છે . . . ઇત્યાદિ. પરંતુ આવી ગણતરી બાબતો કરતાં બીજી વધુ મહત્ત્વની, સૂક્ષ્મ અને ગહન વસ્તુઓ માટે ખરી રીતે તથાગતને વખાણવો જોઈએ.' ઉગ્ગદમાન કહેતો કે, "કાયાથી કોઈ પાપ ન કરે, વાણીથી કોઈને પીડા થાય તેવા શબ્દો ન બોલે, મનમાં કોઈ પાપવૃત્તિ ન રાખે અને સદાચારી હોય, તો તેવો માણસ સંપન્નકુશલ એટલે કે 'કરવાનું બધું કરી ચૂકેલો' કહેવાય." ત્યારે બુદ્ધે કહ્યું કે, જો એમ હોય તો તરત અવતરેલું બાળક પણ નીતિનિયમો પાળનાર, સદાચારી, કૃતકૃત્ય, સંપન્નકુશલ અને અનુપમ શ્રમણ ઠરે. કારણ, તેને શરીરનું ખાસ ભાન હોતું નથી કે જેથી તે કાયિક પાપ કરે; તેને બોલતાં જ નથી આવડતું એટલે વાચિક પાપ પણ તે ક્યાંથી કરે? અને તેને મન પણ નથી હોતું એટલે તે મલિન વૃત્તિ પણ ક્યાંથી રાખે?

કેટલાક લોકો આચાર ઉપર જ ભાર મૂકી, આચારનું મૂળ જે [illegible] તેમનો વિરોધ કરીને બુદ્ધે જણાવ્યું છે, [illegible] ધાર્મિક ન કહી શકાય. તે કહે છે કે [illegible] કહ્યું છે કે, [illegible] ત્યારે જ કહેવાય છે, જ્યારે તે મનુષ્ય [illegible]

[illegible]

૬

આ બધા વાદોનો અને વાદીઓનો પરિચય અહીં સુધી કરતા રહેતા વાચકને કેટલું લાગ્યા વિના તો નહિ રહે કે, જે જમાનામાં [illegible]

[illegible]

જ સુંદર લાગતો ગમે તેવો મોટો સિદ્ધાંત પણ હવે સામાન્ય જનસમૂહ આગળ ખુલ્લામાં તપાસાય છે. પરિણામે, સામાન્ય બુદ્ધિ તેનો જે અર્થ સમજી શકે અને સ્વીકારી શકે તે જ અર્થમાં તે સિદ્ધાંત રૂઢ થાય છે, અને તેથી ગમે તેવા સારા સિદ્ધાંતો પણ તેમની છેવટી હદે [illegible] જવાના આપણે જોઈ શકીએ છીએ. બીજી બાજુથી, આડંબરી [illegible] ચતુર શાસ્ત્રીઓ પણ લોકોને વધારે ગૂંચવવામાં ઓછો ફાળો નથી આપી [illegible] માનવામાં અમુક પદાર્થની ચાલાકી અને ધૂર્તતા, તથા આચારનાં તે જમાનામાં જ્ઞાનીનાં લક્ષણ તરીકે સ્વીકૃત થયેલાં કઠોર તપશ્ચર્યા. એકાદ [illegible] પોતાના જીવનમાં એક વાર દેખાડી આપે, એટલે તીર્થંકર તરીકે પ્રતિષ્ઠા મળે, અને ત્યાર પછી તેના ગમે તેવા અધૂરા કે વિપરીત સિદ્ધાંતો પણ વજનદાર જ ઠરે.

અને તે લોકો ભાગ્યે જ કોઈ ને જ તેમ કરતા હતા એમ પણ નહિ. [illegible] સૂત્રકૃતાંગમાં જ ([illegible] - ૧) એ વાત ભારપૂર્વક નોંધી છે કે, [illegible]

[illegible]

[illegible]

અને વિનયને લીધે મળ્યાં હતાં. તેમને કાશ્યપ નામ તેમના ગોત્રને લીધે મળેલું છે અને વૈશાલીય નામ તેમના વૈશાલી નગરી સાથેના સંબંધને લીધે મળેલું છે. ઈ. સ. પૂર્વે સાતમા સૈકાના અરસામાં ગંગા નદીને ઉત્તર કાંઠે લિચ્છવીઓનું એક પ્રતાપી ગણસત્તાક રાજ્ય અસ્તિત્વમાં આવ્યું હતું. તેની રાજધાની વૈશાલીમાં હતી. (અત્યારે પટણાથી નજીક આવેલ બસાઢ ગામને વૈશાલીનું અવશેષ માનવામાં આવે છે.) લિચ્છવીઓનું ગણસત્તાક રાજ્ય તે વખતે આઠ નાનાં નાનાં ક્ષત્રિયકુળોનું [illegible] સમૂહતંત્ર હતું. તે દરેકના મુખિયાઓ ભેગા મળી, તેનો રાજકારભાર ચલાવતા અને પોતામાંથી એકને રાજા તરીકે ચૂંટી કાઢતા. જ્ઞાત [illegible] એ આઠ કુળોમાંનો એક હતો. અને તે લોકો મુખ્યત્વે કુંડપુર (વૈશાલીની ઉત્તર તરફ આવેલા કોલ્લાગ નામના સંનિવેશમાં રહેતા હોવાથી, તે નામ પણ નાયકુલ 'જ્ઞાતવંશી ક્ષત્રિયોનું ઘર' કહેવાતો. મહાવીરના પિતા સિદ્ધાર્થ જ્ઞાતૃકોના તે વખતે આગેવાન હતા અને તેમનું લગ્ન તે વખતના વૈશાલીના રાજા ચેટકની બહેન ત્રિશલાદેવી સાથે થયું હતું. મહાવીરનો જન્મ ઈ. સ. પૂ. ૫૯૯માં ચૈત્ર સુદ ૧૩ને દિવસે થયો હતો. તેમના ગર્ભાધાન થતાં કુટુંબની સંપત્તિ, યશ, કીર્તિ વગેરે વધ્યાં ચાલ્યાં એટલે તેમનું નામ વર્ધમાન પાડવામાં આવ્યું હતું.

મોટા થયે તે યશોદા નામની ક્ષત્રિયકુમારીને પરણ્યા, અને તેમને પ્રિયદર્શના નામની પુત્રી જન્મી. [illegible] મહાવીરસ્વામીના [illegible] [illegible]

[illegible]

ગ્રંથકારો જણાવે છે કે, પોતાનામાં તીવ્ર વૈરાગ્ય હોવા છતાં, માતાપિતાના જીવતાંસુધી સંન્યાસ ન લેવાના સંકલ્પને કારણે મહાવીર [illegible] વર્ષ બાદ સંન્યાસ લીધો. દિગંબરો પણ ૩૦મે વર્ષે તેમણે સંન્યાસ લીધો એ બાબતમાં એકમત છે. પરંતુ તેઓ જણાવે છે કે, [illegible] માતાપિતાના જીવતાંસુધી સંન્યાસ [illegible] હતો.

આચારાંગ સૂત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે જ્ઞાતપુત્ર ક્ષત્રિય [illegible] પાર્શ્વનાથના [illegible] અનુયાયીઓ હતા. [illegible] પાર્શ્વનાથનો [illegible] પાર્શ્વનાથના અનુયાયીઓ [illegible]. પરંતુ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

જૃંભક ગામમાં તેમણે ઉતારો કર્યો હતો. ત્યાં એક જૂના મંદિરની આસપાસ ખેતર આવેલું હતું અને નમાં થઈને ઋજુવાલુકા નામની નદી વહેતી હતી. બપોરનો સમય હતો અને મહાવીર એક શાલવૃક્ષની છાયામાં ધ્યાનમગ્ન થઈ બેઠા હતા. તેમને અઢી દિવસના ઉપવાસ થયા હતા. તે વખતે અચાનક જે પડદો તેમનામાં આવરણ જેવું કરી ગયો હતો, તે સરી ગયો, તેમને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું અને તેમની દેહ તપશ્ચર્યા સફળ થઈ. તેમના જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર્યને ઢાંકનારાં કર્મોના છેક છેલ્લા અંશનો પણ નાશ થઈ ગયો અને તે મુક્ત બન્યા. [illegible] બાકીનું જીવન તેમણે મનુષ્યોને ઉપદેશ કરવામાં અને [illegible] [illegible] કે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ઈ. સ. પૂ. [illegible] [illegible] [illegible] નિર્વાણ [illegible].

[illegible] [illegible] તીર્થંકર [illegible] મહાવીર [illegible] [illegible] પાર્શ્વનાથ [illegible]. પાર્શ્વનાથ ઈ. સ. પૂર્વે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતા [illegible] [illegible] [illegible] કર્યો હતો અને [illegible] દિવસના [illegible] કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું. [illegible] [illegible] પોતાના [illegible] [illegible] [illegible] ચાતુર્યામ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અપરિગ્રહ [illegible] [illegible] [illegible] અપરિગ્રહ [illegible] [illegible] [illegible]

તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત લોચવાનો વિધિ સ્થાપિત કર્યો. આમ મહાવીરે નવો પંથ સ્થાપ્યો નહિ કિંતુ [illegible] અને પાર્શ્વનાથના ધર્મનો સુધારો કર્યો એમ કહેવું વધુ ઉચિત છે. અને જૈન પરંપરા પણ મહાવીરને પાર્શ્વનાથની [illegible] નહીં જૂદા, એ પણ સ્પષ્ટ કરે છે.

જૈન પરંપરા ઋષભદેવને જૈન ધર્મના આદિ તીર્થંકર માને છે. કિંતુ તે નક્કી કે મહાવીર અને પાર્શ્વનાથની પહેલાં પણ જૈન ધર્મ [illegible]. મહાવીર અને પાર્શ્વનાથ એ બન્ને ઐતિહાસિક વ્યક્તિઓ હતી. જૈન આદિમ તીર્થંકરોમાંથી ઋષભદેવ, અજિતનાથ અને અરિષ્ટનેમિ એ ત્રણનાં નામ યજુર્વેદમાં આવે છે. તેમજ ભાગવત પુરાણમાં જૈન ધર્મના સંસ્થાપક ઋષભદેવનો ઉલ્લેખ [illegible] પણ જૈન [illegible] પાર્શ્વનાથની પહેલાંના [illegible] તીર્થંકર [illegible] પાર્શ્વનાથના નિર્વાણ પહેલાં ૮૩, [illegible] વર્ષ પર [illegible] ઐતિહાસિક [illegible].

૮

[illegible]

પણ નહિ થતા હોતા નથી. જગતના જ્યોતિરૂપ તેવા મહાત્માની સમીપમાં રહીને ધર્મનું સ્વરૂપ જાણવું. તે મહાપુરુષો જગતને, જીવોની ગતિ-અગતિને, જન્મ-મરણને તેમજ પ્રાણીઓના પરલોકમાં થતા જન્મોને જાણે છે; ત્યાં જીવને ભોગવવાં પડતાં દુઃખો જાણે છે; કર્મ કેવી રીતે આત્મામાં દાખલ થાય છે, તેમજ તેને કેવી રીતે રોકી શકાય છે તે જાણે છે; દુઃખો દુઃખ તેમ જ તેનો નાશ, ઉભયને જાણે છે. તેવા પુરુષો જ 'ક્રિયાવાદ' શીખવવાને અધિકારી છે."

ક્રિયાવાદનું કાંઈક આવું વર્ણન સૂત્રકૃતાંગ ૧. ૧૨ માં આવેલું છે. તેટલા ઉપરથી આપણે મહાવીરના વાદનો કાંઈક ખ્યાલ બાંધી શકીએ છીએ. તેમાં જીવ અને જગતની શાશ્વતતા સ્વીકારી છે; તથા જીવ કર્મ કરી [illegible] છે, અને દુઃખ [illegible] કોઈનું [illegible] થતું નથી [illegible] સ્વીકારી છે. [illegible] તેમાં [illegible] સત્ય અને વાસ્તવિક [illegible] આત્યંતિક મોક્ષની [illegible] પણ સ્વીકારી છે.

[illegible] જૈન તત્ત્વજ્ઞાનના [illegible] ક્રિયાવાદને સ્થાપિત [illegible] પ્રથમ તો ક્રિયાની [illegible] માટે તે [illegible] અને પછી તે ક્રિયાના [illegible] નિર્ગુણ, નિષ્ક્રિય નહિ, [illegible]

[illegible]

પુણ્ય અને અપુણ્ય એ બે તત્ત્વો સ્વીકાર્યાં એટલે તે બંનેનાથી [illegible] જનની ક્રિયાને લઈને પુણ્ય કર્મયુક્ત બનવાનો. જૈન માન્યતામાં કર્મ એ પૌદ્ગલિક સ્વરૂપ હોવી જોઈ છે. અને શુભાશુભ દરેક પ્રકારની ક્રિયા વખતે તે સૂક્ષ્મ કર્મરજકણો આત્મામાં દાખલ થાય છે અને તેલવાળા શરીર ઉપર ધૂળ ચોંટે તેમ તેને ચોંટે છે. એ કર્મરજકણોથી આત્માનું મૂળ શુદ્ધ સ્વરૂપ મલિન થયેલું છે. [illegible] રજકણો. તે કર્મરજકણો આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને આવરે છે, અને તેને પરિણામે પુણ્ય વિવિધ વાસનાઓ અને અપૂર્ણતાઓવાળો બને છે. આમ વિવિધ ક્રિયાઓ દ્વારા કર્મોનો આત્મામાં 'આસ્રવ' થતો હોવાથી ત્રીજું તત્ત્વ તે 'આસ્રવ'. આસ્રવ એ પુણ્ય અપુણ્ય જેવો પદાર્થ ન હોવા છતાં [illegible]

[illegible]

મહાવીર ભગવાને જે સિદ્ધાંતો પ્રજા આગળ રજૂ કર્યાં, તેમાં કંઈ જ નવીન નહોતું. એ સિદ્ધાંતો ત્યાગ આત્મમય જુદા જુદા વાદોમાં જુદે જુદે સ્વરૂપે સ્વીકારવામાં આવેલા જ હતા. ઉપનિષદોમાં તેમાંનો એકેક સિદ્ધાંત આવી ગયેલો બતાવી શકાય તેમ છે. છતાં, અગત્યની વસ્તુને બીજી બિનઅગત્યની અથવા તો અંતિમ અવસ્થાની તથા વીરના જ અનુભવી શકે તેવી વસ્તુઓ સાથે ભેળવી દેવાથી પ્રજાનો જે બુદ્ધિભેદ થતો હતો, તે [illegible] આવશ્યક વસ્તુઓ જ પ્રજા આગળ મૂકવાની વિચક્ષણતા અને કુશળતા બતાવનાર. નવું નથી કર્યું એમ પણ કેમ કહી શકાય? અને નવું હો કે ન હો, પણ તેમણે જે કર્યું તે કેટલું અગત્યનું હતું [illegible] તો એ મત કોઈ શકે જ નહિ. તે મહાવીરના [illegible] થી [illegible] ગણાતા વાદીઓના અને હજારોની સંખ્યાબંધ ગણાતા તેમના અનુયાયીઓના નામ પણ અત્યારે [illegible] માટે [illegible] ઇતિહાસમાંથી લુપ્ત થઈ ગયા છે.

૬

પરંતુ મહાવીર ભગવાનને ઉપર જણાવેલા આ [illegible] અજ્ઞાનવાદીઓ કે નિયતિવાદીઓ સાથે જ યુદ્ધ કરવાનું નહોતું. [illegible] જમાનાના ક્રિયાવાદી [illegible] તથા વાદીઓ પણ પોતાની [illegible] અથવા પ્રમાણે [illegible] [illegible]

[illegible] તેમની [illegible] નથી [illegible] આવતી. તે વખતે [illegible] તેમની [illegible] નથી [illegible]. [illegible] આપવું, [illegible]. પણ [illegible] થાય [illegible] ! [illegible] તે વખતે [illegible]

[illegible]

[illegible]

અર્થ એ જ કે સજીવ પાણી ન પીવું. નિર્જીવ પાણીનો અર્થ સામાન્ય રીતે ઉકાળેલું — ગરમ કરેલું — પાણી એવો કરવામાં આવે છે.

આ ક્રિયાવાદીઓ સાથેની ચર્ચા સૂત્રકૃતાંગમાં ઠેર ઠેર આવેલી છે અને તેના વિવિધ જવાબ જુદે જુદે સ્થળે આપેલા છે. પરંતુ છેવટે, મહાવીર ભગવાન એક ગંભીર જવાબ આપી દે છે; અને તે એ કે, ખાસ વ્રત — નિયમ — લઈને જે જે પાપ કે હિંસાનો ત્યાગ મનુષ્યે નથી કર્યો, તે તે પાપ કે હિંસાને માટે મનુષ્ય જવાબદાર છે જ. 'વનસ્પતિ વગેરે જીવોમાં પાપપુણ્યનો વિચાર કરવાની શક્તિ નથી એમ કહેવામાં આવે છે, તે જ પ્રમાણે કેટલાક મંદ મનુષ્યોમાં સ્વપ્નામાં પડેલ માણસ જેટલા પણ હોંશ હોતા નથી, છતાં તેઓ પણ તેમનાં બધાં કર્મો માટે જવાબદાર છે.' અન્ય ક્રિયાવાદીઓની શિથિલતાના [illegible] તરીકે જ મહાવીરભગવાનને સામી આકરી હદે તીવ્રતા બતાવી [illegible] હશે, અને તેથી જ અહિંસાના અનેક ધર્મો માનતા હોવા છતાં એકલા જૈન ધર્મમાં જ પ્રગતિનું હોવ ઘટાડતા જવાનું, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરવાનું તેમ જ ઉપભોગપરિભોગની વસ્તુઓ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] માલૂમ પડે છે.

નિરૂપણ કરે છે. ઉપર જણાવેલા અનુવાદમાં ટીકાના અર્થ પ્રમાણે મૂળની નીચે શબ્દાર્થ પણ આપેલા હોત, તો વાચકવર્ગને તે પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી થઈ પડત. ટીકાના અનુવાદ વગેરે વિષે અહીં કશું કહેવાની આવશ્યકતા નથી.

આચારાંગમાં જે જણાવ્યું હતું તેમ, સૂત્રકૃતાંગમાં મોક્ષાર્થીની સાથે સાથે જ પરવાદીઓના વાદોનું ખંડનમંડન છે. પરંતુ તેથી તેનું [illegible] આ ઉપોદ્ઘાતમાં પરવાદીઓનો [illegible]

[illegible]

[illegible]

પરિશિષ્ટ ૧

શ્વેતાંબરોના ૪૫ આગમ ગ્રંથો

૧૧ ‘અંગ’ ગ્રંથો

•૧ આચારાંગ સૂત્ર (આયારાંગ) સાધુઓના આચાર, ગોચર, વિધિ, વિનય, ભાષા, સંયમ, આહારની માત્રા વગેરે

૨ સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર (સૂયગડાંગ) આ ગ્રંથ પોતે જ

૩ સ્થાનાંગ સૂત્ર (ઠાણાંગ) જૈન ધર્મના પદાર્થોની સંખ્યાનુક્રમે [illegible] અને [illegible]

૪ સમવાયાંગ સૂત્ર " "

•૫ વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ અંગ (વિયાહપન્નત્તિ) સંવાદો અને કથાઓ દ્વારા [illegible] આદિ તત્ત્વોની પ્રરૂપણા

•૬ જ્ઞાતાધર્મકથાંગ (નાયાધમ્મકહાઓ) કથાઓ અને દૃષ્ટાંતો દ્વારા ધર્મનો ઉપદેશ

•૭ ઉપાસકદશાંગ (ઉવાસગદસાઓ) જૈન ધર્મના ૧૦ ઉપાસકોનાં જીવન

•૮ અંતકૃદ્દશાંગ (અંતગડદસાઓ) કર્મનાશ કરનાર દશ સાધુઓની [illegible]

•૯ અનુત્તરૌપપાતિકદશાંગ (અનુત્તરોવવાઇયદસાઓ) સર્વોચ્ચ સ્વર્ગ પામેલા દશ આચાર્યોની [illegible]

૧૦ [illegible] (પણ્હાવાગરણાઇં) પાંચ મહાવ્રતો અને [illegible] મહત્ત્વનું વર્ણન

•૧૧ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

૧૧ ઉપનિષદો

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(૬) અનુયોગ : તેમાં [illegible] મહાપુરુષોની [illegible] છે.

(૭) પૂર્વગત : આ વિભાગમાં [illegible] ૧૪ પૂર્વોનો સમાવેશ થાય છે. તે દરેકના વિષયો અનુક્રમે નીચે પ્રમાણે છે : [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] અને [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] અને તેમનું [illegible]

(૮) ચૂલિકા : [illegible]

૧૧ ઉપાંગો

[illegible]

પરિશિષ્ટ ૧

શ્વેતાંબરોના ૪૫ આગમ ગ્રંથો

૧૧ 'અંગ' ગ્રંથો

*૧ આચારાંગ સૂત્ર (આયારાંગ): સાધુઓના આચાર, ગોચર, વિધિ, વિનય, ભાષા, સંયમ, આહારની માત્રા વગેરે

૨. સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર (સૂયગડાંગ): આ ગ્રંથ પોતે જ

૩ સ્થાનાંગ સૂત્ર (ઠાણાંગ): જૈન ધર્મના પદાર્થોની સંખ્યાનુક્રમે ગણના અને વ્યાખ્યા

૪. સામવાયાંગ સૂત્ર. " "

*૫. વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ અંગ (વિયાહપન્નત્તિ): સંવાદો અને કથાઓ દ્વારા દ્ર આદિ તત્ત્વોની પ્રરૂપ

*૬ જ્ઞાતાધર્મકથાંગ (નાયાધમ્મકહાઓ): કથાઓ અને ઉદાહરણો દ્વા ધર્મનો ઉપદેશ

*૭ ઉપાસકદશાંગ (ઉવાસગદસાઓ): જૈન ધર્મના ૧૦ ઉપાસકોના જીવન

*૮ અંતકૃદ્દશાંગ (અંતગડદસાઓ): કર્મક્ષય કરનાર દશ સાધુઓની કથ

*૯ અનુત્તરૌપપાતિકદશાંગ (અણુત્તરોવવાઇયદસાઓ): સર્વોચ્ચ સ્વર્ગ પામેલ દશ આચાર્યોની કથ

૧૦ પ્રશ્નવ્યાકરણાંગ (પણ્હાવાગરણાઇ): પાંચ મહાપાપો અને પાંચ મહાવ્રતોનું વર્ણન

*૧૧ વિપાકસૂત્રાંગ (વિવાગસુયમ્). કર્મફળના ભોગ વિષેની કથાઓ

બારમું 'અંગ' દૃષ્ટિવાદ (દિટ્ઠિવાઅ) જે લુપ્ત થઈ ગયેલું કહેવાય છે તેના વિષયોનું વર્ણન બીજા ગ્રંથોમાં મળી આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે: તેના નીચે પ્રમાણે પાંચ ભાગ છે:

(ક) પરિકર્મ: સૂત્રોનો અર્થ બરાબર સમજવા માટેની પૂર્વતૈયારી (ગ) ણિત વગેરે ને મને તેમાં ચંદ્ર, સૂર્ય, જંબુદ્વીપ વગેરે દ્વીપો અને સ તથા જીવ અજીવ વગેરે તત્ત્વોનું વર્ણન છે

(ખ) સૂત્ર: તેમાં સંખ્યા અને જીવ વગેરે દેખાડનાર સૂત્રો છે

* સૂચિત: અનુવાદ આ ગ્રંથમાળામાં પ્રસિદ્ધ થયેલો છે

[illegible]: તેમાં પ્રસિદ્ધ મહાપુરુષોની કથાઓ છે
[illegible] આ વિભાગમાં પહેલા [illegible] ૧૪ [illegible]
છે તે દરેક વિષય અનુક્રમે નીચે પ્રમાણે છે: [illegible]
[illegible] અને [illegible] અને [illegible]
[illegible]
[illegible] અને [illegible] અને [illegible]
[illegible] અને [illegible]
[illegible] અને [illegible] અને [illegible]
[illegible]
[illegible] અને તેમનું [illegible]
[illegible] તેમાં [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] ઉપાંગો

[illegible]

૪ મૂત્રમૂત્રો

[illegible]

૧૦ પુષ્પિકા (પુપ્ફિયાઓ) જે દેવો મહાવીરની પૂજા કરી તેમના પૂર્વજન્મની કથાઓ

૧૧ પુષ્પચૂલિકા (પુપ્ફચૂલિયાઓ) ઉપરના જેવી જ કથાઓ

૧૨ વૃષ્ણિદશા (વણ્હિદસાઓ) તીર્થંકર અરિષ્ટનેમિએ વૃષ્ણિવંશના ૧૨ રાજાઓને જૈન ધર્મમાં આણ્યા તેની કથા

૧૦ પયન્નાઓ

૧ ચતુઃશરણ (ચઉસરણ) પ્રાર્થના અને પ્રાયશ્ચિત વિષે.
૨ આતુર પ્રત્યાખ્યાન (આઉર પચ્ચક્ખાણ) જ્ઞાનીઓના અંત સમયના પ્રશ્નો
૩ ભક્તપરિજ્ઞા (ભત્તપરિન્ના) ઉપરના વિષયને લગતો વિધિ
૪ સંસ્તારક (સંથારગ) મૃત્યુની પ્રસંગે જ્ઞાનીઓ જે કુશાસન ઉપર સૂતા તેનું વર્ણન
૫ તંદુલવૈતાલિકા (તંદુલવેયાલિયા) શરીરવિદ્યા, ગર્ભવિદ્યા ઇત્યાદિ
૬ ચન્દ્રવેધ્યક (ચન્દાવિજ્ઝય) ગુરુશિષ્યના ગુણો, પ્રયત્નો ઇત્યાદિ
૭ દેવેન્દ્રસ્તવ (દેવિન્દત્થવ) સ્વર્ગના રાજાઓની ગણના
૮ ગણિવિદ્યા (ગણિવિજ્જા) ફલિત, જ્યોતિષ ઇત્યાદિ.
૯ મહાપ્રત્યાખ્યાન (મહાપચ્ચક્ખાણ) પ્રાયશ્ચિત્ત ઇત્યાદિ.
૧૦ વીરસ્તવ (વીરત્થવ) મહાવીરની નામાવલી

૬ છેદસૂત્રો

૧ નિશીથ (નિસીહ): સાધુઓના ધર્મો અને દોષોનાં પ્રાયશ્ચિત્તો
૨ મહાનિશીથ (મહાનિસીહ)" પાપ તથા પ્રાયશ્ચિત્ત.
૩ વ્યવહાર (વવહાર) શાસનના વિધિ
૪ આચારદશા (આયારદસાઓ) અથવા દશાશ્રુતસ્કંધ: આચારના વિધિ આ ગ્રંથનો નવમો અધ્યાય ભદ્રબાહુ રચિત 'કલ્પસૂત્ર' છે તેમાં તીર્થંકરોના જીવનચરિત્રો, સાધુઓના આચાર વિષયક નિયમો તથા સંપ્રદાયોનાં નામોનું વર્ણન છે.
૫ બૃહત્કલ્પસૂત્ર: સાધુઓ અને સાધ્વીઓ માટેના વિધિ.
૬ પંચકલ્પ (પંચકપ્પ) - ઉપર પ્રમાણે. કેટલાક જીતકલ્પને છઠ્ઠું છેદસૂત્ર કહે છે.

૨ સૂત્રો

૧. નંદિસૂત્ર: જ્ઞાનના પાંચ પ્રકારનું વર્ણન.
૨. અનુયોગદ્વારસૂત્ર (અનુઓગદાર): વિદ્યાસર્વસ્વનું વર્ણન.

૪ મૂળસૂત્રો

૧ દશવૈકાલિક (દસવેયાલિય) [illegible]

૨ આવશ્યક (આવસ્સય) [illegible]

૩ ઉત્તરાધ્યયન (ઉત્તરજ્ઝયણ) [illegible]

૪ પિંડનિર્યુક્તિ (પિંડનિજ્જુત્તિ) [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

અધ્યયન ૧ લું[1]

જુદા જુદા વાદો

૧

'[illegible] બંધનનું કારણ જાણી, તેને દૂર કરવું જોઈએ.'

જંબૂસ્વામીએ સુધર્માસ્વામીને પૂછ્યું: "મહારાજ! [illegible] બંધન શેને કહે છે? અને શું જાણવાથી તે તૂટે?" [૧]

સુધર્મસ્વામીએ ઉત્તર આપ્યો — હે આયુષ્મન્! [illegible]

[illegible]

[illegible]

એ ન જાણીને બુદ્ધિમાન મનુષ્યે પોતાના જ્ઞાનનું આવું મહત્ત્વ વિચારી, આત્મા બંધનના જ્ઞાનથી દૂર થઈ જ. [૧-૫]

પરંતુ આ ગ્રંથોને[1] ન જાણનારા, કેટલાક અજ્ઞાન શ્રમણો ને બ્રાહ્મણો[2] પોતપોતાના મતના મમત્વાગ્રહોને વળગી રહે છે, અને કામભોગોમાં આસક્ત રહે છે. કેટલાક કહે છે કે 'આ જગતમાં જે છે તે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ ને આકાશ એ પાંચ ભૂતોમાત્ર છે.'[3] (આત્મા જેવી કોઈ જુદી વસ્તુ નથી, કે જેને કરેલાં કર્મનાં ફળ પરલોકમાં ભોગવવા પડવાનાં હોય. માટે આ પંચભૂત જ્યાં સુધી શરીરરૂપે સ્થિત છે, ત્યાં સુધી મારો, કાપો, બાળો, ખાઓ, ગમે તે કરો — પણ સુખ ભોગવો. આ જગતથી પર બીજો કોઈ પરલોક નથી, કે જન્મ નથી.) [૬-૭]

કેટલાક એવું માને છે કે, એ પાંચમહાભૂતો (શરીરાકારે પરિણત થાય છે, ત્યારે તેઓ)માંથી એક ચેતન દેહી-આત્મા ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રત્યેક શરીર દીઠ આખો જુદો આત્મા છે. પંચભૂતો શરીરાકારે રહે છે ત્યાં સુધી જ આત્મા રહે છે, અને પંચભૂતો શરીરાકારે નાશ પામતાં, તેનો પણ નાશ થાય છે. (મરેલા શરીરને ઠાઠડીમાં બાંધી ચાર જણા ઉપાડી જાય છે, અને બાળી નાખે છે. તે બળી ગયા પછી ભૂખરા રંગનાં હાડકાં બાકી રહે છે,— અને પેલા ચાર જણા ઘેર પાછા ફરે છે. આમ શરીરના નાશ પછી શરીરથી જુદો એવો આત્મા બાકી રહેતો નથી, કે જેને પરલોકમાં કર્મફળ ભોગવવા પડે. માટે જ્યાં સુધી શરીર છે, જીવ છે, ત્યાં સુધી મારો કાપો — ગમે તે કરો, પણ સુખ ભોગવો.)જ્ઞાની

---

૧ મૂળમાં 'ગ્રંથો' શબ્દ છે તેનો અર્થ સિદ્ધાંતો પણ થાય, તેમજ જૈન આગમગ્રંથો પણ થાય

૨ બૌદ્ધ ગ્રંથોની પેઠે અહીં પણ શ્રમણબ્રાહ્મણ એવો ભેગો શબ્દ, "જુદા જુદા પંથોના પ્રચારક" એવા સામાન્ય અર્થમાં જ વપરાયો છે.

૩. મૂળમાં આ મતનું કાંઈ નામ નથી બીજા ખંડમાં (૨. ૧ ૨૦) આ મતને મૂળમાં 'પંચમહાભૂતિક' તરીકે ઉલ્લેખ્યો છે નિર્યુક્તિકાર ભદ્રબાહુએ (ઈ. સ પૂ ૨૯૭ કે ઈ સનું ૪થું સૈકું) આ વિભાગને 'પંચમહાભૂત' નો કહ્યો છે અને ટીકાકાર શીલાંકદેવે આને ચાર્વાક કે બાર્હસ્પત્ય મત કહ્યો છે

હો કે અજ્ઞાની હો, શરીર છે ત્યાં સુધી છે; શરીરના નાશ પછી નથી. પુનર્જન્મ કોઈ પામતું નથી. આમ આ લોકથી પર બીજો કોઈ લોક (અથવા જન્મ) નથી; એટલે (પછીથી જેનું ફળ ભોગવવું પડે છે એવું) પુણ્ય પણ નથી કે પાપ પણ નથી. શરીરનો નાશ થતાં શરીરી (કરેલાના કર્મો) પણ નાશ પામે છે.[1] [૮, ૧૧-૧૨]

બીજા કેટલાક અજ્ઞાનવાદમાં આસક્ત લોકો એમ જણાવે છે કે, 'ઘડો, ઈંટ, માટ આદિરૂપે એક જ માટી જેમ અનેકરૂપ દેખાય છે, તેમ જ આ પશુપક્ષી, વનસ્પતિ આદિ અનેક રૂપે દેખાતું વિશ્વ એક આત્મારૂપ જ છે.' (પરંતુ તેમનું કહેવું સાચું હોય, તો પછી) પાપકર્મ કરનારને પોતાને જ તેનું ફળ ભોગવવું પડે છે — બીજા બધાને નહીં — (એ નિયમ શી રીતે ઘટી શકે?)[2] [૯-૧૦]

કેટલાક બીજા ધૃષ્ટતાપૂર્વક કહે છે કે, 'કરવા-કરાવવા વગેરેની ક્રિયાનો આત્મા કર્તા નથી; કેમ કે તે અકર્તા છે.'[3] [૧૩]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

એમ ન જાણનાર બુદ્ધિમાન મનાતા પોતાના જ્ઞાનનું સાચું મહત્ત્વ વિચારી, આપ. સમજાવનારના વાક્યોથી દૂર જાય છે. [૨-૫]

[૬] આ સદ્‌ધર્મ ન જાણનારા, કેટલાક અજ્ઞાન શ્રમણો ને બ્રાહ્મણો² પોતપોતાના જુદા જુદા મતમતાંતરોને વળગી રહે છે, અને દુઃખનિવારણના પ્રયત્ન કરે છે. કેટલાક કહે છે કે, 'આ જગતમાં જે છે તે પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ ને આકાશ એ પાંચ ભૂતોમાત્ર છે.'³ (આત્મા જેવી કોઈ જુદી વસ્તુ નથી, કે જેને કરેલાં કર્મનાં ફળ પરલોકમાં ભોગવવાં પડવાનાં હોય. માટે આ પંચભૂત જ્યાં સુધી શરીર રૂપે સ્થિત છે, ત્યાં સુધી મારો, કાપો, ખોદો, બાળો, ગમે તે કરો — પણ સુખ ભોગવો. આ જગતથી પર બીજો કોઈ પરલોક નથી, કે જન્મ નથી.) [૬-૭]

કેટલાક એવું માને છે કે, એ પાંચમહાભૂતો (શરીરાકારે પરિણત થાય છે, ત્યારે તેઓ)માંથી એક ચેતન દેહી-આત્મા ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રત્યેક શરીર દીઠ આખો જુદો આત્મા છે. પંચભૂતો શરીરાકારે રહે છે ત્યાં સુધી જ આત્મા રહે છે, અને પંચભૂતો શરીરાકારે નાશ પામતાં, તેનો પણ નાશ થાય છે. (મરેલા શરીરને લાકડીમાં બાંધી ચાર જણા ઉપાડી જાય છે, અને બાળી નાખે છે. તે બળી ગયા પછી ભૂખરા રંગનાં હાડકાં બાકી રહે છે,– અને પેલા ચાર જણા ઘેર પાછા ફરે છે. આમ શરીરના નાશ પછી શરીરથી જુદો એવો આત્મા બાકી રહેતો નથી, કે જેને પરલોકમાં કર્મફળ ભોગવવાં પડે. માટે જ્યાં સુધી શરીર છે, જીવ છે, ત્યાં સુધી મારો કાપો — ગમે તે કરો, પણ સુખ ભોગવો.) જ્ઞાની

૧ મૂળમાં 'ગ્રંથ' શબ્દ છે તેનો અર્થ સિદ્ધાંતો પણ થાય, તેમજ જૈન આગમગ્રંથો પણ થાય

૨ બૌદ્ધ ગ્રંથોની પેઠે અહીં પણ श्रमणब्राह्मण એવો ભેગો શબ્દ, "જુદા જુદા પંથોના પ્રચારક" એવા સામાન્ય અર્થમાં જ વપરાયો છે.

૩ મૂળમાં આ મતનું કાંઈ નામ નથી બીજા ખંડમાં (૨. ૧. ૨૦) આ મતને મૂળમાં 'પંચમહાભૂતિક' તરીકે ઉલ્લેખ્યો છે. નિર્યુક્તિકાર ભદ્રબાહુએ (ઈ સ પૂ ૨૯૭ કે ઈ સનું ૪થું સૈકું) આ વિભાગને 'પંચમહાભૂત' નો કહ્યો છે અને ટીકાકાર શીલાંકદેવે આને ચાર્વાક કે બાર્હસ્પત્ય મત કહ્યો છે

કે અજ્ઞાની હો, શરીર છે ત્યાં સુધી છે; શરીરના નાશ પછી નથી. ઈશ્વર કોઈ પામતું નથી. આમ આ લોકથી પર બીજો કોઈ લોક (અથવા જન્મ) નથી; એટલે (પાછીથી જેનું ફળ ભોગવવું પડે છે એવું) પુણ્ય પણ નથી કે પાપ પણ નથી. શરીરનો નાશ થતાં શરીરી (દેહવાળા જીવ)નો પણ નાશ થાય છે.[1] [૮, ૧૧,–૧૨]

બીજા કેટલાક મંદબુદ્ધિવાળા આસક્ત લોકો એમ જણાવે છે કે, 'ઘડો, ઈંટ, કાંટ આદિરૂપે એક જ માટી જેમ અનેકરૂપ દેખાય છે, તેમ જ આ પશુપક્ષી, વનસ્પતિ અનેક રૂપે દેખાતું વિશ્વ એક આત્મરૂપ જ છે.' (પરંતુ તેમનું કહેવું માન્યું હોય, તો પછી) પોતાનાં કરેલાંને પોતાને જ તેનું ફળ ભોગવવું પડે છે – બીજાને નહીં — (એ નિયમ શી રીતે ઘટી શકે?)[2] [૯–૧૦]

કેટલાક બીજા ધૃષ્ટતાપૂર્વક કહે છે કે, 'કરવા–કરાવવા વગેરેની ક્રિયાનો આત્મા નથી કરતો, એ તો અકર્તા છે.'[3] [૧૩]

આ પ્રમાણે કહેનાર લોકોને સદ્‌ગતિ શી રીતે પ્રાપ્ત થાય? હિંસાદિ પ્રવૃત્તિઓના બીજ જેવા એ અબોધ લોકો વધારે ને વધારે અંધકારમાં ખૂંચતા જાય છે. [૧૪]

હવે બીજા કેટલાક સત્-વાદો પણ કહું. કેટલાક કહે છે, 'છ તત્ત્વો છે: પાંચ મહાભૂત ને આત્મા. અને તે બધાં શાશ્વત છે. એમાંના એકેનો નાશ સ્વતઃ કે પરતઃ થતો નથી. અને જે વસ્તુ અસત્ છે — છે જ નહિ — એ ઉત્પન્ન જ ક્યાંથી થાય? આમ બધા પદાર્થો સર્વથા નિત્ય છે.'૨ [૧૫-૧૬] અને કેટલાક કેટલાક

પારાના લાલ ફૂલનું પ્રતિબિંબ પડે તેમ ચિત્તના પરિણામો પોતાનાં ન હોવા છતાં પોતાનાં માનવાં - એ આત્માનો ભોગ અથવા બંધ છે. આમ તે મત પણ પોતાની રીતે મોક્ષ માટેના પ્રયત્ન તથા સુખી દુઃખી એવા ભેદવાળું જગત ઘટાવે છે, એટલે તેને અકારકવાદી ન જ કહેવાય. પરંતુ જૈનદર્શનનો વેદાંતની જેમ તેની સામે એવો આક્ષેપ હોય એમ લાગે છે કે, આત્માને નિર્ગુણ-અકર્તા કહ્યા કરવાથી, અને પછી પાછા જડ ચિત્તના વિકારોનો આત્મામાં અવિવેક માનવાથી સરવાળે ગોટાળો અને ગેરસમજ ઊભાં થાય છે, અને લોકો અક્રિયાવાદી બને છે. તેના કરતાં આત્માને કથંચિત્ કર્તા માનીને ચાલવું એ જ શ્રેયસ્કર છે. બૌદ્ધાદિમત પણ એ પ્રમાણે ક્રિયાવાદી હોવા છતાં, તેમના અનાત્મવાદ, ક્ષણિકવાદ, શૂન્યવાદ જેવા સિદ્ધાંતોને કારણે અક્રિયાવાદના પોષક બનતા હોઈ, અક્રિયાવાદીપણાનો આક્ષેપ પામે છે.

૧ 'ટીકાકારે *લોકસ્તેષા કુતઃ સ્યાત્*' એ પદનો એવો અર્થ કર્યો છે કે, 'કોઈ સુખી, કોઈ દુઃખી' એવા વિચિત્ર રૂપવાળો આ સંસાર તે બધાને મતે શી રીતે ઘટી શકે? કારણ કે, ચાર્વાક મત અનુસાર પાપપુણ્યનાં ફળ જન્મ-જન્માંતરમાં ભોગવનાર કોઈ સ્થાયી આત્મા જ ન હોય, અથવા એકાત્મવાદીના કહ્યા પ્રમાણે એક આત્મા સિવાય બીજું કાંઈ જ ન હોય, તથા સાંખ્યવાદીના કહ્યા પ્રમાણે આત્મા અકર્તા જ હોય, તો પછી જન્મથી જ કોઈ સુખી અને જન્મથી જ કોઈ દુઃખી એવા ભેદવાળું આ જગત શી રીતે ઘટી શકે?

૨ નિર્યુક્તિકાર આને આત્મષષ્ઠવાદી કહે છે. ટીકાકાર તેને શૈવાધિકારી (વૈશેષિક) કે સાંખ્ય મત હોવાનું જણાવે છે. મૂળકારે બીજા શ્રુતસ્કંધમાં (૨ ૧ ૨૨) આ મતને પંચમહાભૂતિક મતની સાથે જણાવેલો છે. બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં પકુધ કચ્ચાયનનો જે અન્યોન્યવાદ છે, તે આ વાદને મળતો છે. તે પણ કહે છે કે, "આ પદાર્થો કોઈએ કરેલા કે કરાવેલા, નિર્માણ કરેલા કે કરાવેલા

[illegible] કહે છે, "ક્ષણે ક્ષણે ઉત્પન્ન થતા ને નાશ પામતા રૂપાદિ પાંચ સ્કંધો સિવાય બીજો એકે (આત્મા જેવો) પદાર્થ જ નથી; પછી; એ હેતુવાળો છે કે હેતુ વિનાનો છે, બધાંથી ભિન્ન છે કે એકરૂપ છે, એવો કશો [illegible] વાદ જ ક્યાં? પૃથ્વી, પાણી, તેજ અને વાયુ — આ ચાર 'ધાતુઓનું' રૂપ (એટલે કે શરીર, તેમ જ આ સંસાર) બનેલું છે." [૧૭–૧૮]

વળી વળી, આ બધા જ વાદીઓ પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે, 'ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ, કે સંન્યાસી, જે કોઈ અમારા સિદ્ધાંતનું શરણ લેશે, તે સર્વ દુઃખોમાંથી છૂટશે.' [૧૯]

[illegible]

ટૂંકમાં કહું છું કે, આ બધા વાદીઓને નથી ખબર સાચા જ્ઞાનની કે નથી ભાન સાચા ધર્મનું. પરિણામે તેઓ આ સંસારસાગર નથી તરી શકતા. અને ગર્ભ-જન્મ-દુઃખ-મૃત્યુ-વ્યાધિ-તથા વૃદ્ધાવસ્થાથી ભરેલા આ સંસારચક્રમાં આંટા ખાતા દુઃખ ભોગવ્યા જ કરે છે. જ્ઞાતપુત્ર જિનેશ્વર મહાવીરે કહ્યું છે કે, તે બધા લોકો ચોરાસી યોનિઓમાં ભમતા અનેક વાર જન્મશે અને મરશે. [૨૦-૨૭]

એમ હું કહું છું.

૨

વળી કેટલાક જાણવા જેવા મિથ્યાવાદો તને કહું. કેટલાક[૨] કહે છે. "બધા જુદા જુદા જીવો જે સુખ કે દુઃખ અનુભવે છે, અથવા પોતાના સ્થાનથી ભ્રષ્ટ થાય છે, એ બધું કાંઈ જીવનું જાતે કર્યું થતું નથી.[૩] અર્થાત્ એ બધાનો કર્તા જીવ પોતે નથી; તો બીજો કોણ[૪] હોય? જીવો એ બધું સુખદુઃખ અનુભવે છે, તે 'સાંગતિક' છે — નિયતિને લીધે થાય છે; અર્થાત્ જેમ બનવાકાળ હોય તેમ બન્યા કરે છે." વળી પોતાને પંડિત માની, બીજીય અનેક ધૃષ્ટ કલ્પનાઓ તે અક્કલ-બહારના[૫] લોકો દોડાવે છે; ને તે મુજબ ઉન્માર્ગી આચરણ કરી કરીને, દુઃખમાંથી છૂટી શકતા જ નથી. એ ઘમંડી લોકોને એટલુંય જ્ઞાન નથી કે, સુખદુઃખમાં તો દૈવ તેમજ પુરુષાર્થ[૬] એ બેઉ કારણો સંકળાયેલાં હોય છે. [૧-૫]

૧ મૂળમાં 'સંધિ' શબ્દ છે તેનો અર્થ ટીકાકાર उत्तरोत्तरपदार्थपरिज्ञान જણાવે છે

૨ આજીવિક ગોશાલકના મતના નિયતિવાદીઓ જુઓ ઉપોદ્ઘાત પા. ૨૭

૩ 'જેમ કે કોઈ મહેનત કરે છે તો પણ પૈસાદાર થતો નથી, અને કોઈ વગર મહેનતે ચમન ઉડાવે છે' ટીકા.

૪ અથવા કાલ, ઈશ્વર વગેરે

૫. મૂળ 'પાસત્થા છે તેનો 'પાર્શ્વસ્થ' એટલે કે પડખે – બહાર રહેનારો એવો અર્થ થાય, તેમ જ 'પાશસ્થ' એટલે કે બંધનમાં અટવાયેલા એવો અર્થ પણ થાય.

૬. પૂર્વે બાંધેલાં કર્મો આજે ફળ દે છે, એ અર્થમાં સુખદુઃખ દૈવ અથવા નિયતિકૃત છે; અને એ પૂર્વ કર્મો પણ તે કાળે કરેલા પુરુષાર્થ વડે જ બંધાયાં હતાં, એ અર્થમાં પુરુષાર્થ પણ સુખદુઃખનું કારણ છે

કેટલાક બ્રાહ્મણો ને શ્રમણો[1] વળી એમ જ માની બેઠા છે કે 'જ્ઞાન તો અમારી પાસે જ છે, આખી દુનિયામાં બીજાં જે કોઈ પ્રાણીઓ છે, તેઓ કાંઈ જ જાણતા નથી'. (પરંતુ તેમનું જ્ઞાન એટલે શું? પરંપરાથી ઊતરી આવેલી તત્ત્વની વાતો તે પોપટની પેઠે બોલે છે.) મ્લેચ્છ જેમ આર્યે કહેલું બોલી જાય છે પણ તેનો અભિપ્રાય સમજતો નથી, તેમ તે અજ્ઞાનીઓ પોતપોતાનું જ્ઞાન કહી બતાવતા હોવા છતાં બોધરહિત મ્લેચ્છની જેમ તેનો કશો નિશ્ચયાર્થ નથી જાણતા. એવા એ જડ લોકો બીજાને શું દોરી શકે? વનમાં જેમ અણજાણ ભોમિયાને અનુસરનારો અણજાણ પ્રાણી તીવ્ર શોક પ્રાપ્ત કરે છે, તથા જેમ આંધળાને દોરનારો આંધળો દૂરદૂર ચાલ્યા કરે તો પણ કાં તો અવળે માર્ગે ચાલ્યો જાય કે જુદે જ માર્ગે ચડી જાય, તેમ આ બધા મોક્ષમાર્ગીઓનું છે. તેઓ કાં તો ધર્મને બદલે અધર્મને જ અનુસરી રહ્યા હોય છે[1] પોતાના જ્ઞાનના ઘમંડમાં તેઓ સાચા જ્ઞાનીને અનુસરવાનો સરળ માર્ગ નથી પકડતા; અને પરિણામે પાંજરામાં પુરાયેલું પંખી પોતાનું બંધન તોડી નથી શકતું, તેમ તેઓ પણ પોતાના દુ:ખબંધનને નથી તોડી શકતા. [૧૪–૧૬, ૧૮–૨૩]

આ ઉપરાંત એક જૂના જમાનાથી ચાલતા ક્રિયાવાદ વિષે જાણવા જેવું છે. કર્મબંધન વિષે સાચું જ્ઞાન નહિ બતાવનાર એવા એ વાદને અનુસરીને કેટલાય લોકો સંસારમાં ફસાતા રહ્યા છે. આ વાદમાં એમ કહ્યું છે કે, "જે માણસ જાણતો છતાં શરીરથી હિંસા નથી કરતો, તથા જે અજાણમાં હિંસા કરે છે,[2] તેઓને કર્મનો સ્પર્શ લાગે છે

૧. ટીકાકાર શીલાંકદેવ વગેરે આ અધિકારને અજ્ઞાનવાદીઓના અધિકારમાં જ સમાવી લે છે પરંતુ નિર્યુક્તિકાર ભદ્રબાહુએ (ગા. ૩૧) અજ્ઞાનવાદીઓ પછી, અને ચતુર્વિધકર્મચય માનનાર વાદની વચ્ચે જણાવેલો જ્ઞાનવાદીનો મત આ છે. એટલે કે, અત્યારસુધી બીજા ખોટા વાદો વર્ણવી હવે, ખરો વાદ પોપટની જેમ બોલી જાણનારા — સમજણ વિનાના લોકોની ખબર લે છે

૨ ટીકાકાર કહે છે કે, અહીં બાકીના બે: ઈર્યાપથ અને સ્વપ્નાંતિક, એ બે વર્ગ પણ ઉમેરી લેવા રસ્તે ચાલતાં અણધારી હિંસા લાગે તે ઈર્યાપ્રત્યય, અને સ્વપ્નમાં થતી ક્રિયા તે સ્વપ્નાંતિક, એમ આ ચાર પ્રકારેથી કર્મ ઉપચય નથી પામતું જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિ. નં ૧

...ઓ. પરન્તુ તેનું પુણ્ય કે પાપ નથી લાગતું. ત્યાંથી પાપ પુણ્ય કે ... તેવો ખ્યાલ પણ છે ... પ્રમાણપૂર્વક કરવાથી, ભીલ પાસે કરાવવાથી, કે ... કોઈ કરનારને પણ ... અનુમતિ દેવાથી. એ પણ ... કર્મ ... છે, અને આત્માની વિશુદ્ધિથી નિર્વાણ થાય છે" (૧૪૦-૪૧) અને એ વાતમાં એક દૃષ્ટાંત આપ્યું છે કે, "જેમ ... પિતા ... આહાર ... અને ... ખાય, તથા કોઈ ભિક્ષુ તેમાંથી ભિક્ષા લઈને તેવી રીતે અનાસક્તિપૂર્વક ખાય, તો તેને કર્મનો લેપ ન લાગે" [૨૮]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

તૈયાર કરેલ હોય, એટલે તને માટે થયેલી હિંસાના તેઓ ભાગીદાર થયા જ. પરંતુ તેઓ તો કહે છે કે, ભિક્ષુઓને જમાડવા ગૃહસ્થ ઘેટાને મારીને રાંધે, અને તેની વાની ભિક્ષુઓ ખાય, તો તેમાં ભિક્ષુઓને શાનું પાપ લાગે?[1] પરંતુ કોઈ શ્રદ્ધાળુ ગૃહસ્થે ભિક્ષુ માટે બનાવેલું ભોજન, ભલેને તે હજાર હાથમાંથી પસાર થઈને મળે, પણ તે નિમિત્તે હોવાથી તે ખાનારને દોષ લાગે જ. પરંતુ કેટલાક શ્રમણો આ વાત નથી સ્વીકારતા, દુનિયામાં ક્યાં જોખમ છે એનું એમને ભાન નથી; વર્તમાન સુખની લાલસાના માર્યા તેઓ પાપમાં પડે છે. પછી, ભરતીકાળે તણાઈ આવી, ઓટમાં જમીન પર રહી જતા મગરમચ્છની[2] પેઠે તેમનો વિનાશ થાય છે. [૧–૪]

વળી બીજા પ્રકારના કેટલાક મૂર્ખ (કૃત-)વાદીઓ વિષે કહું છું તે સાંભળ. કોઈ કહે છે, દેવે આ જગત રચ્યું છે. તો કોઈ કહે છે બ્રહ્માએ. કોઈ વળી એમ જણાવે છે કે, જડચેતનથી ભરપૂર તથા સુખદુઃખવાળું આ જગત ઈશ્વરે ઘડ્યું છે; અને કોઈ કહે છે, 'ના, એ તો પ્રધાન–પ્રકૃતિ આદિનું[3] કાર્ય છે.' કોઈ મહર્ષિએ વળી એમ કહ્યું છે કે, સ્વયંભૂએ આ જગત રચ્યું છે. પછી જગત ભરાઈ જવાની બીકે તેણે 'માર'-મૃત્યુ ઉત્પન્ન કર્યો. તેણે વિસ્તારેલી માયાથી આ જગતનાં પ્રાણીઓ મરતાં દેખાય છે.[4] વળી કેટલાક શ્રમણો ને બ્રાહ્મણો કહે છે, 'આ જગત ઈંડામાંથી ઉત્પન્ન થયેલું છે. આ બધા પદાર્થોનો સમુદાય એ ઈંડા દ્વારા[5] તેણે (બ્રહ્માએ કે પ્રજાપતિએ) ઉત્પન્ન કર્યો છે.' [૫–૭]

---

૧ તે ભિક્ષુઓના આ સિદ્ધાંતો આગળ ૨ ૬ મા આવે છે

૨. મૂળમાં તે માછલા માટે 'વૈશાલિક' વિશેષણ છે. વિશાળ–સમુદ્રમાં થયેલાં, અથવા વિશાલ નામની જાતિના અથવા મોટા–એવા અર્થ ટીકાકાર સૂચવે છે

૩ વિષ્ણુ કે તેવા કોઈકનું –ટીકા.

૪. નહીં તો સ્વયંભૂમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું આ જગત પોતાના કારણની જેમ નિત્ય જ હોય.–ટીકા

૫. શતપથ ૧૧–૧–૬–૧.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

૪

રાગદ્વેષાદિથી જિતાયેલા આ બધા વાદીઓ પોતાને પંડિત માને છે. અને ત્યાગી સંન્યાસી બન્યા છતાં સાંસારિક ઉપદેશ જ આપ્યા કરે છે. એવા એ મંદબુદ્ધિ પુરુષો તમારું શું બગાડી શકવાના હતા એટલે, સમજુ વિદ્વાન ભિક્ષુએ એમની જાળમાં ન ફસાતાં નિરભિમાન નિરાસક્ત થઈ, રાગદ્વેષાતીત એવી મધ્યસ્થ વૃત્તિથી મુનિજીવન ગાળવું. એવું કહેનારા લોક પણ પડ્યા છે કે, પરિગ્રહી તથા પ્રવૃત્તિમય હોવા છતાં[1] મુક્ત થઈ શકાય. આ ન માનતા ભિક્ષુએ તો અપરિગ્રહી અને નિવૃત્તિમયનું શરણ લેવું. વિદ્વાન ભિક્ષુએ, બીજાએ પોતાને માટે તૈયાર કરેલો આહાર ભિક્ષામાં માગી લાવવો. અને જે આપવામાં આવે તે, રાજી થઈને સ્વીકારી લેવો. રાગદ્વેષરહિત થઈ, તેણે કોઈનો તિરસ્કાર ન કરવો. કેવા કેવા લોકવાદો પ્રચલિત હોય છે ! જેમકે, લોક અનંત છે, નિત્ય છે, શાશ્વત છે, અને વિનાશ પામતો નથી ઇત્યાદિ. બીજો કોઈ બુદ્ધિશાળી[2] વળી એમ કહે છે કે, લોક અંતવાન તથા નિત્ય છે. તેવું જ મુક્તપુરુષનું જ્ઞાન અપરિમાણ છે કે સપરિમાણ, એ બાબતમાં પણ કહેવાય છે. વિપરીત બુદ્ધિમાંથી ઉપજેલા કે ગતાનુગતિક ચાલેલા આ અને આવા બધા લોકવાદો[3] ભિક્ષુને ભિક્ષાદિ વખતે જાણવા મળે, તો તેથી તેણે વિચલિત – શંકિત ન થવું. [૧–૭]

---

૧ યજ્ઞાદિથી, અથવા ગુરુમંત્રથી કે ગુરુકૃપાથી ઇ૦

૨ ટીકાકારના જણાવ્યા મુજબ વ્યાસ; કારણ કે તે પૃથ્વીને સાત દ્વીપવાળી ગણે છે ઇ૦

૩ આ જગત અનંત છે કે સાંત છે (કાળની અપેક્ષાએ), તથા અપરિમાણ છે (દેશની અપેક્ષાએ), એ પ્રશ્નોની બાબતમાં કોઈ પણ એક છેડો પકડવાની જરૂર નથી, પરંતુ, અપેક્ષાએ બંને દૃષ્ટિનો સમન્વય કરવો, એવું અહીં વિવક્ષિત છે. જુઓ ખંડ ૨, અ૦ ૫, શ્લો૦ ૧–૩ તથા તેના ઉપર નોંધ

બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં આવા વાદોને 'લોકચિંતા' શબ્દથી ઓળખવામાં આવ્યા છે જુઓ દીઘનિકાય — બ્રહ્મજાલસુત્ત. ટીકાકાર આ ઉપરાંત લોકવાદોના બીજા દાખલા આ પ્રમાણે આપે છે: 'અપુત્રની ગતિ ન થાય,' 'કૂતરા યક્ષ છે,' 'ગાયથી મરનાર કે ગાયને મારનારની ગતિ નથી,' ઇત્યાદિ.

ત્યારે, જ્ઞાનમાત્રનો સાર તો આ જ છે કે, કોઈ પણ જીવની હિંસા ન કરવી. [illegible] [illegible] છે. બધાં જ જીવોને સમાન છે. [illegible] પ્રાણીઓ વિષે તો આ સ્પષ્ટ સમજવા જેવું છે. પોતાની જેમ [illegible] એમ જાણી, કોઈની હિંસા ન કરવી. અહિંસાનો સિદ્ધાંત તે આ જ છે. [illegible] ચાલવામાં, સૂવાબેસવામાં, તથા [illegible]; તથા જ્ઞાન, [illegible] [illegible] [illegible] [૮-૧૩]

[illegible]

[illegible]

ટિપ્પણો

ટિપ્પણ નં૦ ૧ : ભદ્રબાહુ આ પ્રથમ અધ્યયનનો વિષય ઉદ્દેશકવાર આ પ્રમાણે જણાવે છે (ગાથા ૩૦ ૨).

પ્રથમ ઉદ્દેશક પંચમહાભૂતવાદ એકાત્મવાદ તજ્જીવતચ્છરીરવાદ, પાપપુણ્યાદિ ક્રિયાઓ જીવ નથી કરતો એ અકારકવાદ, પાંચમહાભૂત અને છઠ્ઠો આત્મા માનનારાનો આત્મષષ્ઠ-વાદ, તથા કોઈ ક્રિયાનું ફલ નથી એવો અફલવાદ.

બીજો ઉદ્દેશક: નિયતિવાદ, અજ્ઞાનિકમત, જ્ઞાનવાદી, બૌદ્ધમતમાં ચાર પ્રકારનું કર્મ ઉપચય નથી પામતું તે વાદ: [૧ અવિજ્ઞાપચિત (અજાણતાં કરેલું), પરિજ્ઞોપચિત (કેવળ મન દ્વારા ચિંતિત) ૩ ઈર્યાપ્રત્યય (માર્ગમાં જવા આવવાથી થતું), ૪ સ્વપ્નાંતિક]

ત્રીજો ઉદ્દેશક: આધાકર્મ આહારનો દોષ, તેમજ કૃતવાદીના મત (ઈશ્વરકૃત ઇ૦)

ચોથો ઉદ્દેશક. અસંયમી એવા પરતીર્થી ગૃહસ્થ તુલ્ય છે

ટિપ્પણ નં૦ ૨ આગળ આવી ગયેલો [૬-૭] ચાર્વાક મત જેને બીજા ખંડમાં (૨ ૧ ૨૦) મૂળમાં જ પંચમહાભૂતિક વાદ તરીકે ઓળખાવ્યો છે — તેમાં અને તજ્જીવતચ્છરીરવાદમાં ફેર આટલો જ દેખાય છે કે, પંચભૂતવાદી શરીરરૂપમાં પરિણત પંચભૂત જ દોડવું, બોલવું વગેરે ક્રિયાઓ કરે છે એમ માને છે, જ્યારે તજ્જીવતચ્છરીરવાદી શરીરાકારે ભેગા થયેલા પંચમહાભૂતોમાંથી જુદી ચેતન શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, તથા તે શરીરની બધી ચેતન ક્રિયાઓ કરે – કરાવે છે, એમ માને છે જો કે, તે ચેતન શક્તિ પંચમહાભૂતોનું જ કાર્ય હોઈ, તત્ત્વની દૃષ્ટિએ પંચમહાભૂતથી ભિન્ન નથી, તથા શરીરના નાશની સાથે જ તે પણ નાશ પામી જાય છે

ટિપ્પણ નં૦ ૩ બૌદ્ધો આત્મા જેવી સ્થાયી, અવિનાશી વસ્તુ નથી માનતા પરંતુ ક્ષણે ક્ષણે બદલાતા પાંચ સ્કંધો માને છે તે પાંચ સ્કંધો આ પ્રમાણે (૧) પૃથ્વી, પાણી, તેજ અને વાયુ એ ચાર મહાભૂતો તે **રૂપસ્કંધ** (૨) સુખકારક, દુઃખકારક, અને ઉપેક્ષાયુક્ત એ ત્રણ પ્રકારની વેદનાઓ તે **વેદનાસ્કંધ** (૩) એક જ જડ સૃષ્ટિના બનેલા મૂર્ત અમૂર્ત એમ સર્વ પદાર્થોનું જે શક્તિ વડે આપણને ઘડો, ગામ એવું ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપ લાગે છે, તે **સંજ્ઞાસ્કંધ** (૪) પ્રેમાદિ કુશળ, દ્વેષાદિ અકુશળ અને અમુક પ્રકારની અભિરુચિ, આવડત વગેરે અવ્યાકૃત સંસ્કારો તે **સંસ્કાર-**

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

અધ્યયન ૨ જું

કર્મનાશ[1]

૧

શ્રીસુધર્મસ્વામી[2] પછી કહેવા લાગ્યા : સમજો ! અને બોધ પ્રાપ્ત કરો ! મનુષ્યજન્મ મળવો દુર્લભ છે, અને એક વાર ગયેલી પળ પાછી ફરતી નથી. મૃત્યુ તો બાલ્યાવસ્થામાં, વૃદ્ધાવસ્થામાં કે ગર્ભાવસ્થામાં પણ ગમે ત્યારે અણધાર્યું આવીને ઊભું રહે છે. તેતર ઉપર શકરો-બાજ અણધાર્યો આવી પડે તેમ ! માટે તમે બધા સાચું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા વેળાસર પ્રયત્ન કરો ! મનુષ્યો જીવન દરમ્યાન કામભોગોમાં તેમ જ સ્ત્રીપુત્રાદિના સ્નેહમાં અટવાઈ રહે છે. પછી મર્યા બાદ સદ્‌ગતિ કે તેને માટેનો પ્રયત્ન ઓછો જ થઈ શકવાનો હતો ! વળી તેઓ સગાસંબંધીઓની મમતાના માર્યા સારાંનરસાં અનેક કર્મો કર્યા કરે છે. દેવ ગાંધર્વ સર્વને આયુષ્ય પૂરું થયે, ન ગમતું હોવા છતાં, પોતાના પ્રિય સંજોગો અને સંબંધો છોડીને અવશ્ય જવું પડે છે; તથા પોતપોતાનાં કર્મનાં ફળ જાતે એકલા ભોગવવાં પડે છે. તે વખતે રાજવૈભવ, ધનસંપત્તિ, શાસ્ત્રજ્ઞાન, ધર્મજ્ઞાન, બ્રાહ્મણપણું કે ભિક્ષુપણું કોઈને પોતાનાં પાપકર્મનાં ફળમાંથી બચાવી શકતાં નથી. માટે, વખત છે ત્યાં સુધી, સાચું

---

૧ મૂળ: वेयालिय। તેના બે અર્થ થાય : वैदारिक તેમ જ वैतालिक। આ અધ્યયન વૈતાલિક છંદમાં છે એટલે वैतालीय અર્થ પણ બેસે, તેમ જ विदृ-विदलन 'કર્મનો નાશ' એ આ અધ્યયનનો વિષય છે, એટલે वैदारिक અર્થ પણ બેસે

૨ આ અધ્યયન આદિ તીર્થંકર ઋષભદેવે પોતાના પુત્રોને ઉપદેશ્યું કહેવાય છે જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ નં. ૧ પરંતુ આ અધ્યયનમાં છેવટના ભાગમાં વારંવાર 'જ્ઞાતપુત્ર' (મહાવીર)નું નામ આવ્યા કરતું હોવાથી, આ અધ્યયનના શબ્દો સુધર્માના મોમાં જ ઘટી શકે છે ભલે આ અધ્યયનનો વિષય આદિ તીર્થંકર જેટલો પ્રાચીન હોય

સાન પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરો. જેથી, કર્મો તેમ જ કર્મોના હેતુઓનો નાશ કરી, તમે આ દુઃખસાગરમાંથી મુક્ત થઈ શકો. [૧-૭] આ [illegible] [૧૦]

પરંતુ, એ કર્મનાશનો માર્ગ ઘણો મુશ્કેલ તથા દુર્ગમ છે. મનુષ્ય [illegible] જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને માટે [illegible] અભ્યાસ કરે [illegible] તથા [illegible] આચાર [illegible]

[illegible]

અનિદ્રિમાંથી સૂક્ષ્મ માર્ગને જ અનુસરે છે, તથા જે કઠોર તપસ્વી છે, તે જ ધૂળથી ભરાયલી પંખિણીની પેઠે પોતાના કર્મ ખંખેરી નાખી શકે છે. બીજું કોઈ નહીં [૮ ઠ. ૧૧. ૧૪-૧૫]

સાચું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા, સાંસારિક સંબંધો છોડીને ચાલી નીકળેલા ભિક્ષુને, સૌથી પ્રથમ પોતાના સ્વસંબંધીઓ પ્રત્યેની મમતા દૂર કરવી પડે છે. કોઈ વખત ભિક્ષા માગવા તે પોતાને ઘેર આવી ચડે છે, ત્યારે તે બધા તેને સામટા ઘેરી લઈ, વિનંતિઓ, કાકલૂદીઓ અને રુદન વગેરેથી સમજાવવા લાગે છે. વૃદ્ધ માતપિતા વગેરે તેને કરગરતાં કહે છે કે, 'અમને આમ અસહાય છોડી જવાને બદલે અમારું ભરણપોષણ કર. એ તારી સૌથી પહેલી ફરજ છે. તેને જતી કરીને તું શું પુણ્ય પ્રાપ્ત કરી શકીશ?' વળી તેઓ તેને એક જ વંશરક્ષક પુત્ર ઉત્પન્ન થતા સુધી જ ઘરમાં રહેવાનું કહીને સમજાવે છે; તથા બીજી પણ ઘણી લાલચો બતાવે છે. કોઈ વાર બળજબરી પણ વાપરે છે. છતાં જેને જીવિત ઉપર મમતા નથી, તથા જે પોતાના માર્ગમાં દૃઢ તથા તત્પર છે, એવા ભિક્ષુને તેઓ કાંઈ કરી શકતા નથી. પરંતુ સગાંસંબંધીમાં મમતાવાળા અસંયમી ભિક્ષુઓ તે વખતે મોહ પામી જાય છે, અને ઘેર પાછા ફરી, ધૃષ્ટતાપૂર્વક બમણા વેગથી પાપકર્મો કરવા શરૂ કરે છે! માટે બુદ્ધિમાન ભિક્ષુએ પ્રથમ પોતામાં રહેલી એ માયામમતા દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો. આ મહામાર્ગમાં પરાક્રમી પુરુષો જ અંત સુધી સ્થિર રહી શકે છે. એમ હું કહું છું. [૧૬-૨૨].

૨

સગાંસંબંધીઓમાં મમતા જેવું જ આ માર્ગમાં બીજું મોટું વિઘ્ન તે અહંકાર છે. ઘણા ભિક્ષુઓ પોતાની પૂર્વાવસ્થાના ગોત્ર વગેરેને કારણે અભિમાન કરે છે તથા બીજાની નિંદા કરે છે, પરંતુ સાધુએ તો પોતાની પૂર્વાવસ્થાને લગતા બધા ખ્યાલોને, સાપ જેમ પોતાની જૂની કાંચળી ઉતારી નાખે, તેમ ઉતારીને વેગળા મૂકવા જોઈએ. પૂર્વાવસ્થામાં પોતે ચક્રવર્તી રાજા હોય કે દાસોનો પણ દાસ હોય, પણ મુનિપદ સ્વીકાર્યા બાદ બંને પોતાની પૂર્વ સ્થિતિનો ગર્વ ન કરે, કે લજ્જા ન

[illegible] આ બધા [illegible] છે. અનાદિકાળથી ચાલતી ક્રિયા કરી છે [illegible] છે. તથા આત્માના સ્વભાવનો હેતુ છે. વળી, [illegible] પુદ્ગલોના [illegible] કર્મપ્રદેશોમાં [illegible] કરી રાગનું અભિમાન [illegible] ક્રિયા. [illegible] રીતે. [illegible] શક્તિ અપૂર્ણ [illegible] [illegible] અનાદિ [illegible] કર્મ [illegible] ઉત્કૃષ્ટ અને અભિમાનનો [illegible]

[illegible]

[illegible]

અવિહિંસારૂપી સૂક્ષ્મ માર્ગને જ અનુસરે છે, તથા જે કઠોર તપસ્વી છે, તે જ ધૂળથી ભરાયેલી પંખિણીની પેઠે પોતાના કર્મ ખંખેરી નાખી શકે છે. બીજું કોઈ નહીં. [૮ ઉ. ૧૧. ૧૩-૧૫]

સાચું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા, સાંસારિક સંબંધો છોડીને ચાલી નીકળેલા ભિક્ષુને, સૌથી પ્રથમ પોતાના પૂર્વસંબંધીઓ પ્રત્યેની મમતા દૂર કરવી પડે છે. કોઈ વખત ભિક્ષા માગતા તે પોતાને ઘેર આવી ચડે છે, ત્યારે તે બધા તેને સામટા ઘેરી લઈ, વિનંતિઓ, કાકલૂદીઓ અને રુદન વગેરેથી સમજાવવા લાગે છે. વૃદ્ધ માતપિતા વગેરે તેને કરગરતાં કહે છે કે, 'અમને આમ અસહાય છોડી જવાને બદલે અમારું ભરણપોષણ કર. એ તારી સૌથી પહેલી ફરજ છે. તેને જતી કરીને તું શું પુણ્ય પ્રાપ્ત કરી શકીશ?' વળી તેઓ તેને એક જ વંશરક્ષક પુત્ર ઉત્પન્ન થતા સુધી જ ઘરમાં રહેવાનું કહીને સમજાવે છે; તથા બીજી પણ ઘણી લાલચો બતાવે છે. કોઈ વાર બળજબરી પણ વાપરે છે. છતાં જેને જીવિત ઉપર મમતા નથી, તથા જે પોતાના માર્ગમાં દૃઢ તથા તત્પર છે, એવા ભિક્ષુને તેઓ કાંઈ કરી શકતાં નથી. પરંતુ સગાંસંબંધીમાં મમતાવાળા અસંયમી ભિક્ષુઓ તે વખતે મોહ પામી જાય છે, અને ઘેર પાછા ફરી, ધૃષ્ટતાપૂર્વક બમણા વેગથી પાપકર્મો કરવાં શરૂ કરે છે! માટે બુદ્ધિમાન ભિક્ષુએ પ્રથમ પોતામાં રહેલી એ માયામમતા દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો. આ મહામાર્ગમાં પરાક્રમી પુરુષો જ અંત સુધી સ્થિર રહી શકે છે. એમ હું કહું છું. [૧૬-૨૨]

૨

સગાંસંબંધીઓમાં મમતા જેવું જ આ માર્ગમાં બીજું મોટું વિઘ્ન તે અહંકાર છે. ઘણા ભિક્ષુઓ પોતાની પૂર્વાવસ્થાના ગોત્ર વગેરેને કારણે અભિમાન કરે છે તથા બીજાની નિંદા કરે છે, પરંતુ સાધુએ તો પોતાની પૂર્વાવસ્થાને લગતા બધા ખ્યાલોને, સાપ જેમ પોતાની જૂની કાંચળી ઉતારી નાખે, તેમ ઉતારીને વેગળા મૂકવા જોઈએ. પૂર્વાવસ્થામાં પોતે ચક્રવર્તી રાજા હોય કે દાસોનો પણ દાસ હોય, પણ મુનિપદ સ્વીકાર્યા બાદ બંને પોતાની પૂર્વ સ્થિતિનો ગર્વ ન કરે, કે લજ્જા ન

માટે, [illegible] સહનાથી [illegible] [illegible] નિશ્ચ કરવી એ [illegible] છે, [illegible] છે, તથા [illegible] હેતુ છે. માટે, [illegible]

[illegible]

[illegible]

તેમ જ સાપ વગેરે ભયંકર પ્રાણીઓનો પણ વાસ હોય. છતાં, તેણે તેથી ગભરાઈને, બારણાં ઉઘાડવાસ કરવાં નહીં, કે ઘાસ પાથરી ગોઠવ ન રાખવો. તેણે તે ભયોને જીતવાના જ છે. તે ભયોથી ગભરાઈ જઈને 'કેમ થયું' એવી ઇચ્છા પણ ન કરવી, અથવા 'હું આવો નીડર છું' એવું બીજાને કહીને પ્રતિષ્ઠા મેળવવાનો પણ પ્યાસ ન કરવો. ધીમે ધીમે મુનિને શૂન્ય સ્થાનોમાં રહેવાનો અભ્યાસ પડી જાય છે. જેણે પોતાના આત્માને સમાધિમાં બરાબર સ્થિત કર્યો છે. જે પોતાનાં મન ઇંદ્રિયોનું ભયો કે લાલચોમાંથી રક્ષણ કરી શકે છે. તે સાધુ જ ચારિત્ર-ધર્મ પાળી શકે છે. તથા તેવો સાધુ જ એવી નિર્જન જગાઓમાં શાંતિથી, રૂંવાડું પણ ફરકવા દીધા વિના એકાગ્રતાપૂર્વક સ્થિર થઈને ધ્યાનાદિ કરી શકે છે અથવા સૂર્યાસ્ત વખતે જ્યાં હોય ત્યાં ઉતારો કરવાના યતિધર્મનું પાલન કરી શકે છે.

જ્યાં સુધી તે એકાંતમાં નિર્ભયતાથી રહી શકતો નથી, ત્યાં સુધી તે વસતીમાં કે સોબતોમાં રહેવા પ્રયત્ન કરે છે. અને સાધુ માટે સંગ જેવી જોખમકારક એકે વસ્તુ નથી. બીજી બધી રીતે માણસ ઉચ્ચ ચારિત્ર્ય અને સંયમને પાળતો હોય,[1] છતાં જો તે સંગદોષનો ત્યાગ ન કરે,[2] તો તે તથાગત બન્યો હોય તો પણ સમાધિથી ચ્યુત થઈ જાય. કારણ, સંગ એ અનેક બખેડાઓનું કારણ છે, અને બખેડામાં પડવાથી સાધુના ઘણા અર્થ નાશ પામે છે. માટે બુદ્ધિશાળી ભિક્ષુએ સંસારીઓના સંસર્ગથી દૂર રહેવું, તથા જીવિતને ક્ષણભંગુર જોઈ, સર્વ પ્રકારનો પ્રમાદ દૂર કરી, મોહમાયાથી રહિત થઈ, સ્વચ્છંદે અનુસરવું છોડી દઈ, શીતોષ્ણ વગેરે દ્વંદ્વો સહન કરી લઈ, જ્ઞાની પુરુષોએ બતાવેલા (વિકટ) ધર્મને જ અનુસરવો. [૧૩–૨૨]

---

૧ અર્થાત મૂળમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ઊનું ઊનું જ પાણી પીનારો હોય, ધર્મમાં સ્થિત હોય, લજ્જાવાન કોઈ કોઈ પ્રકારની પ્રતિજ્ઞા (કામના) વિનાનો હોય, કર્મબંધનવાળી પ્રવૃત્તિઓથી દૂર રહેનારો હોય

૨ અર્થાત્ મૂળમાં જણાવ્યા પ્રમાણે 'ગૃહસ્થને ઘેર બેસી તેનાં વાસણમાં જમે'

[illegible] શું કહેવું? કુદરત મુજબ જેને જોતા લાગે [illegible] થઈ, [illegible] જેમ અમે પણ [illegible] [illegible] [illegible] કરવાનું મળી ગઈ, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] મનને [illegible] [illegible] નહિ, [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

પુરુષોની ગણના મુક્ત પુરુષો સાથે થાય છે. જેઓ કામભોગને જીતી શકે છે, તેઓ જ તેમનાથી પર વસ્તુને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. દેશાવરના વેપારીઓએ આણેલાં મોંઘાં રત્નો ગણ્ય મહારાજ જ ખરીદીને ધારણ કરી શકે છે તે પ્રમાણે નારીભોગત્યાગ સાથેનાં પાંચ મહાવ્રતો કોઈ વીરલા જ ધારણ કરી શકે છે. બીજા સામાન્ય મનુષ્યો તો કામભોગોમાં આસક્ત અને મદ બની જાય છે. એટલું જ નહિ, ઊલટાં તેમાં બહાદુરી માને છે. તેઓ માત્ર વર્તમાનકાળ જ દેખી શકે છે અને કહે છે કે, પરલોક કોણ જોઈ આવ્યુ છે? તેવા મનુષ્યોને ગમે તેટલું સમજાવો કે, અત્યારે મીઠાં લાગતા સુખોને કારણે પછી તો તમારું અકલ્યાણ જ થવાનું છે, છતાં તેઓ પોતાનાં વિષયસુખો છોડી શકતાં જ નથી. નબળા બળદને ગમે તેટલો મારો ઝૂડો, પણ તે આગળ ચાલવાને બદલે ઊલટો ગળિયો થઈને બેસી પડે છે. તેના જેવી દશા વિષયરસ ચાખેલા મનુષ્યની છે. વિષયોમાં લેશમાત્ર સુખ નથી; તથા તે ક્ષણભંગુર છે. તેમજ સોવર્ષના આયુષ્યવાળો ગણાતો માણસ પણ ભરયુવાવસ્થામાં ગમે ત્યારે ચાલતો થાય છે. એમ જાણવા છતાં, તેઓ છેવટ સુધી વિષયભોગોને વળગી રહે છે. અને અંતે તે ભોગોને કારણે કરેલાં હિંસાદિ અનેક પાપકર્મોનાં ફળ ભોગવવા, તેમને હીન આસુરી દિશાને પામવું પડે છે. તે વખતે તેઓ પસ્તાય છે અને વિલાપ કરે છે. આવાં મનુષ્યો દયા ખાવાં જેવા છે. કારણ, તેઓ જ્ઞાનીઓએ ઉપદેશેલા મોક્ષમાર્ગને જાણતાં નથી; તેમજ સંસારનું સત્ય સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ કરી, જેણે તેમાંથી છૂટવાનો માર્ગ બતાવ્યો છે, તેવા મુનિના વચન ઉપર પણ તેમને શ્રદ્ધા નથી. અનંત વાસનાઓથી ઘેરાયેલા તે અંધ તથા દુખી મનુષ્યો પોતાની અથવા પોતાના જેવી બીજાની અંધતાને જ જીવનભર અનુસર્યા કરી, ફરી ફરી મોહ પામ્યા કરે છે અને સંસારચક્રમાં ભટક્યા કરે છે [૨-૧૨]

માટે, વિવેકી પુરુષે ગૃહસ્થાશ્રમ દરમ્યાન પણ, પોતાની યોગ્યતાનુસાર અહિંસાદિ વ્રતો પાળવા પ્રયત્ન કરવો. અને જેને મહાપુરુષોએ કહેલા ઉપદેશને સાંભળી, સત્ય માર્ગ ઉપર શ્રદ્ધા જન્મી છે, તેણે તો પ્રવ્રજ્યા લઈ, સત્યપ્રાપ્તિ અર્થે જ સર્વતોભાવે પ્રયત્નશીલ બનવું; તથા તેમાં સ્થિર થવું. તેણે તો રાગદ્વેષાદિનો ત્યાગ કરી, મન વચન અને કાયાને સંયમમાં

કામો, નિત્ય [illegible] જ [illegible] રહેવું. કારણ, મૂર્ખ [illegible] [illegible] પદાર્થો અને [illegible] પોતાનું [illegible] માની, તેઓમાં [illegible] કરે છે. તે [illegible] નથી કે, અને તે ન જાણીને ખોટી [illegible] [illegible] છે તથા પોતાના [illegible] વિરુદ્ધ [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] આ [illegible] [illegible] છે. પોતાનાં કર્મો પોતાને [illegible] વિના [illegible] જ નથી અને [illegible] તેના કર્મો અનુસાર જ [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] છે, તથા [illegible]. [૧૧—૦]

[illegible]

[illegible]

ટિપ્પણો

ટિપ્પણ નં૦ ૧ આ અધ્યયનનો ઉપદેશ ઋષભદેવે પોતાના ૯૮ પુત્રોને આપ્યો હતો એમ ટીકાકાર જણાવે છે ઋષભદેવ સો પુત્રોને રાજ્ય વહેંચી આપી, સાધુ થયા હતા તેમાંથી ભરતે ચક્રવર્તી થવા પોતાના બધા ભાઈઓને પોતાને તાબે થવા જણાવ્યું, ત્યારે ૯૮ ભાઈઓ પિતાની સલાહ લેવા ગયા તે વખતે ઋષભદેવે તેમને સાંસારિક કામનાઓથી પર વસ્તુનો ઉપદેશ આપી તેમને સંસારથી વિમુખ કર્યા એટલે તે સંન્યાસી થયા ૯૯ મા ભાઈ બાહુબલિએ ભરતનું કહેણ સ્વીકાર્યું નહીં અને તેને હરાવ્યો પરંતુ પછી તે પણ બીજા ભાઈઓની પેઠે સંન્યાસી થયા, એટલે ભરત પૂર્ણ ચક્રવર્તી થયો

ભદ્રબાહુ આ અધ્યયનના ઉદ્દેશો [પેટા વિભાગો] નું વસ્તુ આ પ્રમાણે જણાવે છે

પ્રથમ ઉદ્દેશકમા કહ્યું છે કે, મનુષ્યે હિતની પ્રાપ્તિ અને અહિતના ત્યાગનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ, તથા આ જગતને અનિત્ય સમજવું જોઈએ બીજા ઉદ્દેશકમાં કહ્યું છે કે, માણસે માનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. શબ્દ આદિમાં અને અર્થમાં અનેક પ્રકારે અનિત્યતાનું પ્રતિપાદન પણ બીજા ઉદ્દેશકમાં કરેલું છે ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં કહ્યું છે કે, અજ્ઞાનદ્વારા વૃદ્ધિ પામેલાં કર્મોનો નાશ કરવો આવશ્યક છે, તે માટે સાધુએ સુખ અને પ્રમાદનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

અધ્યયન ૩ જું

જુદાં જુદાં વિધાનો

૧

[illegible]

કેટલાક. વાળ ટૂંપાવવા પડતા હોવાથી ત્રાસી જાય છે; અથવા બ્રહ્મચર્ય પાળી ન શકવાથી હારી જાય છે. વળી કોઈ વાર ભિક્ષુ ફરતાં ફરતાં સરહદના ભાગોમાં જઈ ચડે છે, તો ત્યાંના લોકો તેને જાસુસ કે ચોર સમજી પકડે છે અને મારે છે. તે વખતે, ગુસ્સામાં પતિને છોડી ચાલી નીકળેલી સ્ત્રીની પેઠે તે ઘર યાદ કરે છે! આ બધાં વિઘ્નો અત્યંત બહુ કઠોર છે તથા દુઃસહ છે. છતાં તેમનાથી ગભરાઈ પાછા ભાગવાને બદલે, ધીરજથી તેમને સહન કરતાં શીખવું જોઈએ, એમ હું કહું છું. [૧-૧૭]

૨

વળી પોતાના નાજુક સ્નેહસંબંધો તોડતાં પણ નવા ભિક્ષુને ઓછી મુશ્કેલી નથી પડતી. તેને ભિક્ષા માગવા આવેલો દેખી, સગાંસંબંધીઓ તેને ઘેરી લઈ વિલાપ કરવા માંડે છે કે "હે તાત! અમે તને ઉછેરી મોટો કર્યો, હવે તું અમારું ભરણપોષણ કર. તેમ કરવાને બદલે તું અમારો ત્યાગ કેમ કરે છે? વૃદ્ધ માતાપિતાનું ભરણપોષણ કરવું એ તો આચાર છે. તેનો ત્યાગ કરવાથી તને ધર્મ શી રીતે પ્રાપ્ત થશે? તારા વડીલો મીઠી જીભના છે, તારા પુત્રો હજુ બાળક છે, તારી સ્ત્રી પણ જુવાન છે. રખે તે અવળે માર્ગે ચડી જાય! માટે હે તાત! તું ઘેર પાછો ચાલ. તારે હવે કાંઈ કામ નહીં કરવું પડે. અમે બધા તને મદદ કરીશું, તારું દેવું અમે વહેંચી લીધું છે; અને વેપાર ધંધા માટે તારે ફરી પૈસા જોઈતા હશે તો પણ અમે આપીશું. માટે એક વાર તું પાછો ચાલ. પછી તને ફાવે તો ભલે પાછો ચાલ્યો જજે. એમ કરવાથી તારા શ્રમણપણાને વાંધો નહીં આવે." આ બધું સાંભળી, સ્નેહીઓના દુસ્તર[1] સ્નેહબંધમાં બંધાયેલો નબળા મનનો માણસ ઘર તરફ દોડવા માંડે છે. અને તેનાં સંબંધીઓ પણ, એક વાર તે હાથમાં આવ્યો એટલે, તેને ચારે બાજુથી ભોગવિલાસમાં જકડી લઈ, પળ વાર વીલો મૂકતાં નથી.[2] [૧-૧૨]

---

૧. 'વનમાં માલુકાલતા જેમ વૃક્ષને વીંટી લે છે તેમ'

૨ 'તરતની વિયાયેલી ગાય પોતાના બચ્ચાની પાસળ ફરે તેમ'

[illegible]

૨

[illegible]

ભિક્ષુને વળી ભિન્ન ભિન્ન આચારવિચારવાળા પરતીર્થિકો[1] આક્ષેપોનો પણ સામનો કરવાનો હોય છે. તે વખતે પોતાના માર્ગ દૃઢ નિશ્ચય વિનાનો ભિક્ષુ ગભરાઈ જાય છે અથવા શંકિત બની જાય

પરતીર્થિકો તેને ઉતારી પાડવા, દ્વેષથી તેના આચારવિચાર [ગમે તેવા આક્ષેપો કરે છે. તે વખતે બુદ્ધિશાળી ભિક્ષુએ ગભરાયા વિ ચિત્તને સ્વસ્થ રાખી, અનેક ગુણોથી યુક્ત એવી યુક્તિસંગત વાણી તેમનો રદિયો આપવો. કેટલાક પરતીર્થિકો, જૈન ભિક્ષુઓ સામે એ આક્ષેપ કરે છે કે, 'તમે લોકો ગૃહસ્થ કુટુંબીની જેમ એકબીજા આસક્તિવાળા છો; કારણ, પોતાના સંઘનો કોઈ ભિક્ષુ માંદો પડે ત્ય તેને માટે ભિક્ષા માગી લાવી તેને ખવરાવો છો. આમ એકબીજ અધીન તથા એકબીજામા રાગવાળા તમે સંસારનો પાર શી રં પામી શકો ?' તે વખતે તેમને જવાબ આપવો કે, 'તમે તો તેથી પ ભૂંડું કરો છો. કેમકે, તેવે વખતે તમે ગૃહસ્થીઓ પાસે માંદા માણસ ઉદ્દેશીને ભોજન તૈયાર કરાવી મંગાવો છો અને તેમનાં જ વાસણો આરોગાવો છો.' આમ માંદા સાધુએ પણ પોતાને માટે ખાસ તૈય કરેલુ (કાચું પાણી, સજીવ બીજ વગેરે યુક્ત) નિષિદ્ધ અન્ન ખા સારું ? કે પોતાના સાથીએ ગૃહસ્થો પાસેથી વધ્યુઘટ્યું માગી આણે નિર્દોષ ભોજન ખાવું સારું ?' તેઓને આમ સચોટ રદિયો મળે ત્યારે તેઓ આગળ બોલી શકતા નથી. પછી તેઓ ગાળાગાળી શરણ લે છે,— ટકણ લોકો યુદ્ધમાં હારી જતાં પહાડનો આશરો લે તેમ. પણ ડાહ્યા ભિક્ષુએ શાંતિથી સ્વસ્થ રહી, સામો વાદી તપી જાય તે રીતે તેને શાંતિથી યોગ્ય જવાબ આપવો. [૮–૧૯]

૪

બીજા કેટલાક પરતીર્થિકો એવો આક્ષેપ કરે છે કે, "બીજ ધાન્ય વગેરે ખાવામાં તેમ જ કાચું પાણી પીવામા[2] એવો તે શો વાંધો છે,

---

૧ બીજા તીર્થ–ધર્મમાર્ગ–ને અનુસરનાર, પરવાદી

૨ જૈન આચારમા ગરમ કરી નિર્જીવ કરેલુ તથા બીજાએ પોતાના ઉપયોગમાં લીધેલુ પાણી વાપરવાનો જ વિધિ છે; તેમજ ઊગવાની શક્તિ હજુ જેમની નાશ નથી પામી તેવાં ધાન્ય વગેરે પદાર્થોનું ભિક્ષાન્ન ગ્રહણ કરવાનં

તમે તેમનો ત્યાગ કરો છો? વિદેહો રાજા નમિએ ન ખાઈને તેમ જ રામપુત્રે વગેરે ખાન-પાનાદિ પદાર્થો ખાઈને સિદ્ધિ પામ્યા હતા. તેમ જ બાહુકે તથા નારાયણ ઋષિએ પાણી પીતા હતા અને અસિત, દેવલ, દ્વૈપાયન (વ્યાસ) અને પારાશરે વગેરે તો [illegible] પાણી, બીજ-ફળ [illegible] ઉપભોગ કરતા છતાં મુક્તિ પામ્યા હતા, તો પછી [illegible] ત્યાગ કરી [illegible] ?' (૧-૪)

[illegible]

તેમના જેવા જ બીજા વળી[1] કહે છે, "સ્ત્રીઓ સાથે કામભે
ભોગવવામાં શો દોષ છે કે તમે તેનો ત્યાગ કરો છો? તેમાં કોઈ
પીડા નથી થતી[2] કે કોઈ પાપ ચોંટતું નથી; પણ એઉને શાં
થાય છે[3]." [૮–૧૦]

પરંતુ મહાકામી તથા પાંચે મહાપાપોમાં રત એવા એ નાસ્તિ
પુરુષોના આવા શબ્દો સાંભળી, ડાહ્યા ભિક્ષુએ ડામાડોળ થઈ જ
પોતાના સાધનમાર્ગ વિષે અશ્રદ્ધાળુ ન બની જવું. જગતમાં વિવિ
માન્યતાવાળા તથા વિવિધ આચારવાળા પુરુષો પોતાને શ્રમણ કહેવડાવ
ફરે છે. તેમના આવા લોભાવનારા કે આક્ષેપ કરનારા શબ્દો સાંભળી
ગૂંચવાઈ ન જવું. માત્ર વર્તમાન અલ્પ સુખોમાં જ રાચતા તે મૂ
લોકો જાણતા નથી કે, આયુષ્ય અને જુવાની તો ક્ષણભંગુર છે. અંતકા
તે લોકો જરૂર પસ્તાય છે.[4] માટે બુદ્ધિશાળી પુરુષે તો, વખત છે ત
સુધી, પ્રબળ પુરુષાર્થથી વૈતરણી નદી જેવા એ દુસ્તર કામભોગોમાંથ
નીકળી જઈ, સંત પુરુષોએ ઉપદેશેલા માર્ગ અનુસાર સંસારપ્રવાહ
મુક્ત થવાનો પ્રયત્ન કરવો. જેઓ કામભોગોનો તથા પૂજન સત્કાર
કામનાનો ત્યાગ કરી શક્યા છે, તેઓ જ આ મોક્ષમાર્ગમાં સ્થિત થ
શક્યા છે, એ યાદ રાખવું. [૧૩–૧૭]

આવાં આવાં આંતર બાહ્ય અનેક વિઘ્નો અને પ્રલોભનો મુમુક્ષુન
માર્ગમાં આવી પડે છે. તે બધાંને પ્રથમથી સમજી લેનાર ભિક્ષુ, તે
બધાં અચાનક આવી પડે ત્યારે ગભરાતો નથી. બાકી, ઘણા કાયર

---

૧. ટીકાકારને મતે 'નાથવાદિક મંડળ'મા ભળેલા. મૂળમાં તો તેમને માટે 'પાર્શ્વસ્થ' [એટલે કે સ્વયૂથ્ય જૈન ભિક્ષુઓ], 'અનાર્ય', 'સ્ત્રીઓને વશ થયેલા', 'બાલ' અને 'જિનશાસનથી પરાઙ્મુખ થયેલા', એવાં વિશેષણ છે આગળ ૧૩મા શ્લોકમાં તેમને 'મિથ્યાદૃષ્ટિ' તથા 'પેટી જેમ બચ્ચા ઉપર રાગવાળી હોય તેમ કામભોગમાં રાગવાળા' કહ્યા છે

૨ 'ઘેટો (મંધાદન) જેમ પાણીને ડહોળ્યા–ડહોળ્યા વિના પીએ છે તેમ, કે કપિંજલ પક્ષી અદ્ધર રહી પાણી પીએ છે તેમ.'

૩ 'ગૂમડું ફૂટતાં સુખ થાય છે તેમ.'

૪ 'સોનું માનીને લોઢું ઊંચકનારની જેમ'

ચિત્રકો, કે અમુક ચિત્રો જેમાં નથી હોતાં ત્યાં સુધી, પોતાને [illegible] [illegible] થાય છે, પણ [illegible], પ્રથમ ચિત્ર જ આવી પડે છે, —બુદ્ધ [illegible] [illegible][1] [illegible] [illegible] નહોતા ત્યાં સુધી ચિત્રકાર[2] પોતાની [illegible] માં [illegible] હતા તેમ. પરંતુ [illegible] આ [illegible] ચિત્રોને [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] તેમની [illegible]. [illegible] સુધી [illegible] છે, [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નહીં [illegible] છે (૧૮)

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[1] [illegible]

[2] [illegible]

ટિપ્પણો

ટિપ્પણ નં૦ ૧ નમિ રાજા અને ઇંદ્રનો સંવાદ ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર અ ૯ મા આવે છે ત્યાં નમિને રાજર્ષિ કહેલા છે; તથા વિદેહ દેશના રાજા હોવાથી તે વૈદેહી પણ કહેવાય છે, એમ ટીકાકારે ત્યાં જણાવ્યું છે. ઋગ્વેદમાં નમિ ઋષિને ઇંદ્રે સહાય કર્યાનો ઉલ્લેખ છે (મંડળ ૬ સૂ ૨૦, મં ૬) મહાભારતમાં અનુશાસન પર્વના ૧૪ મા અધ્યાયમાં 'નિમિ' નામના 'તપોધન' નો ઉલ્લેખ છે ભાગવત ૯ ૧૩મા ઇક્ષ્વાકુવંશીય 'નિમિ'નું વૃત્તાંત છે તેને ત્યાં વિદેહ, જનક, અને મિથિલ પણ કહ્યો છે રામગુપ્તને ટીકાકાર રાજર્ષિ કહે છે. જેકોબી તે રામ હોવાનો તર્ક કરે છે બાહુકનો ઉલ્લેખ મહાભારત (વન ૭૩) મા નળના બીજા નામ તરીકે આવે છે. નારાયણને ટીકાકાર મહર્ષિ કહે છે વિક્રમોર્વશીયમા તેમનો ઉલ્લેખ છે અસિત એને દેવલ એ બે નામો મહાભારતમાં તથા ગીતામાં એક સાથે આવે છે (આદિ. ૫૩-૮; સભા ૪-૧૬, ૧૧-૨૪, શાંતિ ૨૩૬-૫, ૨૮૧-૧; ગીતા અ ૧૦-૧૩) દેવલ સ્મૃતિમા મહર્ષિ તરીકે તેમનું એકલાનું નામ પણ આવે છે

વ્યાસમુનિનું બીજું પ્રસિદ્ધ નામ તે દ્વૈપાયન મહાભારત આદિ૦ ૬૪મા તેમની ઉત્પત્તિનું વર્ણન આવે છે પરાશરની હકીકત મહાભારત આદિ૦ ૧૯૪માં વિગતવાર આવે છે

ભદ્રબાહુ સ્વામી પોતાની નિર્યુક્તિમાં (ગા ૪૯-૫૦) આ અધ્યયનનો વિષય આ પ્રમાણે વર્ણવે છે · પ્રથમ ઉદ્દેશકમા પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો (વિઘ્નો)નું વર્ણન છે, બીજા ઉદ્દેશકમાં પોતાનાં સગાસબંધીઓએ કરેલા અનુકૂલ ઉપસર્ગોનું વર્ણન છે, ત્રીજા ઉદ્દેશકમા ચિત્તને દુઃખી કરનાર પરતીર્થીઓના વચન બતાવ્યા છે, અને ચોથા ઉદ્દેશકમા, અન્યતીર્થીઓએ વિપરીત હકીકતથી જેમને અવળા અર્થો ગ્રહણ કરાવ્યા છે, તેમને ઉત્તમ યુક્તિયુક્ત હેતુનો દ્વારા યથાર્થ સ્વરૂપનો ઉપદેશ કરવામા આવ્યો છે

આખ્યાન ૮ મું

૧

વાળે છે. તેમ તે સ્ત્રીઓ, તે જાણે નહીં તેવી રીતે, તેને લોભાવતી જાય છે. આમ નિર્બળતાથી એકલા જ વિચરતા એ ભિક્ષુને, તેઓ સિંહને જેમ માંસથી લોભાવીને બાંધે, તેમ પોતાના પાશમાં બાંધી લે છે પછી, પાશમાં બંધાયેલા મૃગની પેઠે, તે ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરે પણ તેમનામાંથી છૂટી શકતો નથી. [૯] પરિણામે, અગ્નિ પાસે મૂકેલો લાખનો ઘડો જેમ ઓગળી જઈ નાશ પામે છે, તેમ તેમના સહવાસથી તે વિદ્વાન ભિક્ષુ પોતાના સમાધિયોગથી ભ્રષ્ટ થઈ નાશ પામે છે. [૧૬,૨૬]

વિષમિશ્રિત દૂધ પીનારની જેમ અંતે તે ભિક્ષુ ઘણો પસ્તાય છે. માટે પ્રથમથી જ ભિક્ષુએ સ્ત્રીઓ સાથેના પ્રસંગનો વિષલિપ્ત કાંટાની જેમ ત્યાગ કરવો; તેમનાં અંગપ્રત્યંગ નિહાળવાં નહીં; મુસાફરીમાં પણ તેમની સાથે ન જવું; તેમ જ ઉપદેશ આપવા પણ તેમના સંસર્ગમાં ન આવવું. ભલે ને પુત્રી હોય પુત્રવધૂ હોય, પ્રૌઢા હોય કે નાની કુમારી હોય, તો પણ તેણે તેનો સંસર્ગ ન કરવો. તથા કોઈ પણ કારણે તેમના નિકટ પ્રસંગમાં અવાય તેવી રીતે, તેમના ઓરડાઓમાં કે ઘરોમાં એકલા ન જવું [૧૦-૧૩] કારણ, સ્ત્રીસંગ કરી ચૂકેલા તથા સ્ત્રીચરિત્રના અનુભવી બુદ્ધિશાળી પુરુષો પણ સ્ત્રીઓનો સંસર્ગ રાખવાથી થોડા જ વખતમાં ભ્રષ્ટ થઈ, દુરાચારીઓની કોટીના બની જાય છે. [૧૫,૨૦]

વળી પોતાની સ્ત્રી સાથે એકાંતમાં બેઠેલા ભિક્ષુને જોઈને તથા તેની સામે પીરસાયેલા ભોજન જોઈને, પુરુષોને કાં તો પોતાની સ્ત્રીઓ ઉપર શંકા જાય છે; અથવા ભિક્ષુને આવો સ્ત્રીસંગ ગમતો જોઈ એમ વિચાર આવે છે કે, "તો પછી બાકી બધા ભોગલુબ્ધ પુરુષોની પેઠે પરણી કરીને ઘર સંસારી થા' અને સ્ત્રીના ભરણપોષણનો ભાર ઉપાડ. તું પણ માણસ છે!" આવા આવા સ્વ-પર-ગત અનેક દોષો જોઈ શાણા ભિક્ષુએ સ્ત્રીસંગ તજવો. એક વખત સ્ત્રીસંગ ગમી ગયા પછી તો હાથપગ કાપો, ચામડી અને માંસ ઉતરડી નાખો, જીવતાં અગ્નિમાં શેકો, શરીર છેદી છેદીને ઉપર તેજાબ છાંટો, કાન અને નાક કાપી નાખો, કે ટોકું ઉડાવી દો, પણ ભિક્ષુ તેમનો સંગ છોડી શકતો નથી. પરસ્ત્રીસંગ કરનારને

[illegible]

[૬૧-૬૪]

[illegible]

૧

[illegible]

માંડે છે; તથા પોતાના સંસારમાં બધાં કામ તેની પાસે કરાવવા લાગે છે. પોતાને નવું ભિક્ષાન્ન ભાવે નહીં, એટલે તે શાક રાંધવા તપેલી, શાક, તથા બળતણની વ્યવસ્થા કરવાનું તેને કહે છે. પોતાનાં એઠાં વાસણ પણ તેની પાસે જ મંજાવરાવે છે તથા પગચંપી પણ કરાવે છે. તેને માટે ગંધ, રજોહરણ વગેરે પદાર્થો, અન્નવસ્ત્ર તથા (વાળ ટૂંપાવવાનું સહન ન થતું હોવાથી) હજામની જોગવાઈ પણ તેને જ કરવી પડે છે. [૨–૬]

આ તો સાધ્વી બનેલી સ્ત્રી સાથેના ગૃહસંસારની વાત થઈ. પણ જો તે ભિક્ષુ ગૃહસ્થી સ્ત્રી સાથે જ બંધાઈ જાય છે, તો તો પછી તેને માટે લાવવાની વસ્તુઓનો પાર નથી રહેતો. સવારમાં જ દાંત સાફ કરવાનું મંજન, નાહવા માટે લોધ્રચૂર્ણ તથા આમળાં, મોંએ ઘસવાનું તેલ, હોઠે લગાડવાનું નંદીચૂર્ણ, અંબોડે પહેરવા લોધ્રકુસુમ, નાકના વાળ ટૂંપવાનો ચીપિયો, વાળ ઓળવાનો કાંસકો, વેણી બાંધવાની ઊનની દોરી, તિલક કરવાની અંજનની સળી તથા કંકુ અને કાજળ, પછી પહેરવાનાં વસ્ત્રો અને આભૂષણ; ત્યાર બાદ ખાવા પીવાની તથા તેના સાધનોની જોગવાઈ ઘડો, તપેલી, શાકપાન, અનાજ, સૂપડું, ખાંડણિયો વગેરે; અને ખાધા બાદ જોઈતાં સોપારી તથા તંબોળ તે ઉપરાંત છત્રી, મોજડિયો, સીવવાના સોયદોરા, કપડાં ધોવા માટે કુંડી તથા ખાર; અને કપડાંનો રંગ ઝાંખો થાય એટલે તેમને અવાર નવાર રંગાવવાની વ્યવસ્થા પણ કરવાની. સંગીત માટે વીણા વગેરે વાદ્ય તથા વર્ષાકાળ આવે ત્યારે ઘર, અનાજ, નવી દોરીઓવાળો ખાટલો તથા કાદવમાં પગ ન પડે માટે પહેરવાની પાવડિયો વગેરે પણ ખરાં જ’ [૭–૧૫]

એમ કરતાં કરતાં તે ગર્ભિણી થાય, એટલે તો તેના દોહદોનો પાર ન રહે. તે બધા પણ તેણે નાકે દમ આવે તોય પૂરા કરવાના. પછી જ્યારે દંપતીજીવનના ફળરૂપ પુત્ર ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે તો તે ભિક્ષુમાં અને ભાર વહેનાર ઊંટમાં કશો તફાવત જ રહેતો નથી. તેની સ્ત્રી વારંવાર તેનો તિરસ્કાર કરી, છોકરાને રમાડવાનું તથા સંભાળવાનું કહ્યા કરે છે, તથા કોઈ વાર ગુસ્સે થઈ, તેને ફેંકી દેવાનું પણ કહે છે! ગમે પણ

[illegible] છે; અને [illegible] પડે છે. [૧૫-૧૭]

[illegible] [૧૮ [illegible]]

[illegible]

અધ્યયન ૫ મું

પાપનું ફળ

મેં [સુધર્માએ] એક વાર મહર્ષિ કેવલી મહાવીરને પૂછ્યું હતું : ' હે મુનિ ! અજ્ઞાનીઓની નરકમાં[૧] શી દશા થાય છે ? ત્યાં કેવા પ્રકારનાં દુઃખ હોય છે ? હું એ જાણતો નથી, તો તે મને કહો.' [૧]

એટલે તીવ્રબુદ્ધિ કાશ્યપે જવાબ આપ્યો, ' સાંભળ, દુષ્કર્મીઓ દીન બનીને કેવાં અપાર દુઃખો ભોગવે છે, તે હું કહું છું. પોતાના જીવનને અર્થે પાપકર્મો કરનારા મંદબુદ્ધિ ક્રૂર લોકો, પોતાના સુખને કારણે પ્રાણીઓની છડેચોક હિંસા કરનારા, તેમને વિવિધ રીતે રિબાવનારા, ચોરી કરનારા, સંયમધર્મ જરા પણ નહિ શીખનારા ને ધૃષ્ટતાપૂર્વક નિરંતર પ્રાણીવધ કર્મે જનારા,— આવા આવા દુષ્કર્મી અજ્ઞાની લોકો હજારો અધમ યોનિઓમાં રિબાયા બાદ, અસૂર્ય, ઘોર અંધકાર યુક્ત, તીવ્ર દુઃખવાળાં તથા ઘોર સ્વરૂપવાળા નરકમાં નીચે માથે આવી પડે છે. [૨-૫]

" ત્યાં નરક-દેવો[૨] ' મારો, કાપો, ચીરો, બાળો ' એવી ગર્જનાઓ કરતા હોય છે. બિચારા નરકગામીઓ આ સાંભળતાં ભયથી બેબાકળા બની, ક્યાંક નાસવા ચાહે છે; પણ તેમને માર્ગેય મળતો નથી. અને અવશ બની ત્યાંના તાપોથી દાઝતા ને ચીસો પાડતા, ત્યાં જ લાંબા કાળ સુધી બળ્યા કરે છે. [૬–૭]

" હે વત્સ ! અસહ્ય દુઃખકારક એવી નરકની વૈતરણી નદી વિષે તેં સાંભળ્યું છે ? અસ્ત્રાના ધાર જેવા ખારી નીરવાળી એ નદીને પાર

---

૧ જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ

૨. મૂળમાં આ દેવો માટે પરમ અધાર્મિક, અસાધુકર્મ, ક્રૂરકર્મ, નારક વગેરે શબ્દ આવે છે. આ દેવો એ કંઈ નરકના જ દેવો નથી; પરંતુ અસુરકુમાર જાતિના દેવો છે. તેઓ સ્વભાવે નિર્દય તથા કુતૂહલી હોય છે. તેઓને બીજાને સતાવવામાં જ આનંદ આવે છે. તેથી ત્રણ નરકભૂમિઓ સુધી જઈ જઈને ત્યાંના નારકી જીવોને તેઓ રિબાવ્યા કરે છે. ત્યાંથી આગળ તેમનાથી જવાતું નથી.

[illegible]

ટિપ્પણ

નરકભૂમિ અને તેની યાતના

નરકભૂમિઓ બાબત જૈન કલ્પનાની વિગત માટે જુઓ આ માળાનું 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર' પુસ્તક, પા. ૧૩૯ ઇ૦ નરકભૂમિઓ સાત છે, તથા એકની નીચે બીજી એ ક્રમે આવેલી છે. તેમની અંદર નારકીજીવોને દુઃખ ભોગવવા માટેના સ્થાન આવેલા છે. પહેલેથી સાતમી ભૂમિ સુધીના નરકમાં દેહ, વેદના, વિક્રિયા આદિ ઉત્તરોત્તર અધિક અધિક અશુભ માનેલા છે. નરકમા શરદી-ગરમી, ભૂખ, તરસ આદિ ક્ષેત્રસ્વભાવથી જ ભયંકર દુઃખ છે; ઉપરાંત નારક જીવો સ્વભાવથી પરસ્પર જન્મશત્રુ જેવા હોતા હોવાથી, તેમની અંદરઅંદરની મારપીટ પણ ભયંકર હોય છે. ને ઉપરાત પ્રથમ ત્રણ ભૂમિઓમા પરમઅધાર્મિક જાતિના અસુરદેવો આવી આવીને પણ ખૂબ ત્રાસ આપી જાય છે. તે દેવોની પરંપરા ત્યા કાયમ દુઃખ દેવા હાજર રહેતી હોવાથી, અનુવાદમા તેમને માટે નરકદેવો શબ્દ વાપર્યો છે.

મૂળના નરકવર્ણનમા નીચેના વિશેષનામો આવે છે. **વૈતરણીનદી** અસ્ત્રા જેવા તીક્ષ્ણ પ્રવાહોવાળી **સદાજલાનદી** ઊકળતા લોઢાના રસ જેવા પાણીવાળી **કદંબવાલુકા નદી** – જેની રેતી ધગધગતી લાલચોળ હોય છે.

નરકસ્થાનોનાં નામ કે વિશેષણો: અસૂર્ય (નામનું) સ્થાન, જેમાં ચોતરફ મહાતાપ છે, જે અત્યંત અંધકાર યુક્ત છે, તથા જ્યાં ચોતરફ અને ઉપર-નીચે અગ્નિ પ્રજ્વલ્યા કરે છે. **સંતક્ષણ** (નામનુ) સ્થાન, જ્યા હાથ પગ બાંધી લાકડાની પેઠે કુહાડાથી ચીરવામા આવે છે, પછી તેમના લોહીમાં તેમને ઉકાળવામા આવે છે. **સદાકૃત્સ્ન ધર્મસ્થાન**, જ્યા બેડીઓમાં નાખી તેમના શરીરોને તોડી-મરડી, માથામા છેદો કરી, નાક-કાન-હોઠ કાપી, જીભ ખેંચી ડામ દેવામા આવે છે. **કુંભી**, લોહી પરથી ભરેલી, માણસથી મોટા કદની, અત્યંત તાપવાળી, જેમા નરક-જીવોને ગબવામા આવે છે, અને તરસ્યા થાય ત્યારે ઊકળતુ તાંબુ પાવામા આવે છે. **શાશ્વત દુઃખ-ધર્મસ્થાન**, જ્યાં હાથપગ બાંધી અસ્ત્રા-તરવારથી પેટ ચીરવામા આવે છે, બરડાની ખાલ ઉતારવામા આવે છે, હાથ જડમાથી ઉખાડવામા આવે છે, મોં પહોળું કરી તેમા તપાવેલી સ્થૂલ (ગોળા જેવી) વસ્તુ ભરવામાં આવે છે, તથા રથમાં જોડી પરોણા મારવામા આવે છે. **અપ્રમાદ** સ્થાન કે માર્ગ જ્યાં તપાવેલા લોઢા જેવી ભૂમિ ઉપર ચાલવું પડે છે. **સંતાપની** (કુંભી) તેમાં

[illegible]

[illegible]

અધ્યયન ૬ ઠ્ઠું

ભગવાન મહાવીર

ભગવાન મહાવીર વિષે વધુ જાણવાનો પ્રસંગ જોઈ, જંબુસ્વામી પૂછવા લાગ્યા

હે ભગવાન ! અસંખ્ય જીવોને હિતકર એવો ધર્મ ઉપદેશનાર મહાવીરસ્વામી કોણ હતા, તથા તેમનાં જ્ઞાન, દર્શન અને શીલ (ચારિત્ર) કેવાં હતાં તે જાણવાની ઇચ્છા છે. માટે તમે જે રીતે તે સાંભળ્યું હોય કે જાણ્યું હોય, તે પ્રમાણે અમને કહી સંભળાવો. [૧-૨]

શ્રી સુધર્મસ્વામી કહેવા લાગ્યા —

તે પુરુષાર્થી,[૧] કુશળ તથા ચપળ પ્રજ્ઞાવાળા મહાપુરુષ અનંતજ્ઞાની તથા અનંતદર્શી હતા. લોકોની નજર સામે રહેલા (થઈ ગયેલા) તે યશસ્વી પુરુષનો ધર્મ જાણો તથા તેમણે પોતે તે ધર્મમાં બતાવેલી ધૃતિ જુઓ. ચારે દિશામાં તથા ઉપર નીચે રહેલાં સ્થાવર-જંગમ સર્વ પ્રાણીઓનું નિત્ય-અનિત્ય સ્વરૂપ જોઈ-વિચારીને તે પ્રજ્ઞાવાન પુરુષે દીવાની પેઠે ધર્મને ભલી પ્રકારે પ્રગટ કર્યો છે. [૩-૪]

તે સર્વદર્શી હતા, તેમનું જ્ઞાન (નીચેની ચાર કોટીઓની) પાર ગયેલું હતું,[૨] તે આમગંધ (મહાપાપ વગેરે)થી રહિત હતા, ધૃતિમાન હતા, સ્થિર ચિત્તવાળા હતા, સર્વ જગતમાં શ્રેષ્ઠ હતા, વિદ્વાન હતા, ગ્રંથીઓને પાર કરી ગયેલા હતા, તથા અભય હતા. તેમને હવે ફરી જન્મ નથી. તે મહાબુદ્ધિશાળી પુરુષ ઘરબાર વિના વિચરતા હતા. સંસારમાંથી

---

૧ 'ખેદજ્ઞ' એટલે કે પુરુષાર્થના ખેદને - શ્રમને જાણનારા

૨ મતિ વગેરે ચાર જ્ઞાનોથી ભિન્ન એવું ઉત્તમ કેવળજ્ઞાન તેમને હતું. જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ ૧

દેવોની[1] પેઠે, સભાઓમાં સુધર્માની[2] સભાની પેઠે, તથા સર્વ ધર્મોમાં નિર્વાણની પેઠે, તે જ્ઞાતપુત્ર મહામુનિ મહાવીર સર્વ મુનિઓમાં, નિર્વાણવાદીઓમાં, તથા સર્વ મનુષ્યોમાં જ્ઞાન શીલ અને તપની બાબતમાં સર્વોત્તમ હતા. [૧૫.૧૮–૨૪]

તેમણે ક્રોધ માન માયા-લોભ એ ચાર આંતર દોષોનો ત્યાગ કર્યો હતો. તે ન તો પાપકર્મ જાતે કરતા, કે ન બીજા પાસે કરાવતા. આ લોક તથા પરલોકના સર્વ કામભોગોનો ત્યાગ કરી, દુઃખક્ષય કરવાના હેતુથી તેમણે અતિ દુષ્કર તપ આચર્યું હતું; અને સ્ત્રીભોગ, રાત્રીભોજન તથા તમામ ભોગપદાર્થોનો હમેશાં ત્યાગ કર્યો હતો. પછી સર્વોત્તમ શુક્લ ધ્યાન[3] પ્રાપ્ત કરી, તે અર્હત (પૂજ્ય) બનેલા મહામુનિ પરમ સિદ્ધિને પામ્યા હતા. તેમના સમયમાં પ્રચલિત ક્રિયાવાદી, અક્રિયાવાદી, વૈનયિક અને અજ્ઞાનવાદીઓના સર્વ વિરોધી વાદો[4] જાણવા છતાં, તેમણે જીવનપર્યંત પોતાને યોગ્ય લાભનો સંયમધર્મ આચર્યો હતો; તથા, સર્વ પદાર્થોનું સ્વરૂપ જાણીને, લોકોના કલ્યાણ અર્થે હિતકર એવો તે ધર્મ, દીપકની પેઠે પ્રગટ કર્યો હતો. તેજસ્વી અગ્નિની જેમ તે ધર્મ સર્વ કર્મોનો નાશ કરનાર છે. [૧૬–૧૭; ૨૬–૨૮]

શુદ્ધ યુક્તિઓથી સંસ્થાપિત તે ધર્મને તમે પણ શ્રદ્ધાપૂર્વક તથા પ્રમાદરહિતપણે અનુસરો. તે ધર્મને બરાબર સમજી શ્રદ્ધાપૂર્વક અનુસરનારા, કાં તો સંપૂર્ણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા દેવોના અધિપતિ ઇંદ્ર જેવું ઉત્તમ પદ પામે છે. એમ હું કહું છું. [૨૯]

---

૧. 'લવ' એટલે મુહૂર્તનો ૭૭ મો ભાગ. આ દેવો વિષે એમ કહેવાય છે કે, તેઓ માત્ર સાત લવ વધારે જીવે, તો સિદ્ધ થઈ જાય.

૨ જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ નં. ૩

૩. જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ નં. ૪.

૪. તેમની ચર્ચા માટે જુઓ ઉપોદ્ઘાત, પા. ૩૩–૫; ૪૩ ઇ૦

દિનચર્યા

[illegible]

[illegible]

[illegible]

વિમાનો છે. તેમની ઉપર મુક્ત જીવોનું સિદ્ધક્ષેત્ર જ છે. શ્લોક ૨૪માં જે લવસત્તમ દેવોની વાત છે, તે પાંચ અનુત્તર (કે અનુત્તરમાંથી પાંચમા) વિમાનમાં રહેનારા દેવોની વાત છે. તેમનું આયુષ્ય સંસારી જીવોમાં સૌથી વધારે (૩૩ સાગરોપમ વર્ષ) છે.

એ જ શ્લોકના સુધર્માની સભાની વાત છે તે કલ્પોપપન્ન વૈમાનિકોમાંના પહેલા સ્વર્ગ સૌધર્મકલ્પના શક્ર નામના ઇંદ્રની સભાની વાત છે.

ટિપ્પણ નં૦ ૯: આર્ત, રૌદ્ર, ધર્મ અને શુક્લ એવા ધ્યાનના ચાર ભેદ છે. તેમાંથી પ્રથમ બે સંસારના કારણ હોઈ હેય છે. અપ્રિય વસ્તુ કે દુઃખના વિયોગ માટે, તથા પ્રિય વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવા માટે સતત ચિંતા કર્યા કરવી તે આર્તધ્યાન. અને હિંસા, અસત્ય, ચોરી તથા વિષયરક્ષણ ઇ૦ માટે સતત ચિંતા તે રૌદ્રધ્યાન. જ્ઞાનીઓએ શી આજ્ઞા કરી છે, દોષ ક્યા છે, તેમાંથી કેમ છુટાય વગેરે ધાર્મિક બાબતોનો વિચાર કરવામાં મનોયોગ આપવો તે ધર્મધ્યાન. શુક્લધ્યાન એ વધુ સૂક્ષ્મ છે. આખા જગતના ભિન્ન ભિન્ન વિષયોમાં અસ્થિરપણે ભટકતા મનને કોઈ પણ એક વિષય ઉપર લાવી સ્થિર કરવામાં આવે, અને પછી એક વિષય ઉપર સ્થિરતા આવતાં છેવટે મન પણ તદ્દન શાંત-નિષ્પ્રકંપ થઈ જાય, ત્યારે જ્ઞાનના બધા આવરણો વિલય પામી સર્વજ્ઞપણું પ્રગટે છે. પછી શરીરની શ્વાસોચ્છ્વાસ જેવી સૂક્ષ્મ ક્રિયાઓ પણ અટકી જઈ, આત્મપ્રદેશનું સર્વથા અકંપપણું પ્રગટે, તે વખતે સર્વ આસ્રવો અને બંધનો નિરોધ થઈ, સર્વ કર્મો ક્ષીણ થાય છે અને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે.

અધ્યયન ૭ મું

અધર્મીઓનાં પાપો

[illegible]

પાણી એ પણ જીવ છે; વળી આજુબાજુનાં પતંગિયાં વગેરે તેમાં આવીને પડે. ઉપરાંત પરસેવાથી થતા જીવો નાશ પામે, અને લાકડાં વગેરેમાં રહેનારા જીવો પણ નાશ પામે. આમ અગ્નિ સળગાવનારો કેટલા બધા જીવોનો નાશ કરે છે' [૫–૭]

દુર્વા-કંદ વગેરે હરિયાળીઓ પણ (મનુષ્યની પેઠે બાલ્ય-યૌવન-મરણ વગેરે અવસ્થાઓને) અનુસરતા જુદા જુદા જીવો જ છે. તેમને પણ આહાર અને દેહ છે. (તે વનસ્પતિમાં પણ આખામાં એક જ જીવ નથી હોતો, પણ મૂળ વગેરે સર્વ અવયવો એ જુદા જુદા સ્વતંત્ર જીવો જ છે. તથા વનસ્પતિને આશ્રયે પાંદડાં વગેરે ઉપર પણ ઘણા જીવો રહે છે.) એટલે પોતાના સુખ માટે જેઓ વનસ્પતિને કાપે છે, તેઓ દુષ્ટતાથી અનેક જીવોનો નાશ કરે છે, એમ જાણવું. તે પ્રમાણે ધાન્યાદિ બીજોનો નાશ કરનાર પણ અનાર્ય ધર્મી છે. કારણ, બીજનો નાશ કરનાર તે પુરુષ તે બીજ મારફત થનારી (અંકુર-કુંપળ-મૂળ-શાખા વગેરેની) ઉત્પત્તિ તથા વૃદ્ધિ અને અંતે તેથી થનારાં (અસંખ્ય) બીજોનો નાશ કરે છે. [૮–૯]

હે મનુષ્યો 'ચેતો' માણસપણું દુર્લભ છે; અને માણસપણું મળ્યા બાદ પણ ગર્ભાવસ્થામાં, કે બોલતા થયા પહેલાં, કે પછી પંચશિખ (ચોટલીવાળા) કુમારની અવસ્થામાં, કે યુવાવસ્થામાં, કે પછી ઘરડા થઈને,—એમ ગમે ત્યારે આયુષ્ય પૂરું થતાં મૃત્યુ અચાનક આવીને ઊભું રહે છે. અને મૂર્ખ માણસ પોતાને માટે (અધોગતિરૂપ) જે ભયો ઊભા કરે છે, તે જોતાં તેને ફરી મનુષ્યપણું (જલદી) મળે તે સંભવિત દેખાતું નથી (માટે વખત છે ત્યાં સુધી ચેતીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લો! તેને બદલે સામાન્ય જનસમુદાય તો, અતિ પીડા પામતો બીમાર માણસ જેમ કુપથ્ય કરીને પોતાનું રોગદુઃખ વધારે, તેમ પોતાનાં કર્મો વડે વિપરીતપણું જ ઊભું કર્યા કરે છે. [૧૦–૧૧]

જુઓને' કેટલાક મંદ લોકો મીઠાનો[1] ત્યાગ કરવાથી મોક્ષ મળે છે એમ કહે છે. બીજા કેટલાક ઠંડા પાણી વડે નાહ્યા કરવાથી મોક્ષ

૧ મૂળમાં મીઠા માટે 'આહારસંપજ્જન' — 'આહારમાં રસ (સ્વાદ) ઉત્પન્ન કરે' એવો શબ્દ છે

[illegible]

પ્રશંસા કરે છે; અથવા અન્યની ખુશામદ કરે છે. નીવારના લોલુપ ડુક્કરની પેઠે અન્નલોલુપ તે ભિક્ષુઓ, થોડા જ વખતમાં આચારભ્રષ્ટ, કુશીલ તથા દાણા વિનાના કોતરા જેવા નિસાર થઈ, વિનાશ પામે છે. સાચા ભિક્ષુએ તો ઓળખાણ ન હોય તેવે ઠેકાણે જઈ ભિક્ષા મેળવવા પ્રયત્ન કરવો. તેમજ પોતાની તપશ્ચર્યાને કારણે પૂજનસત્કારની આકાંક્ષા ન રાખવી. મુનિનો આહાર સંયમના નિર્વાહાર્થે જ હોય. તે જ પ્રમાણે નિર્દોષ પાણીનો પણ જીવવા પૂરતો જ ઉપયોગ કરવાનો હોય. કારણ ગમે તેટલું નિર્દોષ હોય તો પણ, પાણીમાત્રના ઉપયોગમાં કર્મબંધ રહેલું જ છે. છતાં, કેટલાય જૈન ભિક્ષુઓ આચાર પ્રમાણે — બીજાએ ઉપયોગમાં લીધેલું, ગરમ કરેલું, નિર્જીવ તથા નિર્દોષ પાણી માગી લાવી પછી શરીરની તથા કપડાંની ટાપટીપ અર્થે નાહવાધોવામાં તેને વાપરે છે. એવા ભિક્ષુઓ સાચા ભિક્ષુપણાથી ક્યાંય દૂર છે. બુદ્ધિમાન ભિક્ષુ તો પોતામાંથી સર્વ પાપો દૂર થઈ સંયમધર્મમાં પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય એ અર્થે જ શરીર ધારણ કરતો હોય છે. તેણે સર્વ સંગો તથા સર્વ પ્રકારના કામભોગોની આસક્તિનો ત્યાગ કર્યો હોય છે, તે સર્વ જીવોને અભયદાન દેનારો તથા નિર્મળ અંતઃકરણવાળો હોય છે; પોતામાં રહેલી સર્વ પાપવૃત્તિઓ સામે, તે સંગ્રામને મોખરે ઝૂઝનાર વીરની પેઠે ઝૂઝતો હોય છે, તથા પોતાનું પરિપૂર્ણ પરાક્રમ દાખવતો હોય છે. તેમાં તે બધી તરફથી (આંતરબાહ્ય શત્રુઓ વડે) પાટિયાની પેઠે ભલે છોલાઈ જાય, કે મોત પણ આવીને ઊભું રહે, તોપણ, સંયમ (ધુત) તરફ જ સ્થિર દૃષ્ટિવાળો તે, ધરી ભાંગેલા ગાડાની પેઠે, ફરી સંસાર તરફ પાછો ખસતો નથી. [૨૧-૩૦]

આમ કહી, શ્રીસુધર્મસ્વામી બોલ્યા.

અધ્યાય ૮ મું

આર્ય વીરત્વ

[illegible]

સ્વર્ગાદિ સ્થાનોમાં વાસ પણ નિત્ય નથી; તથા સગાંસંબંધી અને મિત્રો સાથેનો સહવાસ પણ અનિત્ય છે. તેથી, સમગ્ર લોક સર્વ શુભપ્રવૃત્તિ અને શ્રેષ્ઠ પુરુષોએ કહેલા તથા મુક્તિ માર્ગે લઈ જનારા આર્ય ધર્મનું શરણ લઈ, પાપકર્મરૂપી કાંટાને મૂળમાંથી ખેંચી કાઢવા ધર્મ અનુસાર પ્રબળ પુરુષાર્થ કરે છે. કારણ, પોતાના કલ્યાણનો જે કોઈ ઉપાય જાણવામાં આવે, તેને બુદ્ધિશાળી મનુષ્ય જીવન દરમ્યાન તરત જ શીખી લે છે. [૯–૧૫]

તેવો બુદ્ધિશાળી મનુષ્ય, ધર્મનું રહસ્ય સમજી લઈ, તેમાં પૂર્ણપણે પ્રયત્નશીલ થવા, ઘરબારનો ત્યાગ કરી ચાલી નીકળે છે. કાચબો જેમ પોતાના અંગો પોતાના શરીરમાં સમેટી લે છે, તેમ તે સર્વ પાપપ્રવૃત્તિને તથા હાથપગ વગેરે કર્મેન્દ્રિયો અને પાંચે જ્ઞાનેન્દ્રિયો સહિત મનને અને તેમના દોષોને પોતામાં સમેટી લે છે; પાપરૂપ અભિમાન, માન, ... માયાને તેમના બૂરાં ફળ જાણી તે તજે છે, સર્વ પ્રકારની સુખશીલતાનો ત્યાગ કરે છે; અને કામનાઓથી ઉપશાંત થઈ, આસક્તિ વિનાનો થઈ મોક્ષમાર્ગમાં જ પ્રબળ પુરુષાર્થ આદરે છે. આ વીરત્વ ધર્મવીરનું છે. [૧૫–૧૮]

તે પ્રાણોની હિંસા કરતો નથી; વિશ્વાસઘાત કરતો નથી, જૂઠું બોલતો નથી, ધર્મનું ઉલ્લંઘન મનવાણીથી ઇચ્છતો નથી; તથા જિતેન્દ્રિય થઈ, કરેલા, કરાતા, અને આગામી પાપબંધનથી આત્માનું સર્વ પ્રકારે રક્ષણ કરતો વિચરે છે. તે થોડું ખાય છે, થોડું પીએ છે, તથા થોડું બોલે છે, તે ક્ષમાવંત અને નિરાતુર બની સદા પ્રયત્નશીલ રહે છે, તથા સર્વપ્રકારની પાપપ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ કરી, તિતિક્ષાને પરમ ધર્મ સમજી, ધ્યાનયોગ આચરતો મોક્ષ પર્યંત વિચરે છે. [૧૯–૨૧; ૨૫–...]

---

૧ મૂળમાં તેને માટે 'સાંપરાયિક' એવો શબ્દ છે. કર્મ બે પ્રકારનું છે: ... અને સાંપરાયિક. રાગદ્વેષાદિ કષાયોથી કરેલું કર્મ, કે જેને ... પરંપરાએ ભોગવવું પડે છે, તે સાંપરાયિક અને અપ્રમત્ત ... છતાં, જે કોઈ કર્મ સ્વાભાવિક હલનચલન આદિ ક્રિયાઓને કારણે થાય, તે ઈર્યાપથ.

આમ, જ્ઞાની તેને જ શ્રમણની અને શ્રમણ જીવન ગાળવાના હોવા છતાં, અંદરના જ્ઞાનમાત્રનું કે ફક્ત જ અભ્યાસનું અને તેટલું પરિણામ હોય તો પણ તે અશુદ્ધ છે તથા કર્મબંધનનું કારણ છે; પરંતુ જ્ઞાન અને નિષ્કામ પુરુષનું આચરણ શુદ્ધ છે અને તેનું કોઈ ફળ તેને ભોગવવું પડતું નથી. [૭૯-૮૨]

કેવળ બાહ્ય એવું તપ પણ જો કીર્તિની ઇચ્છાથી કરાયું હોય, તો તે પણ શુદ્ધ નથી. પરંતુ જે તપ કીર્તિ ઇચ્છતા નથી, તે જ ખરું તપ છે. [૬૪]

આમ કહી, કુન્દકુન્દાચાર્ય કહે છે.

અધ્યયન ૯ મું

ધર્મ વિષે

જંબુસ્વામી પૂછે છે -

"હે ભગવન્! મતિમાન બ્રાહ્મણ મહાવીરે કયો ધર્મ કહ્યો
તે અમને કૃપા કરી કહો. જેથી, તે જાણીને અમે તેમાં પ્રયત્નવાન થઈ

શ્રીસુધર્મસ્વામી કહે છે

જિનેશ્વરે પ્રબોધેલો જિનોનો તે સીધો યથાર્થ માર્ગ હું
કહી સંભળાવું છુ. તે તમે સાંભળો. તે ધર્મ જાણવાનો અને આચર
અધિકાર કોનો છે તે હું પ્રથમ તમને કહું.

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, ચાંડાળ, બોક્કસ[1] (વર્ણસંકર),
(ભિખારી–પારધી ઇ૦), વૈશિક (વેપારી–કારીગર ઇ૦) તથા શૂદ્ર (
આભીર ઇ૦) એમ બધા જ લોકો કામભોગોમાં આસક્તિવાળા
પોતાના કામભોગોને અર્થે તેઓ વિવિધ આરંભો (હિંસાદિ પ્રવૃત્તિ
કરે છે, કારણકે, કામભોગો હંમેશાં આરંભોથી જ પ્રાપ્ત થાય છે.
તે આરંભો હંમેશાં અન્ય જીવોની હિંસા દ્વારા જ પ્રવર્તતા હોય
એટલે તેમને સતત (તે જીવોની હિંસાથી ઊભું થતું) વેર
કરે છે. આમ સમગ્ર પ્રાણીસમુદાય (સુખબુદ્ધિથી) જે કામભ
અનુસરે છે, તે બધા (છેવટે) વેરબંધન દ્વારા દુઃખનું જ કારણ
પડે છે. જે મનુષ્ય આસક્તિપૂર્વક કરાતી એ બધી વિવિધ પ્ર
આવી ગયાનું જન તથા પુષ્ટ થતા કામો અને તેમનું દુઃખરૂપી ફળ
છે તે આ માર્ગનો અધિકારી છે. તે જાણે છે કે, માણસ
પદાર્થ માટે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ કરે છે, તે બધા પદાર્થો મૃત્યુ
સમાન નષ્ટીઓના જ હાથમાં જાય છે અને તેને પોતાને તો પો
કર્મોનું ફળ જ ભોગવવાનું રહે છે. તે વખતે, જેમને માટે તે

1 બ્રાહ્મણ અને શૂદ્રીથી થયેલો નિષાદ કહેવાય, તથા બ્રાહ્મણ
[illegible] થયેલો. અમ્બષ્ઠ કહેવાય. પછી નિષાદ અને અંબષ્ઠીથી થયે
બોક્કસ કહેવાય–ટીકા

[illegible] રોજ કરી નથી, તે બધા — માતપિતા, ભાઈ, પત્ની, પુત્રો તથા કુટુંબ — ત્યાગ કરવા આવ્યાં નથી.* આવો વિચાર કરી, તે સમસ્ત [illegible] નષ્ટ કરી, જિનભગવાને કહેલા પરમ માર્ગનું શરણું સ્વીકારે છે. અનુભવના વિવેક અને વૈરાગ્યની આવી પરીક્ષા થઈ જાય છે. આમ થયેલા [illegible] આરંભ ન થાય. આવો વિવેક અને વૈરાગ્ય [illegible] અધિકારી [illegible] મનઃપર્યાય, પુત્રો, [illegible] તથા [illegible] નિર્વેદ કરી, [illegible]
[૧. ૬૦]

[illegible] સંપૂર્ણ [illegible]

[illegible]

તેણે શરીરના સર્વ સંસ્કારો — જેવા કે બસ્તીકર્મ, વિરેચન, વમન, અંજન, ગંધ, માલ્ય, સ્નાન, દંતપ્રક્ષાલન (દાતણ), ધોવું, રંગવું વગેરે — નો તેમને સંયમના વિરોધી ગણી, ત્યાગ કરવો. તથા તે કામ અકર્મીજનને પણ મદદગાર થવું નહિ. પરિગ્રહ તથા કામવાસનાને પણ કર્મબંધન કે સંસારભ્રમણના કારણ જાણી તજવાં; વાક્કરણ તથા શરીરને દેખાવડું કરવા ધોવું–લેપવું વગેરેને પણ આસક્તિ અને હિંસામૂલક જાણી તજવા. તે જ પ્રમાણે, તેણે પગરખાં, છત્રી, માંચો, પંખો, ચામર વગેરેનો ત્યાગ કરવો. નિર્જીવ તથા સાફ કરેલા નિર્મળ પાણીથી પણ અંગો વગેરે ન ધોવા, અને હરિયાળી ઉપર ઝાડો પેશાબ ન કરવા. [૧૨–૩; ૧૮–૯]

આહારની બાબતમાં તેણે પૂર્ણ સંયમ સ્વીકારવો. પોતાને ઉદ્દેશીને ગૃહસ્થે તૈયાર કરેલું, ખરીદેલું, કોઈનું આણેલું, કે પોતે જ્યાં રહેતો હોય ત્યાં ગૃહસ્થ લઈ આવ્યો હોય તેવું, કે તે બધાના અંશવાળું ભિક્ષાન્ન તેણે ન સ્વીકારવું. જેને ત્યાં ઊનારો હોય તેનું (કે સુતકવાળા ઘરનું) અન્ન તેણે ન સ્વીકારવું. પારકાના પાત્રમાં ભોજન ન કરવું.[1] જેનાથી માત્ર જીવિત ટકી રહે, તેટલું જ અન્નપાન માગી લાવવું; વધારે માગી લાવી બીજાને આપી દેવું પડે તેમ ન કરવું. [૧૪, ૨૩]

ચારિત્રવાન ભિક્ષુએ કોઈનો સંગ ન કરવો. તેમાં મુખ્ય વેશમાં જોખમો રહેલાં છે. માટે વિદ્વાને તેનાથી ચેતતા રહેવું. તે સંસારીઓ સાથે મંત્રણા; તેમની ક્રિયાઓની પ્રશંસા; તેમની સાંસારિક ગૃહવાર્તામાં સલાહ (અથવા જ્યોતિષાદિને લગતા પ્રશ્નોનો જવાબ); તેમનાં વસ્ત્રપાત્રનો ઉપયોગ; તેમનાં ઘરમાં બેસવું-સૂવું; તેમના ખબર સમાચાર પૂછપરછ; તેમના તરફથી યશ, કીર્તિ, પ્રશંસા અને વંદનપૂજનની કામના, તેમના ઘરમાં ખાસ કાંઈ કારણ વિના સહેજે જવું; આમ

---

૧ સામાન્ય રીતે સાધુ 'પાણિપાત્ર' એટલે કે હાથરૂપી પાત્રવાળો હોય. ગૃહસ્થના પાત્રો ભોજન વગેરેમાં વાપરે, તો ધોવા માંજવાની ખટપટ ત્યાં તેને કરવી. દિશાદિકો ઠંડા થાય વળી પોતાના એકાદ પાત્રમાં જેટલું હોય કે ખાવા તેટલું છે કે ખ.ખ. [illegible]

અધ્યયન ૧૦ મું

સમાધિ

શ્રીસુધર્મસ્વામી કહે છે —

ધર્મનો સાક્ષાત્કાર કર્યા બાદ મતિમાન મહાવીરે ચિત્તશુદ્ધિ (સમાધિ[1])નો જે સરળ માર્ગ કહ્યો છે, તે હું તમને કહી બતાવું છું. તે તમે સાંભળો. એ સમાધિ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છનારા ભિક્ષુએ સૌથી પ્રથમ કાંઈ પણ વાસના વિનાના[2], તથા ભૂતપ્રાણીઓમાં કાંઈ પણ પ્રયોજન વિનાના થવું. ઉપર–નીચે ચોતરફ જુદા જુદા સ્થાવરજંગમ પ્રાણો રહેલા છે. તે બધાને પોતાતુલ્ય સમજીને તથા તેમને પણ (પોતાની જેમ સુખ) દુઃખ ભોગવનારા જાણીને, પોતાના પ્રયોજન અર્થે તેમને કાંઈ દુઃખ થાય તેવું ન કરવું કે કરાવવું. પોતાની જે જે ઇંદ્રિયોના પ્રયોજન અર્થે તે પ્રાણીની મરજી વિરુદ્ધ કે તેમની પરવાનગી વિના[4] તેમનાં વધ–બંધન આદિ કરવાં પડે, તે તે ઇંદ્રિયોનો સંયમ કરવો. જેણે ધર્મ સારી રીતે સાંભળ્યો છે, તથા તેથી જેના સર્વ સંશયો દૂર થઈ ગયા છે, તેવા તપસ્વી ભિક્ષુએ ઇંદ્રિયનિગ્રહી તથા આસક્તિરહિત થવું; તેમ જ પોતાનું જીવન સુખચેનમાં ગુજરે તે માટે વસ્તુઓનો સંગ્રહ ન કરવો કે, કમાણી ન કરવી. [૧–૫]

જે પુરુષ ભોગોની વાસનાથી દીન થયેલો રહે છે, તે વિ[illegible] વિચારથી ભ્રષ્ટ થઈ, ગમે તે પાપકર્મ આચરે છે. તે વિચારીને તીર્થંકરે આ સમાધિમાર્ગ ઉપર ભાર મૂક્યો છે. કારણકે, એક વખત ત્યાગીને મોક્ષમાર્ગ સ્વીકાર્યા પછી પણ ભોગોની વાસનાથી દીન થઈ

---

૧ 'સમાધિનો અહીં પારિભાષિક અર્થ અભિપ્રેત નથી. [illegible] મોક્ષ તરફની [illegible] એટલે કે જેના વડે આત્મા [illegible] તેના માર્ગમાં વ્યવસ્થિત થાય [illegible] અર્થાત્ 'ચિત્તશુદ્ધિનો માર્ગ', એવો અહીં અર્થ સમજવો.

૨ 'અપ્રતિજ્ઞ' [illegible] પૂરી કરવા કાંઈ સંકલ્પ (પ્રતિજ્ઞા) [illegible]

૩. [illegible] પોતાનું કાંઈ સુખ [illegible] કર્યું હોય, તો તેઓમાં આસક્તિ રાખવાનું કે તેમની હિંસા કરવા [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] અને [illegible] પણ કર્યાં કરતા હોય છે. તેઓને પોતે [illegible] [illegible] આયુષ્યની પણ પરવા હોતી નથી; મમતાના [illegible] [illegible] આગમના ન મંદબુદ્ધિ લોકો પોતે [illegible] [illegible] (માનાની નામનાથી) તપ કરે છે. અને [illegible] [illegible] મોક્ષમાર્ગ ઉપદેશવા મંડી જાય છે. અને "[illegible] અને આત્મા [illegible] છે", કે "ક્રિયા જ ફલદાયક છે, જ્ઞાનની [illegible] [illegible] છે, ક્રિયાની કાંઈ જરૂર નથી," અથવા "જ્ઞાન જ ઉપયોગી [illegible]" એવા વાદો કર્યા કરે છે. [૧૬-૧૮]

પરતુ સાચો ભિક્ષુ તો ઘરબારનો ત્યાગ કરી, ભોગોની [illegible] રાખ્યા વિના, કે જીવન યા મરણની પરવા કર્યા વિના, પાપથી [illegible] અળગો રહેવામાં શરીરની પણ પરવા ન કરે. જેમ બીજાં નાનાં પ્રાણી [illegible] સિંહના ભયથી દૂર જ વિચર્યા કરે છે. તેમ ધર્મ વિચારીને [illegible] પાપથી દૂર જ રહે. બુદ્ધિમાન મનુષ્ય સમજીને પોતાની જાતને પાપથી બચાવે, કારણકે પાપને કારણે થતી હિંસાથી વૈરબંધન[1] [illegible] અને મોટા ભયરૂપ દુઃખો ઊભા થાય છે. તે ભિક્ષુ વિત્ત, [illegible] બાંધવો, પ્રિયમિત્ર આદિ કોઈમાં મમતા ન રાખે; કારણકે, [illegible] એ બધું બીજા જ ભોગવવાના છે. વળી આપ્ત પુરુષોને માર્ગે [illegible] તે ભિક્ષુ જૂઠું ન બોલે. અસત્યના ત્યાગને જ પૂરેપૂરી સમાધિ [illegible] નિર્વાણ કહેલા છે. આહારની બાબતમાં પણ જે મળે તેને [illegible] દૂષિત ન કરે; તેમાં લોલુપતા ન રાખે; અને એ રીતે [illegible] અનાસક્ત, તથા પૂજાસત્કારની કામના વિનાનો બનીને વિચરે. [illegible] [illegible]. [૧૯-૨૦]

---

૧ દરેક પાપના મૂળમાં હમેશાં મુખ્યત્વે બીજા જીવની હિંસા [illegible] હોવાથી, તે દરેક પાપ વખતે તે તે જીવ પ્રત્યે વેરબંધન ઊભું થાય છે, [illegible] તેના ફળરૂપે બીજે જન્મે પોતાને તે પ્રકારનું દુઃખ સામા જીવ તરફથી [illegible] પડે છે. તે વખતે પોતાને દુઃખ આપનાર જીવ પ્રત્યે પાછું નવું વેર ઊભું [illegible] હોવાથી, તે [illegible] [illegible] [illegible] કરે છે. આમ દરેક પાપને [illegible] [illegible] [illegible]. જૈન ગ્રંથોમાં [illegible] [illegible] એમ કહેવાને બદલે "વેર બાંધે છે" એમ પણ કહે છે.

અધ્યાય ૧૧ મું

ભાષ્યમાં

હોય છે, અને વૈરબંધન[1] ઊભું કર્યા કરતા હોય છે. તેઓને પોતા[ના] ઓછા થતા જતા આયુષ્યની પણ પરવા હોતી નથી; મમતાના મા[ર્યા] ગમે તેવાં સાહસ આચરતા તે મંદબુદ્ધિ લોકો પોતે અજરઅમર હો[ય] તેમ રાતદિવસ (ભોગોની કામનાથી) તપ્યા કરે છે. અને છતાં તેમ[ને] પૂછો તો તેઓ ઝટ મોક્ષમાર્ગ ઉપદેશવા મંડી જાય છે, અને "અમ[ને] મને આત્મા [illegible] નિષ્ક્રિય છે", કે "ક્રિયા જ ફલદાયક છે, જ્ઞાનની જ[રૂર] નથી," અથવા "જ્ઞાન જ ઉપયોગી છે, ક્રિયાની કાંઈ જરૂર નથી," એવા વાદો કર્યા કરે છે. [૧૬-૧૮]

પરંતુ સાચો ભિક્ષુ તો ઘરબારનો ત્યાગ કરી, ભોગોની આકાં[ક્ષા] રાખ્યા વિના, કે જીવન યા મરણની પરવા કર્યા વિના, પાપકર્માં[થી] અળગો રહેવાના શરીરની પણ પરવા ન કરે. જેમ બીજાં નાનાં પ્રાણી સિંહના ભયથી દૂર જ વિચર્યા કરે છે. તેમ ધર્મ વિચારીને ભિ[ક્ષુ] પાપથી દૂર જ રહે. બુદ્ધિમાન મનુષ્ય સમજીને પોતાની જાતને પાપકર્મ[થી] બચાવે, કારણકે પાપને કારણે થતી હિંસાથી વૈરબંધન ઊભું કરના[ર] અને મોટા ભયરૂપ દુઃખો ઊભાં થાય છે. તે ભિક્ષુ વિત્ત, પશુઓ, બાંધવો, પ્રિયમિત્ર આદિ કોઈમાં મમતા ન રાખે: કારણકે, મર્યા[…] એ બધું ભોગ જ ભોગવવાના છે. વળી આપ્ત પુરુષોને માર્ગે ચાલનાર તે ભિક્ષુ જૂઠું ન બોલે. અસત્યના ત્યાગને જ પૂરેપૂરી સમાધિ ત[થા] નિર્વાણ કહેલાં છે. આદાનની બાબતમાં પણ જે મળે તેને રાગદ્વેષ[થી] દૂષિત ન કરે, તથા લોલુપતા ન રાખે; અને એ રીતે મુનિમાર્ગ[…] અનાસક્ત, તથા [illegible] કામના વિનાનો બનીને વિચરે. એમ, [હું] કહું છું. [૧૯-૨૦]

1. દરેક પાપના મૂળમાં કોઈ ને કોઈ રૂપમાં બીજા જીવની હિંસા રહેલી હોય છે. તે દરેક પાપ વખતે તે જીવ પ્રત્યે વેરબંધન ઊભું થાય છે; અને તેના કારણે બીજે જન્મે તે જીવ તરફથી તે પ્રકારનું દુઃખ આપણને ભોગવવું પડે છે. [illegible] પ્રત્યે પણ [illegible] વેરબંધનનું [illegible] [illegible]

અધ્યયન ૧૧ મું

મોક્ષમાર્ગ

માયા, ક્રોધ અને લોભથી દૂર રહેવું. ટૂંકમાં, તેણે સર્વ સારું કર્મ આચરવાં અને પાપકર્મો ત્યાગવાં. તેણે તપાચરણમાં પરાક્રમી બની, નિર્વાણને નક્ષત્રોમાં ચંદ્રમાની પેઠે શ્રેષ્ઠ માની, તેને સાધવામાં પુરુષાર્થી થવું. જેમ આ જગત સર્વ ભૂતપ્રાણીઓનું આધારસ્થાન છે, તેમ જે બુદ્ધો થઈ ગયા છે અને હજુ થવાના છે, તેમનું પણ નિર્વાણ જ આધારસ્થાન છે. માટે તેણે ઇંદ્રિયોનું દમન કરી, તે નિર્વાણને જ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્નશીલ થવું. [૧૧, ૩૩–૬, ૨૨]

મહાપ્રજ્ઞાવાળા તે બુદ્ધિશાળી પુરુષે સ્વીકારવા યોગ્ય જે કંઈ ભિક્ષા મળે, તેના વડે નિર્વાહ કરવો અને નિષિદ્ધ અન્નનો ત્યાગ કરવો. પ્રાણીઓની હિંસા કરીને કે પોતાને ઉદ્દેશીને તૈયાર કરવામાં આવ્યું હોય તેવું અન્નપાન તે સંયમીએ ન સ્વીકારવું. તેવા અન્નના અંશવાળું કે જરા સરખા શંકાવાળું ભિક્ષાન્ન પણ તેણે ન સ્વીકારવું. કોઈ હિંસા કરતું હોય, તેને તેણે કોઈ પણ પ્રકારે અનુમતિ ન આપવી. ગામ કે નગરમાં વિચરતાં તેવા ઘણા પ્રસંગો તેના ઉપર આવી પડે છે. જેમ કે, ગામના ઘણા લોકો દાનપુણ્યને નિમિત્તે (માંસાદિ યુક્ત) ભોજન તૈયાર કરે છે. હવે જો ભિક્ષુ તેની પ્રશંસા કરે, તો તેવા કાર્યને ઉત્તેજન મળે અને પરિણામે વધુ પ્રાણીવધ થાય. અને જો તેનો પ્રતિષેધ કરે, તો કોઈના પેટ ઉપર પગ મૂકવા જેવું થાય. માટે તે એમાંથી એક પણ પ્રકારે કાંઈ કહ્યા વિના, તેણે પાપબંધન થતું અટકાવીને વિચરવું. [૧૩–૨૧]

આમ, જે ભિક્ષુ પોતાના આત્માનું (પાપપ્રવૃત્તિથી) રક્ષણ કરવામાં તત્પર હોય, સદા ઇંદ્રિયનિગ્રહી હોય, સંસારભ્રમણરૂપી પ્રવાહને જેણે પોતાપૂરતો હમેશને માટે અટકાવી દીધો હોય, તથા જે સર્વ પાપરહિત હોય, તેવો ભિક્ષુ જ શુદ્ધ, પરિપૂર્ણ અને અનુત્તર ધર્મને ઉપદેશી શકે. તેવો ભિક્ષુ જ સંસારપ્રવાહમાં તણાતાં અને કર્મો વડે પીડાતાં પ્રાણીઓને જવાનો પ્રતિષ્ઠારૂપ નિર્વાણદ્વીપ બતાવી શકે. [૨૨–૪,

આ વસ્તુ ન જાણનારા તથા પોતે અજ્ઞાની હોવા છતાં પોતાને જ્ઞાની માનનારા અને લોકોને તે પ્રમાણે જણાવનારા પુરુષો સમાધિ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. તેઓ મને તેવું નિષિદ્ધ અન્નપાન સ્વીકારે છે અને પછી ધ્યાન ધરતા બેસે છે. પણ એ ભિક્ષા માગનારાઓ અનાર્ય

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

અધ્યયન ૧૨ મું

જુદા જુદા વાદીઓ*

શ્રીસુધર્મસ્વામી કહેવા લાગ્યા

હે આયુષ્મન્! હવે હું લોકોમાં પ્રચલિત એવા અનેક વાદો વિષે કહું છું, તે સાંભળ. તે વાદોને, નીચેના ચાર વિભાગમાં મુખ્યત્વે વહેંચી શકાય. જેમકે (૧) ક્રિયાવાદ (૨) અક્રિયાવાદ (૩) વિનયવાદ અને (૪) અજ્ઞાનવાદ. [૧]

(તેમાંના અજ્ઞાનવાદીઓ કહે છે કે, પરલોક, સ્વર્ગ, નરક અને સારાખોટાં કર્મોનું ફળ — વગેરે બાબતો વિષે આપણે કાંઈ જાણી શકીએ તેમ નથી. તે વસ્તુઓ છે એમ પણ કહી શકાતું નથી, કે નથી એમ પણ કહી શકાતું નથી. અથવા તે બંનેથી ભિન્ન એવું પણ કાંઈ કહી શકાતું નથી. આમ,) આ અજ્ઞાનવાદીઓ દલીલો કરવામાં કુશળ હોવા છતાં, અસંબદ્ધ બોલનારા છે. તેઓ પોતે જ શંકાનો પાર પામ્યા નથી હોતા. તેઓ પોતે અજ્ઞાન હોઈ, અજ્ઞાન લોકોને ખોટું ખોટું સમજાવે છે. [૨]

(વિનયવાદીઓ આચારની કેટલીક તુચ્છ અને ભિન્નભિન્ન વસ્તુઓને જ સર્વસ્વ માની, તેમાં ગચ્ચાપચ્યા રહે છે. તે સિવાય બીજું કાંઈ તેઓ દેખી શકતા જ નથી.) આમ સત્યને અસત્ય સમજનારા અને અસાધુને સાધુ કહેનારા એ વિનયવાદીઓ, કોઈ પૂછે એટલે પોતાનો સિદ્ધાંત અચૂક કહેવા લાગે છે. [૩]

* આ અધ્યયનનું મૂળ નામ 'સમવસરણ' છે. સમવસરણ એટલે એક સ્થળે એકઠા થવું મળવું. આ અધ્યયનમાં જુદા જુદા વાદીઓ અને વાદોનું વર્ણન છે તે [illegible] [illegible]

[illegible]

નથી હોતા. છતાં તેમને જૂઠાં કહેવામાં તેમને કશો વાંધો આવતો નહિ' [૯–૧૦]

પરંતુ જગતનો સત્ય વિચાર કરનારા શ્રમણો અને બ્રાહ્મણો એમ જ કહે છે કે, દુઃખ પોતાનું જ કરેલું થાય છે, (નિયતિ, કાળ કે ઈશ્વર વગેરે) બીજાનું કરેલું નહિ. તેમજ મોક્ષ પણ જ્ઞાન અને તે પ્રમાણેની ક્રિયાથી પ્રાપ્ત થાય છે. [૧૧]

પ્રજાને જે લોકો આવો હિતકર ઉપદેશ આપે છે, તેઓ જ આ જગતના ચક્ષુરૂપ નાયકો છે. તેમણે આ સંસારને પણ શાશ્વત કહ્યો છે. તેના રાક્ષસો, દેવો, સુરો, ગાંધર્વોથી માંડીને આકાશગામી કે પૃથ્વી ઉપર રહેનારા બધા જીવોને, પોતપોતાનાં કર્મો અનુસાર, સુખદુઃખ ભોગવતાં જન્મમરણને પામ્યા કરવું પડે છે. તે ચક્રમાંથી મહાકષ્ટે છૂટી શકાય છે. વિષયો તથા કામભોગોમાં આસક્ત એવાં અજ્ઞાન પ્રાણીઓ તેમાં વારંવાર સપડાયા જ કરે છે. કારણ, કર્મોથી કર્મોનો ક્ષય થઈ શકે નહિ. કોઈ વિરલા બુદ્ધિશાળી — ધીર પુરુષો જ અકર્મથી કર્મનો ક્ષય કરી, તે ચક્રનો અંત લાવી શકે છે. [૧૨–૧૫]

બીજા પણ જેને તે ચક્રમાંથી છૂટવું હોય, તેણે જગતના જ્યોતિરૂપ તથા ધર્મનો સાક્ષાત્કાર કરી તેને પ્રગટ કરનારા તેવા મહાત્માઓની સમીપ હમેશાં રહેવું. કારણ, તેઓ જ પોતાની જાતને તેમજ જગતને, જીવોની ગતિને તેમજ અગતિને,[1] જન્મને તેમજ મરણને, શાશ્વતને તેમજ અશાશ્વતને તથા મનુષ્યના પર જન્મને જાણે છે. તેઓ જ આત્માના કેવી રીતે ગતિ થાય છે,[2] અને તેને કેવી રીતે રોકી શકાય છે,[3] તે જાણે છે. તથા કર્મના બંધને તેમજ કર્મના નાશને[4] પણ જાણે છે.

૧ જીવોની ગતિ' એટલે જીવો પોતાનાં કર્મોને કારણે ક્યાં જાય છે અને જન્મ પામે છે તે; 'જીવોની અગતિ' એટલે કર્મક્ષય પામેલા મુક્ત થયેલા જીવો કઈ સ્થિતિ પામવાથી ફરી આ સંસારમાં પાછા નથી આવતા તે. ટૂંકમાં, ગતિ અને અગતિ એટલે બંધ અને મોક્ષ કહી શકાય.

૨ જુઓ આગળ અધ્યા. ૫. ૧૩૧, ટિ૦ ૫.

૩ જુઓ આગળ અધ્યા. ૫. ૧૩૧, ટિપ્પણ ન. ૫

૪ જુઓ [illegible] કર્મના બે પ્રકારે નાશ [illegible] [illegible] ઉદિત [illegible]

વસ્તુનું અતીત, વર્તમાન અને અનાગત સ્વરૂપ યથાર્થ [illegible] હોઈ, [illegible] તેમનો [illegible] કોઈ નથી. [illegible] [illegible] અંત [illegible] છે. [૧૧, ૧૯–૨]

[illegible] અને [illegible] પોતાના [illegible] નથી કે [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

અધ્યયન ૧૨ મું

સાચું જ્ઞાન

શ્રીસુધર્મસ્વામી બોલ્યા :

હવે હું તમને સાચું જ્ઞાન, તથા સત્પુરુષોને તે પ્રમાણેના શી[illegible] દ્વારા મળતી શાંતિ, અને અસત્ પુરુષોને અશીલ દ્વારા મળતી અશાં[illegible] વિષે કહું છું. રાત્રીદિવસ પ્રયત્નશીલ એવા તથાગતો પાસેથી સદ્ધ[illegible] જાણવા છતાં, કેટલાક અધર્મી ભિક્ષુઓ ઉપદેશવામાં આવેલા સમાધિ[illegible] માર્ગને સેવતા નથી; ઊલટા, ઉપદેશ આપનારને જ ગમે તેવી વા[illegible] સંભળાવે છે; અથવા સાચો અર્થ સાંભળ્યા છતાં તેનો પોતાની મ[illegible] મુજબ અર્થ કરે છે અને પરમાર્થને છુપાવે છે; અથવા પોતાને શં[illegible] હોય તો (બીજા જાણકાર પાસેથી ખુલાસો મેળવવાને બદલે) જૂ[illegible] કરે છે અને આચરે છે. તેવા માયાપૂર્ણ દુર્જનો ગુણોનું ધામ બનત[illegible] બદલે અનંત વિનાશ પામે છે, એમ તમે જાણો. [૧-૪]

વળી કેટલાક અભિમાની પુરુષો, પોતાને પૂરેપૂરા સંયમી અ[illegible] જ્ઞાની માનીને વિના સમજ્યે બીજાની ભૂલ કાઢે છે, અને ચર્ચા કરે [illegible] અથવા પોતાને તપસ્વી માનીને બીજા માણસને પોતાના પડછાયા જે[illegible] તુચ્છ ગણે છે, તથા જાતે શુદ્ધ ન થયા હોય છતાં પૂજાસત્કારને અ[illegible] સંયમ સિવાયના બીજી બાબતોની બડાઈ કરે છે. જેમકે, હું બ્રાહ્મ[illegible] છું, ક્ષત્રિય છું, ઉગ્ર* કુળનો છું, કે લિચ્છવી† કુળનો છું, ઇત્યાદિ. બધા મદોન્મત્ત [illegible] આ સંસારચક્રમાં ફર્યા કરે છે, તથા મુનિ[illegible] ગોત્રમાં સ્થાન પામતા નથી. તેવા મનુષ્યો સંન્યાસી છતાં ગૃહસ્થ[illegible]

* આવશ્યક સૂત્રમાં [illegible] આરક્ષક (કોટવાળ) અને [illegible] [illegible] એમ જણાવ્યું છે.

† [illegible] નામ છે તેના [illegible] [illegible] ૧, પા. [illegible]

[illegible]

સંયમમાં સ્થિર રહીને, પોતાની આત્માની એકલી અસહાય
ભાવના કરતા[1] કરતા વિચરવું. તેણે પોતાની મેળે (શાસ્ત્રમાંથી)
કે ગુરુ પાસેથી સાંભળીને, પ્રજાને હિતકર ધર્મ ઉપદેશવો. પરંતુ,
ભાવ નક્કી જાણ્યા વિના, ગમે તેને ઉપદેશ ન આપવો. કાર
અશ્રદ્ધાળુ કદાચ તેના પ્રત્યે કંઈ ક્ષુદ્રતા કરી બેસે. સામા માણસ
અને છંદ સમજીને, તેનો દુષ્ટ સ્વભાવ દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો
લોકો ભયાનક વિષયોમાં ગાઢપણે ખેંચાઈ ગયેલા હોય છે. તેણે
કે પ્રશંસાની ઇચ્છા ન રાખવી કે કોઈનું પ્રિય કે અપ્રિય કરવાની
ન કરવી. એ પ્રમાણે સર્વ અનર્થોનો ત્યાગ કરી, મનથી પણ
કે ગુસ્સે થયા વિના, સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે હિંસાનો ત્યાગ કરી,
કે મરણની કામનાથી રહિત થઈ, તેણે સંસારચક્રમાંથી મુક્ત થ
વિચરવું. [૧૮, ૨૦-૨૩]

આમ કહી, શ્રીસુધર્મસ્વામી બોલ્યા.

---

૧ एकान्तमौनेन व्याहरेत्—અર્થાત્ ચિત્તમાં ભાવના કરવી.

અધ્યયન ૧૪ મું

જ્ઞાન કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરવું ?

[illegible]

[illegible]

[illegible]

તો તેમાં તેનું જ શ્રેય છે, તેમ તેણે પણ સમજવું. ધર્મની બાબતમાં પારપક્વ ન થયેલો શિખાઉ, શરૂઆતમાં ધર્મને જાણી શકતો નથી. પણ જિન ભગવાનના ઉપદેશથી સમજણ આવ્યા બાદ, સૂર્યોદય થયે જેમ આંખો વડે રસ્તો દેખી શકાય છે, તેમ તે ધર્મને જાણી શકે છે. [૬-૧૩]

યોગ્ય સમયે શિષ્યે ધર્મમાર્ગ વિષે[1] ગુરુને પૂછવું, તથા તે જે માર્ગ કહી બતાવે, તે કેવલી પુરુષોનો માર્ગ છે એમ જાણીને હૃદયમાં સ્થાપવો. એ માર્ગમાં સારી રીતે સ્થિર થયેલા અને પોતાનું અને બીજાનું (પાપ તથા હિંસાથી) રક્ષણ કરનારા ગુરુઓ પાસે જ શંકાઓનું યોગ્ય સમાધાન મળી શકે છે. એવા ત્રિલોકદર્શી લોકો જ એવી રીતે ધર્મ કહી શકે છે કે, જેથી શિષ્ય ફરી ભૂલમાં પડતો નથી. સ્થાન, શયન, આસન અને પરાક્રમની બાબતમાં યોગ્ય આચરણવાળા[2] તથા શુભાશુભમાં વિવેકવાળા ગુરુએ પણ, શીખવતી વખતે દરેક વસ્તુ ખુલાસાથી અલગ અલગ સમજાવવી. [૧૫-૬,૫]

તેવા ગુરુ પાસેથી પોતાનું ઇચ્છિત જ્ઞાન શીખનારો શિષ્ય પ્રતિભાવાન તથા કુશળ બને છે. તેવો મુમુક્ષુ શિષ્ય શુદ્ધ માર્ગ પામીને સર્વ સ્થાવરજંગમ પ્રાણીઓ પ્રત્યે અપ્રમાદી તથા મનમાં પણ દ્વેષરહિત બને છે, તથા તપ અને મૌન આચરી, મોક્ષ પામે છે. [૧૭]

ગુરુ પાસેથી ધર્મને બરાબર સમજીને, તેનું [illegible] પામ્યા બાદ તથા તેને પરિપૂર્ણ રીતે સમજી શકે તેવા થઈને, શિષ્યે [illegible] ઉપદેશ આપવા જવું, તથા આગળપાછળનો વિવેક કરી, ગુરુએ [illegible] [illegible] ન [illegible] એ રીતે ઉપદેશ આપવો. એ. ગોખણપટ્ટી [illegible] રીતે ઉપદેશ [illegible] છે. તેવા [illegible] સિદ્ધાંતને [illegible] [illegible] નહીં. [૨૬–૫]

[illegible] નથી કે [illegible] નથી, [illegible] [illegible] નથી, તથા [illegible] કે તેના અર્થનો [illegible] સિદ્ધાંતનું [illegible] છે. ગુરુ પ્રત્યે ભક્તિ[illegible]

---

1. [illegible]
2. [illegible]
3. [illegible]

તે શિષ્ય, ગુરુના ઉપદેશનો વિચાર કરીને, [illegible] [illegible] છે. [illegible]

[illegible] જે ગુરુ [illegible] છે, જે [illegible] છે, ધર્મને [illegible] છે, [illegible] પ્રામાણિક [illegible] [illegible]

[illegible]

અધ્યયન ૧૫ મું

ઉપસંહાર[1]

શ્રીસુધર્મસ્વામી બોલ્યા :

હે આયુષ્મન્ ! અત્યાર સુધી મે તને ભગવાન મહાવીરે પ્રબોધેલ સંયમધર્મ વિષે કહ્યું. સારાંશે હવે કહું છુ કે :

ભગવાન મહાવીર અતીત, વર્તમાન તથા ભવિષ્યને જાણે છે. કારણકે, તેમણે સત્ય દર્શન (અને જ્ઞાન)માં અંતરાયક કર્મોનો અંત આણ્યો છે. સંશયનો અંત લાવનાર તે ભગવાને આ અનુપમ ધર્મ કહેલો છે. તેવા ઉપદેશક ઠેરઠેર નથી થતા. તેમણે દરેક બાબત યથાર્થ ઉપદેશ આપેલો છે. કેમકે, તેઓ સદા સત્યથી સંપન્ન હતા અને હંમેશા ભૂતપ્રાણીઓ પ્રત્યે મૈત્રીયુક્ત હતા. [૧–૩]

ભૂતપ્રાણીઓનો દ્વેષ ન કરવો એ જ સંયમી પુરુષોનો સાચો ધર્મ છે. બુદ્ધિમાન પુરુષો આ જગતમાં રહેલા પાપને જાણી, તેમાંથી દૂર થાય છે. કારણ, કર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજી જે નવું કર્મ કરતો નથી, તેને નવું કર્મબંધન પણ પ્રાપ્ત થતું નથી. બાર ભાવનાઓથી[2] જે વિશુદ્ધ થયેલા અન્તઃકરણવાળો તે સંયમી પુરુષ નાવની પેઠે સાગરના કિનારા પ્રત્યે જઈ, સર્વ દુઃખોથી મુક્ત થાય છે. [૪–૧૭]

મનુષ્યજન્મરૂપી આ અવસર અનુપમ છે. મનુષ્યજન્મને પામનારને પણ સમ્યક્ જ્ઞાન થવું દુર્લભ છે, તેમ જ ધર્મનું સ્વરૂપ [illegible]

૧. [illegible]

[illegible]

[illegible]

ને ઉત્તમ સ્થાન કાશ્યપે કહી બતાવ્યું છે. તેને પ્રાપ્ત કરીને નિશ્ચિંત થયેલા કેટલાય બુદ્ધિશાળી લોકો પરમ શાંતિ પામ્યા છે. સર્વ દુઃખને અંત લાવનાર એવો તે મોક્ષમાર્ગ કર્મરૂપી શલ્યને ઉખેડી નાખે છે. એ દુર્બોધ માર્ગનો અંત પ્રગટ કરનારા મુક્ત પુરુષો પૂર્વે થઈ ગયા છે, અને બીજા પણ તેવા સુંદર આચરણવાળા હજુ થશે. [૨૧, ૨૪-૨૫]

ટિપ્પણો

ટિપ્પણ નં૦ ૧ ૧. 'બધું અનિત્ય છે' એવું ચિંતન તે અનિત્યભાવના ૨ 'દુઃખ-મરણમાંથી કોઈ બચાવી શકે તેમ નથી' એવું ચિંતન તે અશરણભાવના ૩ 'અનેક યોનિઓવાળો આ સંસાર દુસ્તર છે' એવું ચિંતન તે સંસારભાવના ૪ 'કર્મોનું ફળ એકલાને જ ભોગવવું પડવાનું છે' એવું ચિંતન તે એકત્વભાવના ૫. 'શરીરથી આત્મા અન્ય છે અથવા દરેક આત્મા સ્વતંત્ર છે કોઈ કોઈનું નથી' એવું ચિંતન તે અન્યત્વભાવના ૬ 'આ દેહ અશુચિ છે' એવું ચિંતન તે અશુચિભાવના ૭. 'આપણી પ્રવૃત્તિઓ મારફતે કર્મ બંધનના દાખલ થાય છે' એવું ચિંતન તે આસ્રવભાવના. ૮ 'તેને શુભ પ્રવૃત્તિઓ વડે અટકાવી શકાય છે' એવું ચિંતન તે સંવરભાવના ૯ 'તેને તપ સંયમ આદિથી દૂર કરી શકાય છે' એવું ચિંતન તે નિર્જરાભાવના. ૧૦. 'દેવ મનુષ્ય કોઈ લોકમાં સુખ નથી, સુખ માત્ર આ સંસારની ટોચ ઉપર આવેલા સિદ્ધલોકમાં છે, જ્યાં આત્મા પોતાના મૂળ શુદ્ધ સ્વરૂપે બિરાજે છે' એવું ચિંતન તે લોકભાવના ૧૧ 'સંસારના આત્માને સમ્યક્ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે' એવું ચિંતન તે બોધિદુર્લભભાવના ૧૨ 'ધર્મના ઉપદેશક અને દુઃખના નાશક ગુરુ અને એનો ઉપદેશ દુર્લભ છે' એવું ચિંતન તે ધર્મદુર્લભ…

અધ્યયન ૧૬ મું

આચાર

[illegible]

તે ભિક્ષુ એટલા માટે કહેવાય છે, તે અભિમાન વિનાનો હોય છે, નમ્ર હોય છે, ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરનારો હોય છે, જિતેંદ્રિય છે, મોક્ષનો અધિકારી હોય છે, તથા જીવિતની પરવા નહરતો હોય છે; વિવિધ પ્રકારનાં કષ્ટો અને વિઘ્નોથી કાંઈ જતો નથી. અધ્યાત્મયોગ તેણે પોતાનું અંતઃકરણ શુદ્ધ કરેલું હોય છે. તે પ્રયત્નશીલ હોય, સ્થિર ચિત્તવાળો હોય છે, અને પારકાએ આપેલા ભોજનથી મર્યાદા રહીને જીવનનિર્વાહ કરતો હોય છે. [૩]

તે નિર્ગ્રંથ એટલા માટે કહેવાય છે, તે એકલો[1] હોય છે, એ જાણનાર[2] હોય છે, જાગેલો હોય છે, પાપકર્મોના પ્રવાહોને રોક હોય છે, સુસંયત હોય છે, સમ્યક્‌સમિતિયુક્ત હોય છે, સમભાવ હોય છે, આત્મતત્ત્વ સમજનારો હોય છે, વિદ્વાન હોય છે, ઇંદ્રિ વિષયો તરફની પ્રવૃત્તિ તથા અનુકૂળપ્રતિકૂળ વિષયો તરફ રાગદ્વેષ એમ બંને પ્રકારના પ્રવાહોને રોકનારો હોય છે, પૂજાસત્કાર અને લાભ ઇચ્છા વિનાનો હોય છે, ધર્માર્થી હોય છે, ધર્મજ્ઞ હોય છે, મોક્ષપરા હોય છે, સમતાપૂર્વક વર્તનારો હોય છે, જિતેંદ્રિય હોય છે, મો અધિકારી હોય છે, તથા જીવિતની પરવા નહરતો હોય છે.

(ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે કે,) "આ બધું મેં કહ્યું છે તેનું તમે જાણો. શરણ ક્રૂ ભયમાંથી રક્ષણ કરનાર (સર્વજ્ઞ) છું."[3]

આમ કહ્યું, શ્રી સુધર્મસ્વામી બોલ્યા.

૧ રાગદ્વેષરહિત અથવા સંગત્યાગી [illegible]

૨ [illegible]

૩ [illegible]

મહાવીરસ્વામીનો સંયમધર્મ

ખંડ ૨ જો

અધ્યયન ૧ લું

પુંડરીક

પેલું કમળ લેવા અંદર ઊતર્યો અને પ્રથમ પુરુષની માફક જ અધવચ ફસી ગયો. [૭]

તે જ પ્રમાણે પશ્ચિમ દિશામાંથી આવેલા ત્રીજા પુરુષની અને ઉત્તર દિશામાંથી આવેલા ચોથા પુરુષની પણ વલે થઈ. [૮-૯]

ત્યારબાદ રાગદ્વેષથી રહિત, (સંસારને) સામે પાર પહોંચવાની કામનાવાળો, જાણકાર, કુશળ. . . . એવો કોઈ એક ભિક્ષુ કોઈ દિશામાંથી કે ખૂણામાંથી ત્યાં આવી ચડ્યો. તેણે તે કમળને તથા કાદવમાં ફસેલા પેલા ચારે પુરુષોને જોયા. તે સમજી ગયો કે આ લોકો પોતાને જાણકાર તથા કુશળ માની, આ કમળ લેવા જતાં વચ્ચે [illegible] ફસી ગયા છે. પરંતુ આ કમળ એ રીતે લેવા ન જવું જોઈએ. એમ વિચારી, તેણે કિનારા ઉપર ઊભાઊભા જ બૂમ પાડી: 'હે શ્વેત કમળ! અહીં ઊડી આવ' એટલે પેલું શ્વેત કમળ ઊડીને તેની પાસે આવી પડ્યું. [૧૦]

ભગવાન મહાવીરે કહેલા આ ઉદાહરણનું[1] તાત્પર્ય કોઈ સાધુ સાધ્વી ન સમજી શક્યાથી, તેમણે પોતે જ તેનું રહસ્ય આ પ્રમાણે કહી સમજાવ્યું. [૧૧]

હે આયુષ્માન શ્રમણો! આ રૂપકમાં પુષ્કરિણી એ સંસાર છે; તેનું પાણી તે કર્મો, અને કાદવ તે કામભોગો. શ્વેત કમળો તે જન સમુદાય. અને એક કમળ તે રાજા. જુદા જુદા વાદીઓ (મતપ્રચારકો) તે પેલા ચાર પુરુષો. પેલો ભિક્ષુ તે જેને કોઈ નહિ પણ સદ્ધર્મ કિનારો એટલે સંઘ. ભિક્ષુએ પાડેલી બૂમ તે ધર્મોપદેશ; અને કમળનું ઊડી આવવું તે નિર્વાણપ્રાપ્તિ. [૧૨]

આ સંસારમાં જુદી જુદી દિશાઓમાં સર્વત્ર અનેક મનુષ્યો પોતપોતાના કર્મ અનુસાર ઉચ્ચનીચ જાતિ કે ગોત્રમાં અવતાર [illegible] સિદ્ધિ માટે જન્મેલા હોય છે. જેમકે કેટલાક આર્ય, કેટલાક અનાર્ય, કેટલાક ઉચ્ચ કુળોના, કેટલાક હીન કુળોના, કેટલાક મોટા, કેટલાક નાના, કેટલાક રૂપાળા, તો કેટલાક કદરૂપા, વગેરે. તે બધાંમાં એક

૧ [illegible]

[illegible]

સંઅંગોળ છે, ત્રાસો છે, છ ખૂણિયો છે, આઠખૂણિયો છે, કાળો છે, લીલો છે, રાતો છે, પીળો છે, ધોળો છે, સુગંધી છે, દુર્ગંધી છે, કડવો છે, તીખો છે, તૂરો છે, ખાટો છે, મીઠો છે, ખરબચડ છે, સુંવાળો છે, ભારે છે, હલકો છે, ટાઢો છે, ચીકણો છે કે લૂખો છે? [૧૫] જેમ કોઈ પુરુષ તલવારને મ્યાનમાંથી જુદી ખેંચી કાઢીને બતાવી શકે છે, તેમ આત્માને શરીરમાંથી જુદો કાઢીને કોઈ બતાવી શકતું નથી; અથવા જેમ તલમાંથી તેલ કાઢીને બતાવી શકાય છે, કે દહીંમાંથી માખણ કાઢીને બતાવી શકાય છે, તેમ જીવને કોઈ શરીરમાંથી જુદો કાઢીને બતાવી શકતું નથી.[૨] [૧૬] માટે હે ભાઈઓ! આ શરીર છે ત્યાં સુધી જ જીવ છે. પરલોક બરલોક કાંઈ નથી. કારણ, મરી ગયા પછી [illegible] જનાર જ કોઈ નથી. માટે શરીર છે ત્યાં સુધી માગો, ખાઓ, પીઓ, નાચો, લૂંટો, કૂટો — ફાવે તેમ કરો, — પણ સુખી થાઓ.'

આમ કેટલાક અવિચારી લોકો પ્રવ્રજ્યા લઈ, પોતે કલ્પી કાઢેલો ધર્મ ઉપદેશે છે. તેઓ ક્રિયા–અક્રિયા, સુકૃત–દુષ્કૃત, કલ્યાણ–પાપ, સારું–નઠારું, સિદ્ધિ–અસિદ્ધિ, નરક કે નનરક એવું કાંઈ માનતા નથી; તથા વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા વિવિધ કામભોગો મેળવે છે. [૧૭] તેમના મતમાં શ્રદ્ધા રાખનારા લોકો પણ તેમને કહે છે: 'વાહ! આ સારું કહ્યું, ઘણું સારું કહ્યું. હે શ્રમણ, હે બ્રાહ્મણ, હે આયુષ્મન્' અમે [illegible] ખાનપાન મુખવાસ આદિ, વસ્ત્ર, પાત્ર, [illegible] અને [illegible] આપનું [illegible] કરીએ છીએ.'

આમ [illegible] (શરીરાત્મવાદ તથા) પૂજાસત્કારની [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પછી બીજાને પણ સ્વમતે [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ખૂંચી જાય છે. આમ પંચ મહાભૂતમાં માનનારા બીજા પુરુષનું [illegible]
પૂરું થયું. [૨૪]

હવે ઈશ્વરને સર્વનું કારણ માનનારો ત્રીજો પુરુષ આવે છે. [illegible]
તે કહે છે 'જગતના બધા પદાર્થોનું આદિ પણ ઈશ્વર[1] છે, [illegible]
ઈશ્વર છે. તેમને ઈશ્વરે બનાવ્યા છે; તેઓ ઈશ્વરમાંથી ઉત્પન્ન [illegible]
તેઓ ઈશ્વર વડે પ્રકાશિત થયા છે; સર્વ પ્રકારે ઈશ્વરમાં રહેલા [illegible]
ઈશ્વરને આશ્રીને વર્તે છે. જેમ ગૂમડું તથા એચેતી શરીરમાં [illegible]
થાય છે, શરીરમાં રહે છે અને શરીરને આશ્રીને વર્તે છે, તેમ [illegible]
શ્રમણનિર્ગ્રંથોએ ઉપદેશેલાં, રચેલાં અને પ્રચારમાં આવેલાં આચ[illegible]
માંડીને દૃષ્ટિવાદ સુધીનાં બાર અંગોરૂપી ગણિપિટક[3] મિથ્યા છે
નથી, તેમજ યથાર્થ નથી. પરંતુ અમારો આ સિદ્ધાંત સાચો [illegible]
યથાર્થ છે.' આમ બધું જ ઈશ્વરાધીન[4] માનનારા તેઓ ક્રિયા[illegible]
સુકૃત–દુષ્કૃત વગેરે કાંઈ માનતા નથી. એટલે પછી વિવિધ [illegible]
દ્વારા વિવિધ કામભોગો જ ભોગવ્યાં કરે છે. પોતાની આ[illegible]
સમજ તેઓ બીજાઓમાં પણ ઊભી કરે છે અને સર્વત્ર [illegible]
તેઓ પણ, પક્ષી પાંજરામાંથી છૂટી ન શકે તેમ, પોતાની [illegible]

૧ મૂળમાં શરૂઆત 'ઈશ્વર'થી કરી, પછી બે ઠેકાણે 'પુરુષ' [illegible] વપરાયો છે અને ઉપસંહાર પણ 'ઈશ્વરકારણિક' શબ્દથી કર્યો છે [illegible] શબ્દ [illegible] 'શબ્દના પર્યાયરૂપ જ છે. ટીકાકારે આ વાદને [illegible] [illegible] અદ્વૈતવાદી-મત કહ્યો છે

[illegible]

[illegible]

૩ [illegible]

૪ [illegible]

[illegible]

...થી ઉત્પન્ન થતા કર્મો અને દુઃખોમાંથી છૂટી શકતા નથી. [૨૭]
[illegible]
[illegible] છે. આમ [illegible] સર્વનું [illegible] માનનારા ત્રીજા પુરુષનું
[illegible] [૨૮]

[illegible] નિયતિને કર્તાનું કારણ માનનારો ચોથો પુરુષ આવે છે. [૨૯]
[illegible]

પરંતુ જગતમાં વિપુલ ઘર-ખેતર-દાસ-દાસી, સગાંસંબંધી [illegible] સંપત્તિવાળા કે તે સિવાયના કેટલાક વિચક્ષણ પુરુષો એવા [illegible] જેઓ વિવેકવિચારથી જગતના પદાર્થો અને ભોગોનું સ્વરૂપ સમજે [illegible] છે. અને તે બધું તજીને ભિક્ષુપણું સ્વીકારે છે. [૩૫] તેઓ જુએ છે [illegible] લોકો ખેતર, ઘર, ધન, સંપત્તિ, મણિમાણેક વગેરે પદાર્થો તથા [illegible] સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ વગેરે વિષયોને અને કામભોગોને પોતાનાં માને છે અને પોતાને તેમના માને છે. [૩૬] પરંતુ ખરું જોતાં તે [illegible] પોતાના કહી શકાય નહીં. કારણકે, જ્યારે રોગ શોક વગેરે [illegible] પોતાના [illegible] નહીં ગમતા, તથા દુઃખપૂર્ણ પ્રસંગો આવે, ત્યારે [illegible] પોતાના કામભોગોને કહેવા જાય કે, 'હે કામભોગો! આ દુઃખ [illegible] વ્યાધિ વગેરે તમે લઈ લો, કારણ કે હું ઘણો દુઃખી થાઉં છું, [illegible] જગતના તમામ કામભોગો તનુ ન દુઃખ કે વ્યાધિ લઈ [illegible] [૩૭ [illegible]] કોઈ વખત માણસને પોતાને જ તેમને છોડીને ચાલ્યા જવું પડે છે, [illegible] તે કામભોગો જ તેને છોડીને ચાલ્યા જાય [illegible] તે પ્રિયમાં પ્રિય લાગતા કામભોગો પણ [illegible] નથી [illegible] તેમના નથી. તો પછી તેમનામાં શા માટે [illegible] [illegible]' આમ વિચારી, તેઓ તેમનો ત્યાગ કરે [illegible]

[illegible] ઉપરના પદાર્થો તો બહિરંગ છે. પણ [illegible] તેથી [illegible] નિકટની ગણાય છે. જેમકે માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્ર [illegible], પુત્રવધૂઓ, મિત્રો, કુટુંબીઓ, તથા [illegible] [illegible] તે બધા પોતાનાં સંબંધીઓ [illegible] [illegible] રોગઆદિ વગેરે દુઃખ આવી પડે [illegible] [illegible] અને બાજનું [illegible] [illegible]. [૩૮-૪૦ [illegible]] [illegible] છે. [illegible]

…થી ભિન્ન છે[illegible]. તો પછી તેમની અંદર શા માટે મમતા રાખવી?
… [illegible] તેમાં તેમનો નાશ કરે છે. [૪૧]

… [illegible] નિરંતર [illegible] … 'મારાં ધન, મારાં દાસ, મારો સાધન, મારું પેટ, મારું …, મારું …, મારો વર્ણ, મારી શાંતિ' વગેરે. … [illegible]

[illegible]

છે. એ ધર્મ ધ્રુવ છે. નિત્ય છે તથા શાશ્વત છે અને સમગ્ર [illegible] સ્વરૂપ જાણીને, અનુભવી તીર્થંકરોએ કહેલો છે.

આવું જાણી, તે ભિક્ષુ અહિંસાધર્મનું સંપૂર્ણ પાલન [illegible] ઇચ્છાથી, હિંસા, પરિગ્રહ વગેરે પાંચ મહાપાપોથી વિરત થાય છે[1] સ્થાવર કે જંગમ કોઈ પ્રાણીની ત્રણે પ્રકારે[2] હિંસા કરતો નથી તેમ જડ કે ચેતન કામભોગોના પદાર્થોનો ત્રણે પ્રકારે પરિગ્રહ કરતો નથી તે શબ્દ રૂપ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ વગેરે વિષયોની મૂર્છાનો [illegible] કરે છે તથા ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગદ્વેષ, કલહ, નિંદા, [illegible] ચુગલી વગેરેનો[3] પણ ત્યાગ કરે છે. તે સંયમમાં અપ્રીતિવાળો [illegible] થતો તથા અસંયમમાં પ્રીતિવાળો નથી થતો. તે માયાપૂર્વક [illegible] નથી બોલતો તથા મિથ્યા સિદ્ધાંતોમાં માન્યતા નથી રાખતો [illegible] તે ભિક્ષુ સંસાર પ્રાપ્ત કરાવનારાં સર્વ મોટાં મોટાં પાપકર્મોથી [illegible] પ્રકાર નિવૃત્ત તેમ જ વિરત થાય છે. [૪૯, ૫૨-૬]

[illegible] જાણે છે કે, 'જગતમાં સામાન્ય રીતે ગૃહસ્થીઓ તેમ જ [illegible] અન્યધર્મીઓ હિંસાપરિગ્રહાદિ યુક્ત હોય છે. તેઓ [illegible] પ્રાણીઓની હિંસાથી તેમ જ કામભોગોના જડ કે ચેતન [illegible] પરિગ્રહથી નિવૃત્ત થયા નથી હોતા. પરંતુ મારે તો અહિંસ[illegible] અપરિગ્રહી થવું છે. છતાં, મારે મારું સંયમી જીવન તો તે [illegible] પરિગ્રહાદિ યુક્ત ગૃહસ્થો વગેરેને આધારે જ ગાળવાનું છે [illegible] [illegible] વગેરેથી રહિત કે સંયમી નહોતા અને [illegible] [illegible] વિચારી, તે ભિક્ષુ માત્ર સંયમયાત્રા [illegible] [illegible] પોતાના માર્ગમાં પ્રયત્નશીલ [illegible] [illegible] ગૃહસ્થોએ [illegible] ગ્રામદોષયુક્ત [illegible] [illegible]

[illegible]

ત્યાગ કરે, અને નવા કર્મબંધનનો ત્યાગ કરી જૂનાં કર્મોને ખંખેરી નાખે. [૨૩–૭]

ભિક્ષુજીવનમાં આહારશુદ્ધિ જ મુખ્ય વસ્તુ હોવાથી, તે બાબતમાં [illegible] વર્ણન છે. ગૃહસ્થોએ પોતાના માટે તૈયાર કરેલામાંથી [illegible] લાવીને જ તે પોતાનો નિર્વાહ કરે છે, તે [illegible] કે, ગૃહસ્થોને તો પોતાને માટે, કે પોતાના માટે અન્ન તૈયાર કરવાની કે [illegible] પ્રવૃત્તિ હોય છે. એવું ભોજન ગૃહસ્થે પોતાને માટે તૈયાર [illegible] [illegible]

... પ્રાણોની મૂકેની
શૌચ, ઋજુતા, મૃદુતા, લઘુતા, તથા સર્વ જીવોની પ્રાણોની
અને સત્ત્વોની[1] અહિંસારૂપી ધર્મ કહી સંભળાવે છે. [૫૭]

તે ભિક્ષુ અન્ન માટે, પાન માટે, વસ્ત્ર માટે, રહેઠાણ માટે, પથારી માટે કે બીજા વિવિધ કામભોગો માટે ધર્મોપદેશ નથી આપતો. પણ પોતાના તથારૂપ પૂર્વકર્મોનો ક્ષય થાય છે એ બુદ્ધિથી જ, ગ્લાનિ પામ્યા વિના આપે છે. [૫૮]

એવા ગુણવાન ભિક્ષુ પાસે ધર્મ સાંભળીને તથા સમજીને, પરાક્રમી પુરુષો પ્રયત્નપૂર્વક તે ધર્મમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, તથા તેમ કરીને [illegible] શુભ સાધનસંપત્તિથી યુક્ત થાય છે, સર્વ પાપસ્થાનોથી નિવૃત્ત [illegible] છે, વિરત થાય છે, તથા સંપૂર્ણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. [૫૯]

આમ, ધર્મમાત્રના પ્રયોજનવાળો, ધર્મવિદ્, તથા મોક્ષપરાયણ [illegible] ભિક્ષુ જ પક્ષીઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા તે શ્વેત કમળને પામી શકે છે, અથવા ન [illegible] પણ પામતો. કર્મસંગ તથા સંસારનું સ્વરૂપ જાણનારો, ઉપરાંત [illegible] પ્રકૃતિવાળો, પોતાના કલ્યાણમાં તત્પર, તથા જિતેંદ્રિય એવો તે [illegible] શ્રમણ, બ્રાહ્મણ, ક્ષાંત, દાંત, ગુપ્ત[2], મુક્ત, ઋષિ, મુનિ, કૃતી, વિદ્વાન ભિક્ષુ, રૂક્ષ[3], મુમુક્ષુ અને ચરણકરણનો પારગામી [illegible] કહેવાય છે. [૬૦]

[illegible] શ્રી સુધર્માસ્વામી બોલ્યા.

ટિપ્પણી

વગેરેની [illegible] આપે (૮) માનપિંડ – [illegible] ત્યારે ત્યાંથી ભિક્ષા મેળવવાની [illegible] (૯) માયાપિંડ – [illegible] વગેરે [illegible] કરે (૧૦) લોભપિંડ – રસયુક્ત ભોજન મેળવવા રખડે (૧૧) સંસ્તવપિંડ – આહાર લેતા પહેલાં [illegible] ગૃહસ્થની સ્તુતિ કરે અથવા [illegible] આપે (૧૨) વિદ્યાપિંડ – વિદ્યાનો પ્રયોગ કરે (૧૩) મંત્રપિંડ – મંત્રનો પ્રયોગ કરે (૧૪) ચૂર્ણપિંડ – [illegible] વગેરેના ચૂર્ણનો પ્રયોગ કરીને મેળવે (૧૫) યોગપિંડ – [illegible] વગેરે યોગોનો પ્રયોગ કરે (૧૬) મૂલકર્મ – [illegible] નક્ષત્રોની શાંતિ માટે મૂળ વગેરેથી સ્નાન [illegible] બતાવીને મેળવે.

ગ્રહણૈષણાના ૧૦ દોષો (૧) શંકિત – [illegible] આહાર આપતાં [illegible] (૨) મ્રક્ષિત – [illegible] સચિત્ત પદાર્થોથી [illegible] (૩) નિક્ષિપ્ત – સચિત્ત [illegible] (૪) પિહિત – [illegible] સચિત્ત પદાર્થોથી આચ્છાદિત હોય [illegible]

[illegible]

અધ્યાય ૨ જું

[illegible]

૧

[illegible]

(૨) અનર્થદંડપ્રત્યયિક — એટલે કે, કોઈ પણ પ્રયોજન વિના કરેલા પાપને લીધે પ્રાપ્ત થતું કર્મબંધન. જેમકે, કોઈ અવિવેકી મૂર્ખ મનુષ્ય કાંઈ પ્રયોજન[1] વિના જ સ્થાવરજંગમ[2] પ્રાણીને દંડે કે રિબાવે[3] તો તે અનર્થદંડપ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહેવાય. [૬-૮]

(૩) હિંસાદંડપ્રત્યયિક — એટલે કે, પ્રાણીની હિંસાથી પાપને કારણે પ્રાપ્ત થતું ક્રિયાસ્થાન. જેમકે, કોઈ પુરુષ, અમુક પ્રાણીએ કે મનુષ્યે મને મારાને કે બીજા કોઈને કષ્ટ દીધું હતું, દે છે, કે દેશે, એમ માની, સ્થાવરજંગમ પ્રાણીની હિંસા કરે તો તે હિંસાદંડપ્રત્યયિક

[illegible] નાખે, અથવા કોઈ આતુર માણસ [illegible] નાખે, [illegible] કોઈને હણી નાખે, તો તે [illegible] ક્રિયાસ્થાન કહેવાય. [૧૦–૧]

(૪) દૃષ્ટિવિપર્યાસદંડ [illegible] — કહે છે કે, [illegible] [illegible] ક્રિયાસ્થાન. જેમકે, કોઈ પુરુષ [illegible] [illegible] [illegible] તો તે દૃષ્ટિવિપર્યાસ [illegible] ક્રિયાસ્થાન કહેવાય. [૧૦–૧૧]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

માથું ટેકવી, ચિંતામગ્ન થઈ, ભૂંડોભૂંડો દુષ્ટ વિચાર કર્યા કરે, તો તે અધ્યાત્મપ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહેવાય. [૧૦]

(૯) માનપ્રત્યયિક૦ એટલે કે, માન–અહંકારથી પાપને કારણે પ્રાપ્ત થતું ક્રિયાસ્થાન. જેમકે, કોઈ પુરુષ પોતાના જાતિ, કુળ, રૂપ, તપ, જ્ઞાન, લાભ, ઐશ્વર્ય કે પ્રજ્ઞાના મદમાં મત્ત થઈ બીજાની અવહેલના કે તિરસ્કાર કરે અને પોતાની બડાઈ કરે, તો તે માનપ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહેવાય. તેવો મનુષ્ય ક્રૂર, ઘમંડી, ચપળ અને અભિમાની હોય છે. તે મર્યા બાદ એક યોનિમાંથી બીજી યોનિમાં તથા એક નરકમાંથી

ન (હિંસા) કરી નિર્ભય નથી હોતું. જેમ કોઈ માણસના શરીરમાં [illegible] પેઠું હોય, તેને તે સતેજ કરે, કે ઓળખ પામે ન શકાય, [illegible] તેનો નાશ ન કરી નાખે, પણ ઉપરથી તેને [illegible] કરે, તો તે [illegible] હોય છે; તેમ આ માણસો પણ પોતાનો [illegible] કરતા નથી, કોઈથી [illegible] ન કરવાનો નિશ્ચય પણ કરતા નથી: [illegible] પણ [illegible] નથી. [illegible] પણ [illegible] નથી. તેવા માણસોનો [illegible] નથી અને [illegible] પણ તેવા [illegible]

[illegible]

[illegible]

આ બારે ક્રિયાસ્થાનો* મુમુક્ષુ શ્રમણબ્રાહ્મણે સારી રીતે સમજી લઈને ત્યાગવાં. કારણકે, તે બધાં અધર્મનાં સ્થાનરૂપ છે. [૨૨]

હે વત્સ, હવે તેરમું ઐર્યાપથિક ક્રિયાસ્થાન તને કહું. ઐર્યાપથિક એટલે કે, શુદ્ધ સાધુજીવન[1] (ઐર્યાપથ) ગાળતા મુનિ વડે પણ અજાણતાં અવશ્ય થતી કુદરતી સ્વાભાવિક ક્રિયાઓથી પાપ. આત્મભાવમાં સ્થિર રહેવા માટે સર્વ પ્રકારની મન-વાણી-કાયાની પ્રવૃત્તિઓ સાવધાનતા પૂર્વક કરનાર તથા ઇંદ્રિયો વગેરેને વશમાં રાખી, સર્વ પ્રકારના દોષોથી પોતાનું રક્ષણ કરનાર સંયમી મુનિ વડે પણ, પાંપણના હાલવાચાલવા જેવી સહજ ક્રિયાઓ થઈ જાય છે. પરંતુ તે કર્મ પ્રથમ ક્ષણમાં બંધાય છે અને [illegible] બીજે ક્ષણે તે અનુભવાઈ જાય છે [illegible] [illegible] ક્રિયાસ્થાન [illegible] [illegible] [illegible]

આ બે વિચારધારાઓ [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

* * * *

[illegible] [illegible]

૨

[illegible]

[illegible]

કેટલાક લોકો વાટપાડુ બની મુસાફરોને મારી કૂટીને, કે ચોર થઈ કોઈના ઘરમાં ખાતર પાડીને, કે ખિસ્સાકાતરુ બનીને પોતાને કે પોતાના માટે આહાર વગેરે ભોગસામગ્રી પ્રાપ્ત કરે છે. [૩૧-૩૩]

કેટલાક લોકો ભરવાડ બની, ઘેટાંને કે બીજાં પ્રાણીઓને મારી-કાપીને આહાર વગેરે ભોગસામગ્રી પ્રાપ્ત કરે છે. કે બીજા શિકારી બની, પાડા કે બીજાં પ્રાણીઓને મારી કાપીને, અથવા જાળ પાથરનારો પારધી બની, હરણ વગેરે પ્રાણીઓને મારી કાપીને, અથવા પક્ષી પકડનાર [illegible] બની, પક્ષી વગેરેને મારી કાપીને, અથવા માછી બની, માછલાં વગેરેને મારી કાપીને, અથવા ગાયો વગેરે પાળનારા ગોવાળ બની, [illegible] તેમને મારી કાપીને અથવા ગાય કાપનારો ખાટકી બની, [illegible] બીજાં કોઈ પ્રાણીને મારી કાપીને, અથવા શિકારી કૂતરા પાળનારો બની કે તેના મદદગાર બની, તે કૂતરાને કે બીજાં પ્રાણીને મારી કાપીને, પોતાને કે પોતાના માટે આહાર વગેરે ભોગસામગ્રી મેળવે છે. આમ એ લોકો [illegible] પોતાની [illegible] કરે છે.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ગીત તથા વીણા, તૂર્ય, તલ, તાલ, ઘનમૃદંગ, પટુપટહ વગેરે વાજિંત્રોના કુશળ વાદકો તથા કુશળ ગાયકોના મધુર અવાજો વચ્ચે, તેઓ ઉત્તમ માનુષ કામભોગો ભોગવતા વિચરે છે. ૫૫ |

તેમાં એક જણને હુકમ કરતાં ચાર પાંચ માણસો વગર કહ્યે ઊઠી આવે છે અને કહેવા લાગે છે, 'હે દેવાનુપ્રિય' કહો

[illegible] છે, [illegible] છે...([illegible]) [illegible] છે, [illegible] છે. [[illegible]]

હવે હું [illegible] તૃતીય [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

લાગેલા હોય છે. તેઓ સર્વ પ્રકારનાં સ્નાન, મર્દન, ગંધ, વિલેપન માલ્ય, અલંકાર તથા શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ વગેરે વિષયોમાં [illegible] રહે છે. તેઓ સર્વ પ્રકારના ગાનવાદન,[1] તથા શયનઆસન વગેરે સુખસામગ્રીઓ ભોગવવા ખાવામાંથી પરવાર્યા નથી. તેઓને જીવનભર ખરીદવા વેચવામાંથી, માપ અને માપ કરી તોલવામાંથી, રૂપિયા સોનાના લેવડદેવડમાંથી ફુરસદ હોતી નથી. તેઓ જીવનભર ચાંદી, સોનું, ધન ધાન્ય, મણિ, મોતી, શંખશિલા, પરવાળાં વગેરેનો મોહ ત્યજતા નથી. તેઓ જીવનભર સર્વ પ્રકારનાં ખોટાં તોલમાપ વાપરવાથી અટકતા નથી. આમ, તેઓ જીવનભર સર્વ પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ અને હિંસાઓથી તથા [illegible] કરવા કરાવવાથી, ખાંડવા દળવાથી, મારવા કૂટવાથી, [illegible] તથા બીજાને વધબંધનાદિ [illegible] આપવાથી [illegible] થતા નથી. તેઓ જીવનભર બીજાં પણ જે કાંઈ તેવાં પ્રમાદ [illegible], જ્ઞાન આવરણ કરનાર તથા અનાર્ય [illegible] કર્મો છે તેમાંથી વિરત થતા નથી. ૧૯ |

છે. તેમના નાના [illegible] અપવાદ થતાં તેમના તેમને [illegible] [illegible] [illegible]
છે, તથા [illegible] [illegible] [illegible] નાખે છે. [૧૬]

તે જ પ્રમાણે પોતાના સ્વાર્થિક પરિવાર કરેલો છે, માતાપિતા, [illegible] ભાઈ, પુત્ર, પુત્રી, પુત્રવધૂ વગેરે — તેમનો પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. આ પ્રમાણે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [૧૭]

[illegible]

[હવે ધર્મરૂપી બીજું સ્થાન ફરી ટૂંકમાં કહે છે]

અહીં જગતમાં કેટલાક લોકો મોટી ઇચ્છાઓ, આરંભો તથા પરિગ્રહ વિનાના, અને ધાર્મિક, ધર્મિષ્ઠ તથા ધર્મપૂર્વક આજીવિકા ચલાવનારા હોય છે. તેઓ જ્ઞાનનું આચરણ કરનારા, બીજાને પરિતાપ આપનારા તથા બંધનના કારણરૂપ સર્વ પ્રકારની હિંસા વગેરે પાપકર્મોથી જીવનભર વિરત થયેલા હોય છે. [૬૯] ધનનો ત્યાગ કરી ચાલી નીકળેલ તે ભગવંત સાધુઓ ચાલવામાં બોલવામાં વગેરેમાં સાવધાનીથી તથા કોઈ પ્રાણીને કલેશ ન થાય તેવી રીતે વર્તન કરનારા હોય છે. તેઓ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ વિનાના, શાંત, મોહરહિત, ગ્રંથિરહિત, શોકરહિત તથા અનાસક્ત હોય છે. તેઓ કાંસાના વાસણની પેઠે નિર્લેપ, શંખની પેઠે નિર્મળ, જીવની પેઠે સર્વત્ર ગમન કરનારા, આકાશની પેઠે આલંબન વિનાના, વાયુની પેઠે બંધન વિનાના, શરદઋતુના પાણીની પેઠે નિર્મળ હૃદયવાળા, કમળના પાનની પેઠે નિર્લેપ, કાચબાની પેઠે ઇંદ્રિયોનું રક્ષણ કરનારા, પંખીની માફક છૂટા, ગેંડાના શીંગડાની પેઠે એકલા, ભારંડ પક્ષીની પેઠે અપ્રમત્ત, હાથીની માફક શક્તિશાળી, બળદની પેઠે [illegible], સિંહની પેઠે [illegible], મેરુ પર્વતની પેઠે નિષ્કંપ, સાગરની પેઠે ગંભીર, ચંદ્રની પેઠે સૌમ્ય કાંતિવાળા, સૂર્યની પેઠે તેજસ્વી, કાંચનની પેઠે દેદીપ્યમાન, પૃથ્વીની પેઠે બધું સહન કરનારા, તથા ઘી હોમેલા અગ્નિની પેઠે તેજથી ઝળહળતા હોય છે. [૭૦]

[illegible] ... આસક્ત ન થાય [illegible] ...

ક્રિયામાં [illegible] નથી. તેઓ નિર્ગ્રંથ, [illegible] તથા [illegible] રહે, સંયમ અને તપથી [illegible] ક્રિયામાં વિચરે છે. [૭૧]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

એવું ઉત્તમ કેવળ જ્ઞાનદર્શન પ્રાપ્ત કરે છે, તથા સિદ્ધ બુદ્ધ અને મુક્ત થઈ પરિનિર્વાણ પામે છે, અને સર્વ દુઃખોનો અંત આણે છે. [૧૭]

કેટલાક ભગવાનનું એ એક જ છેલ્લું શરીર હોય છે. ત્યારે, બીજા કેટલાક બાકીનાં કર્મોને લીધે દિવ્ય ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, રૂપ, વર્ણ, ગંધ, સ્પર્શ, રસ આદિ [illegible], પ્રભાવ, પરાક્રમ, યશ, બળ, પ્રભાવ તથા સુખવાળા દેવ [illegible] ગતિ અને સ્થિતિ કલ્યાણયુક્ત હોય [illegible] ભવિષ્યમાં [illegible] સ્થાને જ પામનારા હોય છે.

આ સ્થાન આર્ય છે, શુદ્ધ છે [illegible] સર્વ દુઃખોનો નાશ કરનારા

[illegible] અને નિર્વિકલ્પ[illegible] ન્યાં હોય નહીં.
[illegible] નિશ્ચિત કરેલા હોય છે.
[illegible] કેમ અને અનુસાર હોય છે.
[illegible] આ જૈન સિદ્ધાન્ત [illegible]
[illegible]
[illegible] છે.
[illegible] નથી.
[illegible]

[illegible]

આ પ્રકારની ચર્યા પ્રમાણે ચાલતો [illegible] વખત અનુક્રમનાં અનુક્રમનાં જ્યારે તે શ્રમણોપાસકનું શરીર રોગ, વૃદ્ધાવસ્થા વગેરે વિવિધ સંજોગોથી ઘેરાય જાય છે ત્યારે અથવા એમ ન બને પણ તે ખાવાપીવાનું છોડી દે છે તથા પોતે કરેલા પાપકર્મો ગુરુને નિવેદિત કરી, તેમનું પ્રાયશ્ચિત સ્વીકારી સમાધિયુક્ત થાય છે. તથા આયુષ્ય પૂરું થયે મરણ પામી, મહાઋદ્ધિવાળા, તથા મહાદ્યુતિવાળા દેવલોકોમાંના કોઈ એક દેવલોકમાં જન્મ પામે છે.

આ ધર્મ આર્ય છે, શુદ્ધ છે, સંપૂર્ણ છે તથા સર્વ દુઃખોનો નાશ કરનારો માર્ગ છે. [૭૪]

આમ મિશ્ર નામના ત્રીજા સ્થાનનું વિવરણ થયું.

દૃષ્ટિ, વૃત્તિ, પ્રકૃતિ અને સંકલ્પ અનુસાર જુદા જુદા ધર્મમાર્ગો આચારોને નિયમો પ્રદાન કરે છે.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

'પરંતુ જે શ્રમણબ્રાહ્મણો અહિંસાધર્મ ઉપદેશે છે, તેઓ આ બધાં દુઃખો નહીં પામે તથા તેઓ સિદ્ધિ અને બોધ પામી, સર્વ દુઃખોનો અંત લાવી શકશે.' [૮૨]

પ્રથમના બાર ક્રિયાસ્થાનોમાં વર્તનારા જીવોને સિદ્ધિ, બુદ્ધિ અને મુક્તિ પ્રાપ્ત થવી મુશ્કેલ છે. [૮૩]

પરંતુ તેરમું ક્રિયાસ્થાન સેવનારા સિદ્ધિ, બુદ્ધિ અને મુક્તિ પામી, સર્વ દુઃખોનો અંત લાવી શકે છે. [૮૪]

તેથી આત્માને ચાહનારા, આત્માનું કલ્યાણ કરવામાં તત્પર, આત્મા ઉપર અનુકંપાવાળા, તથા આત્માને આ સંસારમાંથી છોડાવવા પરાક્રમ અને પ્રવૃત્તિ કરનારા મનુષ્યે પોતાના આત્માને એ બાર ક્રિયાસ્થાનોમાંથી બચાવે. [૮૫]

આમ કહી સુધર્મસ્વામી થોભ્યા.

ટિપ્પણો

[illegible]

છે તે જ પ્રમાણે પૂછીને આપેલું જ લે, અથવા પૂછ્યા વિના જ આપેલું લે, અથવા માગીને મેળવેલું જ ખાય, કે માગ્યા વિના (બારણે જઈને ઊભા રહેવા માત્રથી) મેળવેલું જ ખાય, અજ્ઞાત રહીને જ ભિક્ષા મેળવે, નજીકમાંથી જ મેળવે, અમુક સંખ્યાની વસ્તુઓ જ માગે, અમુક પ્રમાણમાં જ મેળવે, ફેરફાર વિનાનું જ મેળવે કે ખાસ સ્વાદવાળું જ મેળવે, એકાદ ખાસ એવી વસ્તુઓ જ માગે, પહેલાં બીજા ભિક્ષાચરો લઈ ગયા પછી જ ખાય, દૂધ-ઘી જેવા [illegible] કે મદ્યમાંસ ન ખાય, તથા બીજું તેજ પદાર્થો ન ખાય.

[ટિપ્પણ નં° ૩: ભિક્ષુની બાર પ્રતિમાઓ ૧થી એક માસ સુધી [illegible] હોય ત્યારે તેની એક જ [illegible] પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી પ્રતિમામાં [illegible] રાત્રિ અને દિવસ પાળવાની [illegible]

અધ્યયન ૩ જું

આહારવિચાર

[illegible]

તે જ પ્રમાણે કેટલાક વનસ્પતિજીવો તે વૃક્ષયોનીય વૃક્ષોમાં વૃક્ષરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે તથા તેમનો રસ ચૂસી[૧] . . . તેમને આધારે રહે છે તથા વધે છે. [૩]

વળી કેટલાક જીવો તે વૃક્ષયોનીય વૃક્ષોમાં મૂળરૂપે, કંદરૂપે, થડરૂપે, ત્વચારૂપે, ડાળીરૂપે, કૂંપળરૂપે, પાંદડારૂપે, ફળરૂપે તથા બીજરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, તથા તેમનો રસ ચૂસી . . . તેમને આધારે રહે છે તથા વધે છે.[૨] [૪]

કેટલાક જીવો વૃક્ષોમાં વૃક્ષોથી નહિ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમની બાબતમાં પણ ઉપર પ્રમાણે ચાર આલાપકો કહેલા લેવા. તથા તે જ પ્રમાણે વેલીઓમાં થતા જીવો, ઔષધિઓ અને હરિયાળી માટે પણ ચાર આલાપકો સમજવા. [૫]

વળી કેટલાક જીવો એ પૃથ્વી તથા પાણીમાં ઉત્પન્ન થતી વનસ્પ-
તિઓનાં જન્મ પ્રાપ્ત નથી કર્યે ? અને તેમના-કંદ વગેરે ખાઈને
જીવે છે તથા વધે છે. [૧૯—૧]

૨

હવે મનુષ્યો વિષે. મનુષ્યોમાં કેટલાક કર્મભૂમિમાં પેદા થનારા
હોય છે, કેટલાક અકર્મભૂમિમાં પેદા થનારા હોય છે, કેટલાક અંતર-
દ્વીપોમાં[1] પેદા થનારા હોય છે, કેટલાક આર્ય નહિ પેદા થનારા હોય
છે અને કેટલાક મ્લેચ્છ નહિ પેદા થનારા હોય છે.[2]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(માતાના દૂધને બદલે) પાણીના રસ[1] ખાય છે, પછી મોટાં થ
ઈ વનસ્પતિ તથા બીજા સ્થાવરજંગમ પ્રાણી ખાય છે. [૨૨]

એ જ પ્રમાણે ચાર પગવાળા, જમીન ઉપર ચાલનારાં પં
ઇંદ્રિયવાળા પ્રાણીઓ જેવા કે, એક ખરીવાળા, બે ખરીવાળાં, મોની
એરણ જેવા પગવાળા (હાથી, ગેંડા વગેરે), તથા નહોરવાળાં (સિં
વાઘ વગેરે) પ્રાણીઓનું સમજવું. માત્ર, તેઓ નાના હોય છે ત્યાં સુ
માતાનું દૂધ ધાવે છે. પછી મોટા થઈ, વનસ્પતિ તથા બીજા સ્થા
જંગમ પ્રાણી ખાય છે. [૨૩]

એ જ પ્રમાણે પેટે ચાલનારા પાંચ ઇંદ્રિયવાળા સાપ, અજગ
આસાલિક, મહોરગ વગેરે પ્રાણીઓનું સમજવું. તેઓમાંના કેટલાંક ઈં
મૂકે છે તથા કેટલાંક બચ્ચાંને જન્મ આપે છે. તેઓ નાનાં હોય ત
ત્યાં સુધી વાયુનો આહાર કરે છે પછી મોટા થઈ વનસ્પતિ તથા બી
જંગમ પ્રાણી ખાય છે. [૨૪]

[illegible]

તેઉકાય જીવો વિવિધ પ્રકારનાં સ્થાવરજંગમ પ્રાણીઓનાં સચિત્ત અચિત્ત શરીરોને આશ્રયે (જેમ કે, લીમ, માંકણ, કીટ વગેરે વગેરેને) [illegible] છે, તે જીવો તે વિવિધ પ્રકારના સ્થાવરજંગમ પ્રાણીનો રસ [illegible] છે. [illegible]

એ જ પ્રમાણે વિષ્ટા વગેરે અંદર [illegible] તથા પ્રાણીઓની [illegible] ઉપર ઉત્પન્ન થતા [illegible] વગેરે [illegible] પણ સમજવું. [illegible]

૩

[illegible]

પૃથ્વીકાયનામાં જીવોનું સમજી લેવું પૃથ્વીકાયિકોના વિવિધ નામ-
નીચે નીચેની ગાથાઓ સમજવી [૩૬-૫]

માટી, કાંકરા, રેતી, પથ્થર, શિલા, અને ખનીજ મીઠું;
લોઢું, ત્રાંબું, જસત, સીસું, રૂપું, સોનું અને હીરા ॥૧॥
હરતાલ, હિંગળોક, મનશિલ, પારો, સુરમો, પ્રવાલ,
અબરખના પડ, અબરખથી મળી આવતી રેતી અને મણિના પ્રકારો ॥૨॥
ગોમેદ, રુચક, અંક, સ્ફટિક, લોહિતાક્ષ;
મરકત, મસારગલ્લ, ભુજમોચક, ઇંદ્રનીલ (ઇત્યાદિ). ॥૩॥
ચંદન, ગેરુ, હંસગર્ભ, પુલક, સૌગંધિક,
ચંદ્રપ્રભ, વૈડૂર્ય, જલકાંત અને સૂર્યકાંત ॥૪॥
આ બધા [illegible] માં ઉત્પન્ન થતા જીવો છે, તે [illegible]

ટિપ્પણી

તીર્થંકર પેદા થઈ શકે છે તે કર્મભૂમિ કહેવાય છે. કર્મભૂમિમાં જ
યોગ્ય ચારિત્રનો સંભવ છે

મનુષ્યોમાં પણ આર્ય અને મ્લેચ્છ એવા બે વિભાગ છે તે
અમુક દેશમાં તથા કુળમાં ઉત્પન્ન થઈ, અમુક કર્મ અને શિલ્પથી આ
ચલાવતી અને અમુક ભાષા બોલતી એ કારણથી પાડવામાં આવેલા છે

ટિપ્પણ નં૦ ૩: "બીજોમાં જેમ ફેરફાર છે, તેમ અ
વનસ્પતિઓના શરીરોમાં ફેરફાર છે જળશરીરની નિષ્પત્તિમાં અને
ધારણ[illegible]ના મુખ્ય ભાગ વાતનો છે ફેરફાર કાયમ થયે, પછી એ
આદિ [illegible], ઉત્તરોત્તર નવનવા ફેરફારોની સૃષ્ટિ થાય છે સામાન્ય
આદિથી અંત સુધી કોઈ પણ શરીરનાં ફેરફાર એક જ છે એમ દેખાય
મન [illegible] ભિન્ન ન માનતાં, પૂર્વ પૂર્વ ફેરફારમાંથી ઉત્તરોત્તર ફેર
[illegible] થતા જાય છે, અંત વિભાગ ન દેખાવાથી
[illegible] માનું" — પંડિત સુખલાલજી

અધ્યયન ૮ મું

વ્રતનિયમ

[illegible]

એમ જાણ્યા વિના જ જે હિંસાદિ કરતો હોય; જેનામાં સારાંનરસાંની કશી સમજ ન હોય; તથા જે પોતાની મન, વાણી અને કાયાની બધી ક્રિયાઓ વિચારપૂર્વક કરતો ન હોય; ટૂંકમાં, તમે કહો છો તેમ, જેનામાં સ્વપ્નમાં પડેલા માણસ જેટલો પણ હોશ ન હોય — તે માણસ પાપકર્મ કરે છે, તથા તેનું તેને બંધન થાય છે એમ કેમ કહીને કહેવાય? [?

ભગવાનના આચાર્યે કહ્યું: મેં કહ્યું છે તે જ સાચું છે. કારણ કે જે માણસ પૃથ્વીથી માંડી ત્રસ સુધીના છયે જીવનિકાયો પ્રત્યે [illegible] નિવૃત્તિ [illegible] પાપકર્મ [illegible] નથી કે લાગતો નથી. [illegible] જીવો પ્રત્યે [illegible] હિંસાથી માંડીને મિથ્યાદર્શનશલ્ય સુધીનાં [illegible] પાપકર્મ [illegible] જ કરે છે. ઉદાહરણ તરીકે કોઈ માણસને કોઈ [illegible] ઉપર વેર બંધાયું હોય, અને તેથી [illegible] તેને મારી નાખવાની તક [illegible] [illegible] [illegible] ન હોય, તો તે [illegible] [illegible] [illegible] [3-?]

[illegible]

[illegible]

જ્ઞાનગમાં આચાર્યે કહ્યું: જેમ મને કોઈ મારે છે કે પીડે છે ત્યારે દુઃખ થાય છે, તેમ બીજા બધા જીવોને પણ થાય છે એમ સમજી તેમને દુઃખ દેવામાંથી નિયમપૂર્વક વિરત થવું જોઈએ. જ્યાં સુધી મનુષ્ય વિવિધ પાપકર્મો કરે છે, ત્યાં સુધી તે કોઈ ને કોઈ જીવની હિંસા કરે જ કરે છે. માટે સર્વ પાપકર્મોથી વિરત થઈ, પ્રાણીમાત્રની હિંસા કરતાં અટકવું એ જ સંપૂર્ણ ધર્મ છે. તથા એ જ ધર્મ ધ્રુવ, નિત્ય અને શાશ્વત છે તથા લોકોનું સ્વરૂપ સંપૂર્ણપણે સમજીને જ્ઞાનીઓએ ઉપદેશેલો છે. તે પ્રમાણે વર્તનારો જે ભિક્ષુ બધાં પાપોથી વિરત થાય છે, તે સતત વિરત, હિંસાવિરત તથા પંડિત કહેવાય છે. [૧૧]

આટલું કહી સુધર્મસ્વામી થોભ્યા.

અધ્યયન ૫ મું

કેટલીક અનાચારઘાતક માન્યતાઓ

હવે નીચેની વસ્તુઓ છે જ એમ માનવું જોઈએ. કારણ કે તેમ ન માનીએ તો વ્યવહાર કે પુરુષાર્થ ઘટી ન શકે. જેમકે, લોક નથી અલોક નથી એમ નિશ્ચય ન કરવો. પરંતુ લોક તથા અલોક છે એવો નિશ્ચય કરવો, જીવ તથા અજીવ કોઈ નથી એવો નિશ્ચય ન કરવો, પરંતુ જીવ તથા અજીવ છે એવો નિશ્ચય કરવો. તે જ પ્રમાણે ધર્મ-અધર્મ, બંધ મોક્ષ, પુણ્ય-પાપ, કર્મનું ઉપાદાન અને [illegible] [illegible] અને તેના નાશ, ક્રિયા-અક્રિયા, ક્રોધ-માન, માયા-લોભ, રાગ [illegible] ચાર ગતિવાળો સંસાર, દેવ દેવી, સિદ્ધિ-અસિદ્ધિ, સિદ્ધ [illegible] સાધુ અસાધુ, તથા કલ્યાણ અને પાપ, એવો નિશ્ચય કરવો [illegible] નથી એવો નિશ્ચય ન કરવો. કારણ કે [illegible] ન માનવાથી વ્યવહાર કે પુરુષાર્થ ઘટી [illegible] નથી. [illegible] અને [illegible] તે બધાંથી એકાંત [illegible] [illegible] થતું [illegible] નથી. [૧૨–૨૬]

[illegible]

ટિપ્પણો

ટિપ્પણ નં૦ ૧. [illegible]

ટિપ્પણ નં૦ ૨. [illegible]

અધ્યયન ૬ ઠ્ઠું

આર્દ્રકુમાર

[illegible] પ્રથમ [illegible]માંથી પોતાની જાતને પ્રવ્રજ્યાથી મુક્ત કરી મહાવીર ભગવાન પાસે જતા નીકળેલા આર્દ્રકુમારને રસ્તામાં વિવિધ મતાનુયાયીઓના ભેટો થાય છે. તેઓ મહાવીર અને તેના સિદ્ધાંત ઉપર વિવિધ આક્ષેપો કરે છે, અને પોતાની માન્યતાઓ તેને કહી સંભળાવે છે. આર્દ્રક [illegible] જવાબોથી તે બધાને પહોંચી [illegible]

પ્રથમ આજીવિક મતના તીર્થંકર ગોશાલક તેને મળે છે

ગોશાલક

હે આર્દ્રક! આ મહાવીરે પૂર્વે શું કર્યું છે તે સાંભળ. પ્રથમ તે [illegible] એકાંત વિચરનાર શ્રમણ હતો. હવે તે અનેક ભિક્ષુઓને [illegible], [illegible] આટલા લોકોમાં છે આમ, તે અસ્થિર [illegible] [illegible] આગળના [illegible] [illegible] છે. [૧-૩]

આર્દ્રક

[illegible]

સંયોગે તથા વિરતિ વગેરે શ્રમણધર્મોને જાણીને, કર્મના લેપથી પણ દૂર રહે છે. તેને હું શ્રમણ કહું છું. [૪-૬]

ગોશાલક

(તે પછી નાગ સિદ્ધાંત અનુસાર ૪૮) અમારા સિદ્ધાંતમાં પણ ઠંડું પાણી પીવામાં, બીજ વગેરે ધાન્ય ખાવામાં, પોતાને માટે તૈયાર કરેલો આહાર ખાવામાં, તેમ જ સ્ત્રીઓના સહવાસમાંથી એકલા વિચરનાર તપસ્વીને પાપ લાગતું નથી. [૭]

આર્દ્રક

જો એમ હોય, તો ગૃહસ્થોને પણ શ્રમણ જ કહેવા જોઈએ. કારણ કે તેઓ પણ તેમ જ કરે છે [illegible] આહાર ખાનારા [illegible] ભિક્ષુઓને [illegible] આજીવિકાને અર્થે જ ભિક્ષા માગતા ફરે છે, [illegible] સંસારનો અંત કરનારા નથી, એમ હું માનું છું. [૮-૧૦]

ગોશાલક

[illegible]

આર્દ્રક

[illegible]

[illegible]

[illegible]

જતો નથી. તને બીક લાગે છે કે, કદાચ તે બધા મેધાવી, શિક્ષિત, બુદ્ધિમાન, તથા સૂત્રો અને તેમના અર્થનો નિર્ણય જાણનાર ભિક્ષુઓ કાંઈક પ્રશ્નો પૂછે, તો શો જવાબ દઈએ?' [૧૫-૧૬]

આર્દ્રક

પ્રયોજન વિના કે વિચાર કર્યા વિના તે કાંઈ પણ કરતો નથી. રાજાના વેઠની જબરજસ્તીથી પણ નહિ. તેથી ભયથી કહ્યું જ દેશના કરે તથા આર્યક્ષેત્રથી ભ્રષ્ટ થયેલા અનાર્ય લોકો પણ હોય છે એવી ધારણાથી ત્યાં જતા નથી અને છતાં, પ્રયોજન અનુસાર, તે બુદ્ધિમાન શ્રમણ આર્દ્રકુમારના પ્રશ્નના જવાબ આપે છે જ. [૧૭-૧૮]

ગોશાલક

[illegible]

બોધ

[illegible]

[illegible]

આર્દ્રક

[illegible]

બજાગીને તમારા ભોજન માટે તૈયાર કરવામાં આવે છે. પછી તે મં[illegible]
નિરાંતે આરોગતા છતા, 'અમે પાપથી લેપાતા નથી' એવું તમે [illegible]
છો. એ તમારી રસલપટતા અને દુષ્ટ સ્વભાવ જ બતાવે છે. [illegible]
કોઈ અજ્ઞાની તેનું માંસ ખાય, તેને પાપ લાગે જ. 'અમને દોષ લાગ[illegible]
નથી,' એવું બોલવું મિથ્યા છે. કુશળ પુરુષો તેવું કાંઈ ખાવાની ઇ[illegible]
રાખતા નથી.

'સર્વ જીવો ઉપર અનુકંપાવાળા મહામુનિ જ્ઞાતપુત્ર તેઓ દ[illegible]
આહાર ત્યાગ કરવાની ઇચ્છાથી, પોતાને ઉદ્દેશીને તૈયાર કરેલો અ[illegible]
જ સ્વીકારતા નથી. કારણ કે, તેવા આહારમાં દોષની શંકા હોય છે [illegible]
જગતના જીવપ્રાણીઓને સહેજ પણ દુઃખ થાય એવી પ્રવૃત્તિ નથી [illegible]
નિર્ગ્રંથો એવો પ્રકાર [illegible] કેમ પાળે? સંયમી પુરુષનો ધર્મ [illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible] ભિક્ષુઓને [illegible]

[illegible] [૯૯-૬૫]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

આર્દ્ર

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

હસ્તીતાપસ

એક વર્ષમાં એક મહાગજને મારીને, બાકીના ઉ
…કંપાને લીધે અમે એક વર્ષ ગુજરાન ચલાવીએ છીએ. [૫

આર્દ્રક

એક વર્ષમાં એક પ્રાણી મારો છો માટે શાને તમે દે
…ણ દોષના ગણાઓ નહીં; પછી ભલે તમે બાકીના જીવોનો
…ના રો. પોતાને નિમિત્તે એક પણ પ્રાણીનો વધ કરનાર
…ને ગૃહસ્થોમાં થોડો જ તફાવત રહે છે. તમારા જેવા
…હિત કરનારો મનુષ્ય કેવળજ્ઞાની થઈ શકે નહીં. [૫૩-૫૪]

આવી આવી વ્યક્તિગત માન્યતાને અનુસરનારને જીતી, …
…ત્તના આજ્ઞા અનુસાર સંયમ મોક્ષમાર્ગમાં મન વાળી અને
…સ્થ થઈ, પોતાના આત્માનું દોષોથી રક્ષણ કર્યું છે, તથા તે
…ર જેવા આ ભવસમુદ્રને તરવા માટે જેણે સર્વ સામર્થ્ય પ્રાપ્ત
છે, તે ભલે બીજાને ધર્મોપદેશ આપે. [૫૫]

એમ કહું – શ્રી સુધર્માસ્વામી બોલ્યા.

ટિપ્પણો

[illegible]

તેની સાથે [illegible] કર્યું અને એક પુત્ર [illegible] સુધી ગૃહસ્થી તરીકે તેની સાથે રહેવાનું [illegible] કર્યું [illegible] તેને પુત્ર થયો અને તે [illegible] તેઓશ્રી [illegible] હતા. તેણે સંસાર ત્યાગીને ફરી સાધુ થવાનો પોતાનો નિશ્ચય [illegible] એટલે [illegible] તરત [illegible] માતા બેઠી. તેના પુત્રે તેને તેમ કરતાં [illegible] પૂછ્યું કે, [illegible] ત્યારે તેણે કહ્યું કે, તારા પિતા [illegible] અને [illegible] કમાઈ શકે [illegible] આ [illegible] સીજનને ઉચિત [illegible] આ [illegible] પિતાને પ્રિય [illegible] તે [illegible] પોતાના પિતા બેઠા હતા ત્યાં ગયો અને તેમની [illegible] સાંભળી [illegible] કે, હવે તમે શી રીતે [illegible] પિતાએ [illegible] તો તે [illegible] થવા [illegible] રહેવાનું [illegible] કર્યું [illegible] પૂરા થતાં તે ફરી [illegible] આવતા તેને [illegible] [illegible] વિવાદ થયો. તે [illegible] તે આ [illegible] જોવા [illegible] સંબંધે [illegible] આપેલો છે, [illegible] શકાય છે. [illegible]

અધ્યયન ૭ મું

નાટકનો એક પ્રસંગ

દંડ ત્યજવું હોય તો થોડું પણ કરવાની ભાવનાથી,[૧] ([illegible]) હાલતાં ચાલતાં (અર્થાત્ જંગમ – ત્રસ) પ્રાણીઓની હિંસા હું નહિ કરું. [illegible] બધા પ્રાણીઓ વારાફરતી સ્થાવરજંગમ એવી યોનિઓમાં જન્મ [illegible] હોય [illegible] કોઈ વાર સ્થાવર પ્રાણી બીજા જન્મમાં જંગમ થઈને [illegible] કે જંગમ પ્રાણી સ્થાવર થઈને જન્મે છે. એટલે કોઈ પ્રાણી [illegible] સ્થાવર નથી કે માત્ર જંગમ નથી. તેથી ઉપરની પ્રતિજ્ઞાવાળો ગૃહસ્થ સ્થાવર પ્રાણીઓની હિંસા કરવાની પોતાને છૂટ માની જ્યારે [illegible] કરતા [illegible] છે, ત્યારે તે પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરે છે. કારણ કે [illegible] સ્થાવર તરીકે જન્મેલા પ્રાણી આગલા જન્મના જંગમ [illegible] હું [illegible] નિયમ લેનારાએ તો [illegible] [illegible] જાતની જીવજંતુની યાદ કરતાં. . . થોડું [illegible] [illegible] પ્રકારે જંગમ તરીકે ઉત્પન્ન થતા પ્રાણીઓની હિંસા નહીં કરું' આવા પ્રકારનું નિયમ છે, તો તે [illegible] નિયમ [illegible] [illegible] નિયમ [illegible] તો [illegible] નિયમ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

પછી ઉદકે ભગવાન ગૌતમને બીજો પ્રશ્ન પૂછ્યો : હે આયુષ્માન ગૌતમ ! એવો કોઈ વખત આવે ખરો, જ્યારે બધાં જ જંગમ પ્રાણીઓ સ્થાવરયોનિમાં જ ઉત્પન્ન થતાં હોય અને તેથી જંગમ પ્રાણીઓની હિંસા ન કરવા ઇચ્છનાર શ્રમણોપાસકને તેવું વ્રત લેવાપણું અથવા કોઈની હિંસા [illegible] ન રહે? [૧૦]

ઇંદ્રિયો હિંસા વગેરેથી જે નરકે તથાપિ સદ્ગતિ પ્રાપ્ત કરે છે. ત્યારે જીવિત ટેકવાર અત્યદમાં, આશ્રમોમાં જે પ્રમ પ્રકાર રહેનારા તથા શુભ ક્રિયા અને ભાવના ફળો કરનારા તાપસો વગેરે સંયમ અને ચિત્તિ ન ભીખારી, તથા કામનાઓમાં આસક્ત અને મુક્તિ રહી, ... માટે અમુક એવી પાતકીઓના સ્થાનમાં જન્માવાથી તથા ... દુર્ગતિ ... [illegible] [૧૦—૨૦]

... [illegible]

[illegible]

[illegible]

એટલે એવું પણ કદી ન બને કે બધાં પ્રાણીઓ એક સાથે જ ન... પામી, એક અગ્નિ ગતિ પ્રાપ્ત કરે કે જેથી કોઈને મન વેઠવા... ક્રિયા કરવાપણું જ ન રહે' [૧૩-૧૪]

આમ ઉક્ત [illegible] અનુક્રમ ([illegible]) [illegible] ભગવાન ગૌતમ [illegible] કહેતા [illegible] કે [illegible] [illegible] સાધર્મ [illegible] જ્ઞાનદર્શન [illegible] દર્શન [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

પછી પેઢાલપુત્ર ઉદકે ભગવાન ગૌતમને કહ્યું :

હે ભગવન્! તમારી પાસે હું ચાર યામવાળા[1] ધર્મમાંથી પાંચ મહાવ્રતવાળા તથા પ્રતિક્રમણવિધિવાળા[2] ધર્મમાં આવવું ઇચ્છું છું. [૩૯]

ત્યારે ભગવાન ગૌતમે તેને કહ્યું : તને જેમ સુખ થાય તેમ કર.

પછી પેઢાલપુત્ર ઉદકે ભગવાન મહાવીર પાસે પાંચમહાવ્રતવાળો અને પ્રતિક્રમણવિધિવાળો ધર્મ સ્વીકાર્યો. [૪૦]

આમ કહી, સુધર્મસ્વામી બોલ્યા.

1. [illegible]
2. [illegible]

ટિપ્પણો

ટિપ્પણ નં૦ ૧ ગૌતમ ઇંદ્રભૂતિ એ મહાવીરના મુખ્ય [illegible] તથા તેમના અગિયાર ગણધરોમાંના એક હતા. તે પૂર્વાશ્રમમાં [illegible] તેમના પિતાનું નામ વસુભૂતિ અને માતાનું નામ પૃથિવી હતું. [illegible] [illegible]માં રાજગૃહ નજીક ગોબ્બર ગામમાં જન્મ્યા હતા. [illegible] [illegible] હતા અને તેમનું શિષ્યમંડળ મોટું હતું. તે મહાવીરના [illegible] [illegible] [illegible] તેમના મહાવીર સ્વામી પ્રત્યેના [illegible] [illegible] તેમને અંતિમ કેવળજ્ઞાન [illegible] [illegible] મહાવીરે તેમને પોતાના [illegible]

ટિપ્પણ નં૦ ૨ [illegible]

ટિપ્પણ નં૦ ૩ [illegible]

સૂત્રકૃતાંગમાંનાં સુભાષિતો

૧

ચિત્તમન્તમચિત્તં વા, પરિગિજ્ઝ કિસામવિ ।

અન્નં વા અણુજાણાઇ, એવં દુક્ખા ણ મુચ્ચઇ ॥

[illegible]

સયં તિવાયએ પાણે, અદુવાઽન્નેહિં ઘાયએ ।

હણન્તં વાણુજાણાઇ, વેરં વડ્ઢઇ અપ્પણો ॥

[illegible]

जमिणं जगती पुढो जगा, कम्मेहिं लुप्पंति पाणिणो ।
सयमेव कडेहिं गाहइ, णो तस्स मुच्चेज्जऽपुट्ठयं ॥

જગતમાં પ્રાણીઓ પોતાનાં કર્મોથી જ દુઃખી થાય છે, અને સારીમાઠી દશા પ્રાપ્ત કરે છે. કરેલું કર્મ ફળ દીધા વિના કદી નાશ થતું નથી. (૧-૨-૪)

जे यावि बहुस्सुए सिया, धम्मिय माहण भिक्खुए सिया ।
अभिणूमकडेहिं मुच्छिए, तिव्वं ते कम्मेहिं किच्चति ॥

માણસ ભલેને બહુ શાસ્ત્રો ભણેલો હોય, ધાર્મિક હોય, બ્રાહ્મણ હોય કે ભિક્ષુ હોય, પરંતુ જો તેનાં કર્મો સારાં ન હોય,[૧] તો તે દુઃખ પામવાનો જ (૧-૨-૭)

[illegible]

इणमेव खणं वियाणिया, णो सुलभं बोहिं च आहियं ।
एवं सहिएऽहियासए, आह जिणे इणमेव सेसगा ॥

વર્તમાન કાળ એ જ એકમાત્ર તક છે! અને બોધિપ્રાપ્તિ … છે નહીં. એમ સમજી, પોતાના કલ્યાણમાં તત્પર થાઓ' એમ … જિનો પણ એમ જ કહે છે, ભવિષ્યના પણ એમ જ કહેશે. (૨-૩-…

जेहिं काले परिक्कन्तं, न पच्छा परितप्पए ।
ते धीरा बन्धणुम्मुक्का, नावकंखन्ति जीवियं ॥

જેઓ યોગ્ય સમયે પરાક્રમ કરે છે, તેઓ જ પાછળથી પ… નથી. તે ધીર પુરુષો બંધનોમાંથી ઉન્મુક્ત હોઈ, જીવિતની આ… [illegible] ૧૫)

जेहि नारीण संजोगा, पूयणा पिट्ठओ कया ।

મુનિએ સંયમના નિર્વાહાર્થે જ આહાર ગ્રહણ કરવો; પોતામાંથી [illegible] તથા [illegible] પડે તો સંયમનું [illegible] દોષ [illegible] (૭-૧૬)

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible] દોષ [illegible] (૮-૨)

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

तेसिं पि न तवो सुद्धो, निक्खन्ता जे महाकुला।
जं नेवन्ने वियाणन्ति, न सिलोगं पवेज्जए॥

મોટા કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા હોઈને જેઓએ સંન્યાસ લીધો હોય, અને જેઓ મહા તપસ્વી હોય, તેઓનું તપ પણ જો કીર્તિની ઇચ્છાથી થયેલું હોય તો તે શુદ્ધ નથી. જે તપ બીજા જાણતા નથી, તે જ ખરું તપ છે. પોતાની પ્રશંસા કદી ન કરવી. (૮-૨૪)

अप्पपिंडासि पाणासि, अप्पं भासेज्ज सुव्वए।
खन्तेऽभिनिव्वुडे दन्ते, वीतगिद्धी सदा जए॥

[illegible] થોડું ખાવું, થોડું પીવું [illegible] હંમેશાં [illegible] નિર્વૃત્ત, જિતેન્દ્રિય અને [illegible] (૮-૨૫)

[illegible]

[illegible] (૮-૨૬)

[illegible]

પોતાની અંદર તેમજ બહાર—એમ બંને રીતે સત્વને જાણીને પોતાને તેમ જ બીજાને તારવાને સમર્થ છે, તેવા જગતના [illegible] તથા ધર્મનો સાક્ષાત્કાર કરી તેને પ્રગટ કરનાર (મહાત્મા [illegible]) [illegible]. (૧૨-૧૪)

[illegible]

[illegible]

બુદ્ધિમાન પુરુષો (વસ્તુઓના) અંત મેળે છે માટે જ [illegible] અંત લાવી શકે છે. મનુષ્યલોકમાં આપણે ધર્મની આરાધના [illegible] મનુષ્ય થયા છીએ. (૧૫-૧૫)

ખંડ ૨

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible] નથી,— [illegible] દોષ, [illegible] દોષ, [illegible] દોષો [illegible] (૧-૫)

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

પૂર્તિ

તે ભગવાન મહાવીરને સમતા છે એ તો [illegible] સાબિત થઈ ચૂકી છે. [illegible] ઉપરથી એ પણ જણાઈ આવે છે કે, બુદ્ધ અને મહા[illegible] બન્ને સમકાલીન હોઈ એક જ સમયે ઉપદેશ કરતા હતા.

ભગવાન બુદ્ધ [illegible] અત્યાર [illegible] નિર્વાણ પામ્યા હતા [illegible] પરંતુ અનેક ઐતિહાસિક પ્રમાણોથી નિશ્ચિત થયા જેવી છે કે, [illegible] પામ્યા હોય, તો તે વખતે બુદ્ધ [illegible] વર્ષના હતા) અને બુદ્ધ [illegible] નહિ, એટલે તેને [illegible] હતા [illegible] નહિ.

[illegible] નિશ્ચિત થઈ શકે છે [illegible] હોય, તો તે વખતે [illegible]

પોતાના સંયમ પરેથી કાંઈક [illegible] અને તેના [illegible]
માલૂમ પડે છે. અટક નિગ્રંથના લેખકોએ [illegible] મનમાં [illegible]
આમતેથી વાતોના [illegible] જ [illegible]. તેમ એમ બની શકે

બીજું કારણ એ કે, બૌદ્ધગ્રંથોમાં બુદ્ધ [illegible] નિગ્રંથોના [illegible]
[illegible] જ્યારે, જૈનગ્રંથોમાં મહાવીર [illegible]
[illegible] ઉપરાંત બૌદ્ધગ્રંથોમાં [illegible]
[illegible] જ્યારે જૈન ગ્રંથોમાં [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

સૂચિ

સૂચિ